

Maatschappelijke Opgaven Jeugd

Trends, uitdagingen
en onderzoeksvragen

Maatschappelijke Opgaven Jeugd

Trends, uitdagingen en onderzoeksvragen

Den Haag, ZonMw, 2007

ZonMw is de Nederlandse organisatie voor gezondheidsonderzoek en zorginnovatie. ZonMw werkt aan preventie, zorg en gezondheid door het stimuleren en financieren van onderzoek, ontwikkeling en implementatie. Hoofdopdrachtgevers van ZonMw zijn het Ministerie van VWS en NWO.

Auteur: Maurice van Lieshout
Eindredactie: Mariken Leurs

Zie ook: www.zonmw.nl/jeugd

Maart 2007
Oplage: 1000

ZonMw
Postbus 93245
2509 AE Den Haag

1000/04/2007/5

ISBN/EAN: 978-90-5763-091-0

Inhoud

Voorwoord	5
Inleiding	7
1 Ontwikkeling en ontplooiing	15
2 Gezondheid en leefstijl	25
3 Binding met de samenleving	31
4 Effectieve zorg	49
5 Belang en rechten	63
6 Mediawijsheid	71
Epiloog	76
Over de makers van deze rapportage	79
Bijlage 1 Geraadpleegde personen	80
Bijlage 2 Noten	85

Voorwoord

Met trots presenteer ik u de verkenning Maatschappelijke Opgaven Jeugd. Het is de opmaat naar kennisontwikkeling waar jeugdprofessionals in Nederland daadwerkelijk iets aan hebben. Na veel pogingen is de tijd nu rijp om het Nederlandse jeugdbeleid geïntegreerd aan te pakken. Niet langer ieder opgesloten in de eigen kokers maar samenwerken in het belang van de jeugd van Nederland. Met veel kinderen en jongeren gaat het goed, maar zeker niet met allen. De kansen om je te kunnen ontwikkelen tot gezonde, zelfstandige burgers vol zelfvertrouwen zijn immers niet gelijk verdeeld.

We hebben met veel mensen gesproken om een beeld te krijgen van de trends die we in de maatschappelijke ontwikkelingen kunnen waarnemen als het om opgroeien en opvoeden van jeugd in Nederland gaat. Voor welke maatschappelijke opgaven stelt ons dat? Welke gevolgen heeft dat voor de prioriteiten die we stellen voor de kennisontwikkeling voor de professionals die zich met kinderen en jongeren bezighouden?

Al onze gesprekspartners zijn van mening dat er meer kan en moet gebeuren om de ontwikkeling van alle kinderen in Nederland te bevorderen. Het belang van het kind staat daarbij voorop: een mooie taak voor de nieuwe minister voor Jeugd en Gezin.

Naast trots ben ik ook verheugd over het feit dat het ministerie van VWS, in samenspraak met diverse partners, ZonMw heeft gevraagd een brede verkenning uit te voeren als voorbereiding op een ambitieus kennisontwikkelingsprogramma voor de jeugdsector. Naast deze verkenning Maatschappelijke Opgaven Jeugd zijn daarom drie inventarisaties uitgevoerd naar de state-of-the-art van wetenschappelijke kennis over signalerings-, risicotaxatie- en diagnose-instrumenten en interventies in het jeugddomein. Daarnaast is zo veel mogelijk lopend onderzoek in de jeugdsector in beeld gebracht. Op deze wijze hebben we een beeld van de witte vlekken zodat kennisontwikkeling gericht kan plaatsvinden om deze witte vlekken concreet op te vullen.

Deze deelstudies vormen de opmaat naar een kennisontwikkelingsprogramma Zorg voor Jeugd bij ZonMw. Dit programma vormt een belangrijke stap in het realiseren van een op wetenschappelijke kennis gestoelde professionele beroepspraktijk. Het doen van effectiviteitsonderzoek is daarvan een essentieel element evenals ervoor zorgen dat deze nieuwe kennis zijn weg vindt naar die professionele praktijk. De samenwerking met het Nederlands Jeugdinstituut en het RIVM Centrum Jeugdgezondheid is daarbij van groot belang. De maatschappelijke opgaven zoals door Maurice van Lieshout en vele anderen in deze rapportage in beeld gebracht, overstijgen echter de mogelijkheden van ZonMw en reiken verder dan het beoogde kennisontwikkelingsprogramma Zorg voor Jeugd. Elk kind en elk gezin telt. Er is werk aan de winkel.

Ik wens iedereen veel inspiratie en succes.

Dr. Ineke van der Zande

Voorzitter voorbereidingcommissie ZonMw programma Zorg voor Jeugd

Inleiding

Wat ervaren beleidsmakers, bestuurders, onderzoekers, beroepskrachten en andere betrokkenen bij jeugdzorg, onderwijs, arbeidsmarkt, jeugd-beleid, welzijnswerk, justitie en gezondheidszorg als de belangrijke trends als het om de jeugd van nu gaat? Op welke vragen en voor welke problemen moeten we als samenleving de komende jaren antwoorden formuleren en oplossingen vinden? Welke kennis is daarvoor nodig? Dat zijn de vragen die centraal staan in deze rapportage ter voorbereiding op het ZonMw Programma voor de jeugdsector.

Dat de rapportage *Maatschappelijke Opgaven Jeugd* op dit moment - begin 2007 - verschijnt is alles behalve toevallig. Politiek en maatschappelijk is er een breed gedragen overtuiging dat we in Nederland fors moeten investeren om alle kinderen en jongeren optimale opvoedings- en ontwikkelingskansen te bieden. Niet alleen omdat te velen van hen en hun ouders in de problemen raken, maar ook omdat we ze hard nodig hebben. Zij hebben recht op goede voorzieningen en zo nodig adequate ondersteuning, de samenleving als geheel heeft hen nodig voor sociale en economische stabiliteit. In 2003 startte het kabinet Balkenende II de *Operatie Jong* met als doel het jeugdbeleid van de zeven betrokken ministeries te versterken en meer resultaatgericht te maken. Operatie Jong, afgesloten op 1 januari 2007, heeft een groot aantal adviezen opgeleverd die kunnen leiden tot grote, soms verstreckende wijzigingen in inhoud en organisatie van het Nederlandse jeugdbeleid, inclusief de jeugdzorg.¹ De voorstellen zijn in het algemeen gunstig ontvangen en hebben duidelijk hun weerslag gehad op de programma's van de politieke partijen die meededen aan de Tweede Kamerverkiezingen in november 2006. De komst van een minister voor Jeugd en Gezin onderstreept het belang dat het nieuwe kabinet hecht aan gezond jeugdbeleid.

Kennisprogramma Jeugd

Beleid en praktijk moeten zich baseren op kennis. Een van de organisaties die zich bezighouden met het genereren en verspreiden van wetenschappelijke kennis is ZonMw, de Nederlandse organisatie voor gezondheidsonderzoek en zorginnovatie. ZonMw doet dat om de kwaliteit van preventie, zorg en gezondheid in ons land te verbeteren. De organisatie werkt met name in opdracht van het Ministerie van VWS en NWO, de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek. ZonMw voert zelf geen onderzoek uit, maar ontwikkelt in samenwerking met andere organisaties samenhangende programma's voor onderzoek, ontwikkeling en implementatie.² Eén daarvan is de zorg- en dienstverlening aan kinderen en jongeren tot en met 23 jaar en hun opvoeders – variërend van begeleiding van ouders tijdens de zwangerschap tot en met de zorg in een justitiële jeugdinrichting en besloten jeugdzorg. ZonMw werkt op dit terrein samen met het Nederlands Jeugdinstituut en het Centrum Jeugdgezondheid van het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu aan de invulling van het VWS Kennisprogramma Jeugd.

In het voorjaar van 2006 heeft het ministerie van VWS aan ZonMw de opdracht verstrekt om het kennisontwikkelingsprogramma voor de jeugdsector voor te bereiden. Om dit goed te kunnen doen wilde ZonMw weten wat er bekend is over de effectiviteit van allerlei interventies en instrumenten. Dat is geïnventariseerd in drie studies voor respectievelijk pedagogische basisvoorzieningen, opvoed- en opgroei steun en jeugdzorg. Verder is in kaart gebracht welke onderzoeken naar interventies in de jeugdsector er in Nederland al lopen. Om een zo breed en volledig mogelijk beeld te krijgen van trends en kennisvragen in de jeugdsector is daarnaast deze veldverkenning Maatschappelijke Opgaven Jeugd verricht.³

Maatschappelijke Opgaven Jeugd

Het aandachtsterrein van deze publicatie is breder dan het werkterrein van de minister voor Jeugd en Gezin. Het gaat hier vooral om vragen en kwesties die niet strikt tot één beleidsterrein horen maar sectoroverstijgend zijn. De antwoorden hebben meestal wel consequenties voor de pedagogische basisvoorzieningen, opvoedingsondersteuning en jeugdzorg. Voor vragen als 'neemt de ernst van de problematiek van jongeren in de jeugdzorg toe?', 'welke gevolgen heeft opgroeien in een media- en communicatiemaatschappij?' of: 'zijn allochtone jongeren ondervertegenwoordigd in de lichte vormen van jeugdzorg en oververtegenwoordigd in de zware?' moeten we ons breed oriënteren. De antwoorden op die vragen beperken zich immers niet tot een of twee sectoren, maar hebben betrekking op de totale leef-situatie van kinderen en hun ouders. Dit zelfde geldt voor de programma's van ZonMw. Samen met ZonMw-programma's zoals 'Preventie', 'Risicogedrag & afhankelijkheid' en 'Doelmatigheid' – zal dit kennisprogramma invulling geven aan de inzet van ZonMw voor Jeugd en Gezin. Reden te meer waarom hier is gekozen voor een uitgebreide veldverkenning. Die heeft zo'n dertig trends naar voren gebracht waarvan de deskundigen verwachten dat ze de

ontwikkeling, kansen en gezondheid van jeugdigen zullen beïnvloeden en de samenleving zullen uitdagen om passende antwoorden te geven.⁴

Doel en werkwijze

Om erachter te komen welke belangrijke trends er zich begin 21^e eeuw voordoen in de sectoren die voor kinderen en jongeren belangrijk zijn, is een groot aantal deskundigen benaderd. Gekozen is voor een breed samengestelde groep informanten uit verschillende sectoren en werkzaam op verschillende niveaus van uitvoering en beleid (zie bijlage 1 – geraadpleegde personen). Vrijwel zonder uitzondering waren ze bereid aan deze publicatie mee te werken. Met hen zijn semi-gestructureerde interviews gehouden. Vraag een professional in de jeugdsector - ongeacht of hij uitvoerend werker, directeur, bestuurder, onderzoeker of andere betrokkene is - welke brandende kwesties er spelen en wat er de komende tien jaar moet verbeteren: hij of zij is vervolgens nauwelijks te stuiten. Er zijn zo veel zaken die mis gaan en beter kunnen, er zijn zo veel hoopvolle en interessante ontwikkelingen, er is zo veel dynamiek en enthousiasme, dat deze publicatie niet meer kan zijn dan een beperkte weergave van bijna veertig gesprekken, vijf workshops en tientallen bijdragen aan een internet-enquête. Want naast de interviews hebben nog ruim honderd experts hun 'kenniswensen' en onderzoeksvragen geformuleerd tijdens de ZonMW-workshops waaraan de deelnemers deels op uitnodiging, deels via vrije inschrijving konden deelnemen. Voor deze werkwijze is gekozen om een beeld te krijgen van wat betrokkenen bij de jeugdsector ervaren als ingrijpende ontwikkelingen zonder dat die altijd direct al met wetenschappelijk onderzoek te onderbouwen zijn. Ook zijn de kennisvragen niet door ZonMw aangepast met het oog op het beoogde nieuwe kennisprogramma van ZonMw en de komst van de minister voor Jeugd en Gezin. Overigens wordt, waar dat mogelijk was, wél verwezen naar relevant onderzoek en literatuur. Dat bleek in een verrassend groot aantal gevallen ook mogelijk, wat erop kan wijzen dat onze informanten eerder een realistische dan futuristische kijk op de samenleving hebben (zie de noten).

Opbouw

De veldverkenning 'Maatschappelijke Opgaven Jeugd' heeft een schat aan gegevens en opinies opgeleverd over een breed scala aan onderwerpen.

Al dat materiaal is hier op de volgende wijze gesystematiseerd:

- a. De trends zijn gegroepeerd naar zes kernvragen die impliciet of expliciet de basis bleken te vormen voor alle interviews, workshops en internet-bijdragen.⁵
- b. De beschrijving van iedere trend mondt uit in de formulering van een maatschappelijke opgave: een resultaat of verandering die we in onze samenleving tot stand zouden moeten brengen
- c. Bij iedere trend en maatschappelijke opgave horen een aantal door de informanten ingebrachte kennis- of onderzoeksvragen. Die formuleren de informatie waarover we moeten beschikken om een adequate reactie op die maatschappelijke opgave te geven.

De publicatie in kort bestek

- a. De zes kernvragen luiden als volgt:
 1. Hoe zorgen we ervoor dat alle kinderen zich optimaal kunnen ontwikkelen en ontplooiën?
 2. Hoe bevorderen we de fysieke gezondheid en een gezonde leefstijl van jeugdigen?
 3. Hoe zorgen we ervoor dat alle jongeren binding hebben en houden met de samenleving?
 4. Hoe zorgen we voor efficiënte en effectieve zorg voor jeugd?
 5. Hoe waarborgen we het belang en de rechten van het kind?
 6. Hoe bevorderen we de mediawijsheid van jeugd in onze moderne informatie- en communicatiemaatschappij?
- b. De trends die aan bod komen zijn de volgende:
 1. De diversiteit in de samenstelling van gezinnen wordt steeds groter.
 2. Het aantal kinderen dat lijdt onder de gevolgen van echtscheidingen neemt nog steeds toe.
 3. Veel ouders ervaren opvoeden als een grote last en belasting.
 4. Er is een toenemende behoefte aan pedagogisering van het onderwijs en andere voorzieningen die voor of met jeugdigen werken.
 5. Er is sprake van een toenemende feminisering van de jeugdsector.
 6. Het aantal kinderen met overgewicht en obesitas neemt snel toe.
 7. Steeds meer Nederlandse jongeren gebruiken alcohol en ze beginnen daar steeds vroeger mee.
 8. Steeds meer moeders krijgen op (te) late leeftijd hun eerste kind.
 9. Er is of dreigt een nieuwe tweedeling tussen arme en rijke gezinnen.
 10. Er is nog steeds een grote groep kinderen die met achterstand aan het onderwijs begint.
 11. Het aantal probleemkinderen in het onderwijs neemt toe.
 12. De tegenstellingen tussen autochtone en allochtone jongeren nemen toe.

13. De schooluitval onder Nederlandse scholieren blijft verontrustend hoog.
14. Het aantal allochtone jongeren zonder werk blijft onevenredig hoog.
15. Het aantal zwerfjongeren neemt toe.
16. De pedagogische benadering van delinquente jeugd dreigt te verdwijnen.
17. Het (preventieve) belang van laagdrempelige voorzieningen op buurt- of wijkniveau wordt herontdekt.
18. De preventieve en vormende functies van het jeugd- en jongerenwerk worden herontdekt.
19. Hoewel het belang van participatie en burgerschap van jongeren in het algemeen erkend wordt, wordt er nog veel te weinig werk van gemaakt.
20. Er is sprake van toenemende en dringende aandacht voor *evidence based* interventies.
21. De ernst van de problematiek van cliënten in de jeugdzorg neemt toe.
22. Samenwerking tussen verschillende instellingen en sectoren binnen en buiten de jeugdzorg neemt weliswaar toe, maar laat nog veel te wensen over.
23. Belangrijke taken van de jeugdzorg verschuiven naar het lokale niveau.
24. Er is een toenemende aandacht voor het (gezins)systeem waar jeugdige cliënten deel vanuit maken.
25. Allochtone jeugdigen blijven ondervertegenwoordigd in de 'lichte' vormen van jeugdzorg en oververtegenwoordigd in de 'zware' vormen.
26. Er is een sterke roep om de kwaliteit van de jeugdzorg te verbeteren en de sector verder te professionaliseren.
27. Bij het ontwikkelen van beleid en praktijk gericht op jeugdigen staat hun belang steeds meer centraal.
28. De rechten van jeugdigen als cliënt van de jeugdzorg zijn in de praktijk lang niet altijd gewaarborgd.
29. De aandacht voor en kennis van kindermishandeling en huiselijk geweld nemen toe, maar het aantal kinderen dat slachtoffer daarvan is, blijft onaanvaardbaar hoog.
30. Nooit eerder groeide er een generatie op met toegang tot zo'n enorm aantal informatie- en communicatiebronnen.
31. Jongeren gebruiken in toenemende mate meerdere media tegelijkertijd (*multitasking*).

- c. De *maatschappelijke opgaven* waarvoor we ons gesteld zien én die we zullen moeten realiseren in het belang van een gezonde ontwikkeling van jeugd, zijn:
1. In instellingen en voorzieningen die zich richten op kind en gezin voor zover mogelijk en nodig rekening houden met de diversiteit aan gezinsvormen.
 2. Zoveel mogelijk voorkomen en beperken van de negatieve gevolgen van echtscheiding voor kinderen.
 3. Opvoedingsondersteuning bieden in een vroeg stadium, op een laagdrempelige en vanzelfsprekende manier.
 4. De pedagogische taak van de gemeenschap zodanig invullen dat jongeren daar als individu en de gemeenschap als geheel beter van worden.
 5. Het werknemersbestand van voorzieningen voor jeugdigen zoveel mogelijk uit evenveel mannen als vrouwen laten bestaan.
 6. Terugdringen en voorkomen van overgewicht en obesitas bij kinderen door een *evidence based* preventieprogramma.
 7. Ontwikkelen van effectieve preventie om alcoholgebruik onder jongeren drastisch te verminderen.
 8. Het makkelijker maken voor vrouwen én mannen om op jonge leeftijd kinderen te krijgen.
 9. Voorkomen dat kinderen en jongeren opgroeien in armoedige omstandigheden die hun toekomstperspectief ernstig beperken.
 10. Voorkomen dat kinderen het primair onderwijs ingaan met een achterstand, met name een taalachterstand.
 11. Alle kinderen, ongeacht hun problematiek of handicaps, de mogelijkheid bieden zonder beperkingen onderwijs te volgen.
 12. Bevorderen dat kinderen en jongeren van verschillende komaf en met verschillende culturele en religieuze achtergronden op een respectvolle, gelijkwaardige manier met elkaar omgaan en daaraan plezier beleven.
 13. Terugdringen van voortijdig schoolverlaten tot minimaal het niveau van de 'Lissabon-doelstelling'.
 14. Bevorderen dat iedere gemeente een sluitende aanpak jeugdwerkloosheid heeft die erin voorziet dat alle jongeren tot 25 jaar een opleiding volgen of werk of een werkervaringsplaats hebben.
 15. Opvang en begeleiding van zwerfjongeren richten op herstel van maatschappelijke binding (door huisvesting, opleiding en/of werk, zorg en behandeling).
 16. Heroverwegen en innoveren van de aanpak van jeugdcriminaliteit door vooral gebruik te maken van effectief gebleken interventies.
 17. Van buurten (weer) gemeenschappen maken door de aanwezigheid van een aantal basisvoorzieningen voor kind en gezin en door het actief betrekken van buurtbewoners, inclusief oudere jeugd uit de buurt.
 18. Als samenleving fors investeren in een vernieuwd jeugd- en jongerenwerk vanwege zijn preventieve en vormende functies.

19. Bevorderen dat participatie van kinderen en jongeren in alle relevante sectoren structureel en vanzelfsprekend wordt.
20. Het gebruik bevorderen van *evidence based* protocollen, programma's en interventies in de zorg voor jeugd in het belang van alle betrokkenen.
21. Extra investeren in de hulpverlening aan jeugdzorg-cliënten met gedragsproblemen en geïnternaliseerde problematiek.
22. Beter samenwerken in de jeugdsector zodat de zorg en dienstverlening aan jeugdigen en opvoeders sneller, efficiënter en effectiever plaatsvindt.
23. Preventie, signalering, advies en lichte vormen van hulpverlening zo dicht mogelijk bij de cliënt organiseren in samenhang met de taken van bureau jeugdzorg.
24. Het recht van kinderen waarborgen om op te groeien en zich te ontwikkelen in een gezin of gezinsachtige situatie. Dit betekent dat het nodig is dat de jeugdzorg zich richt op kind én gezin als dat in het belang is van de ontwikkeling van en hulpverlening aan het kind of de jongere.
25. Onevenwichtige vertegenwoordiging van allochtone cliënten in de verschillende vormen van jeugdzorg tegengaan.
26. Professionaliseren van de opleidingen voor en het beroep van jeugdhulpverlener en de aantrekkingskracht hiervan op een brede groep kandidaten vergroten.
27. Operationaliseren van het beleid en de praktijk van overheden, organisaties en instellingen uitgaande van de rechten van het kind zoals geformuleerd in het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind van de Verenigde Naties.
28. Via landelijke en gecoördineerde inspanning versterken en verbeteren van de rechten en participatie van cliënten in de jeugdzorg.
29. Zoveel mogelijk terugdringen van kindermishandeling in alle vormen door adequate preventie, signalering, melding, indicatie en hulpverlening.
30. Kinderen leren omgaan met de moderne informatie- en communicatiemedia zodat ze deze optimaal kunnen gebruiken en inzicht hebben in de werking en waarde ervan.

Tot slot

We hebben veel mensen gesproken.⁶ We hebben veel meningen gehoord. Onze informanten deelden hun passie voor de jeugd, maar ze waren het onderling niet altijd eens. Het beeld van de maatschappelijke trends in deze rapportage kan mede daarom niet anders dan fragmentarisch en onvolledig zijn. En een andere selectie van informanten had mogelijk andere accenten opgeleverd. Toch merkten we in de loop van de gesprekken en de workshops dat trends en kennisvragen steeds terugkwamen. Voor ons een teken dat we naar alle waarschijnlijkheid dicht bij een gedeelde werkelijkheid kwamen. Er is naar gestreefd om vooral de algemene lijnen te verwoorden die uit alle

gesprekken en andere bronnen naar voren komen. Soms is daarvoor gezocht naar aanvullende informatie uit recente literatuur en soms is bewust of onbewust geput uit eigen kennis en ervaring.⁷

Ontwikkeling en ontplooiing

De basis voor hoe een kind zich ontwikkelt tot volwassene wordt gelegd in zijn eerste jaren. Dat ontwikkelingsproces begint op het moment van conceptie en loopt door tot ver in de adolescentie. De gezinssituatie waarin een jongen of meisje opgroeit bepalen voor een belangrijk deel de kansen die hij of zij heeft op een optimale ontwikkeling. Maar opvoedingsonzekerheid en -belasting van de ouder(s) en de gevolgen van echtscheiding beïnvloeden de ontwikkeling van een kind negatief. Dat opvoeding niet alleen een taak is van de ouders, maar van de hele samenleving is een visie die meer aanhang krijgt, maar nog weinig leidt tot erkende en beproefde praktijken. Met de toenemende diversiteit in gezinsvormen houden jeugdvoorzieningen nauwelijks rekening. Net zo min als met de feminisering van hun werknemersbestand.

1 *Hoe zorgen we ervoor dat alle kinderen zich optimaal kunnen ontwikkelen en ontplooiën?*

- Trend 1:** *De diversiteit in de samenstelling van gezinnen wordt steeds groter*
- Biologische ouders, pleegouders, stiefouders, adoptiefouders, co-ouders: Nederlandse kinderen hebben in toenemende mate te maken met andere volwassenen in de ouderrol dan de man en vrouw uit wie ze geboren zijn. Nederlandse gezinnen worden diverser, want:
- Eenoudergezinnen kennen we inmiddels in allerlei soorten en maten: van tienermoeders tot vadergezinnen.
 - Door nieuwe relaties of huwelijken van hun vader of moeder hebben steeds meer kinderen een stiefvader of stiefmoeder en halfbroertjes of -zusjes. Die kunnen zowel geboren zijn uit de eerdere relatie van hun stiefouder als uit de nieuwe relatie tussen hun ouder en stiefouder.
 - Gescheiden ouders treden steeds vaker op als (een soort) co-ouders die beiden het gezag houden en verantwoordelijk blijven voor de opvoeding en verzorging van hun kinderen.
 - Naast het 'doorsnee' tweeoudergezin bestaat er een toenemend aantal gezinnen met twee moeders of twee vaders.

- Eén derde van de eerstgeborenen komt ter wereld bij één ouder of ongehuwde ouders.
- Ook onder allochtone ouders neemt het aantal scheidingen toe.
- En er is sprake van een groeiend aantal naar etniciteit 'gemengde' relaties en huwelijken.⁸

Deze diversiteit zal naar verwachting de komende jaren alleen maar groter worden. Door onderzoek weten we enerzijds veel over de opvoeding in Nederlandse gezinnen in het algemeen en anderzijds veel over de opvoeding en ontwikkelingskansen van kinderen in duidelijk problematische gezins-situaties. Ook is er het nodige bekend over de opvoeding in verschillende etnische groepen, zij het dat de meeste gegevens over autochtone en allochtone gezinnen deels al weer van tien jaar geleden dateren.⁹ We weten bovendien welke factoren als risicovol dan wel beschermend gelden voor een gezonde ontwikkeling en sociaal welbevinden.

Over de brede diversiteit van gezinsvormen en de invloed daarvan op de opvoeding is minder bekend. Hetzelfde geldt voor verschillen in sociaal-economische positie. Zo weten we nauwelijks wat het betekent voor ouder(s) en kinderen als er sprake is van (relatieve) armoede en/of van sociaal isolement, situaties die aanzienlijk meer voorkomen onder eenouder- en allochtone gezinnen dan onder tweeouder- en autochtone gezinnen.

Maatschappelijke opgave 1:

In instellingen en voorzieningen die zich richten op kind en gezin voor zover mogelijk en nodig rekening houden met de diversiteit aan gezinsvormen

Voor voorzieningen die met kinderen en gezinnen werken - zoals het peuterspeelzaalwerk, de kinderopvang, de jeugdgezondheidszorg, het onderwijs, Centra voor Jeugd en Gezin en de jeugdzorg - betekent dit dat een gezinsgerichte benadering steeds minder kan verlopen volgens een standaard-aanpak en steeds meer maatwerk zal vergen. Daarvoor is kennis nodig van opvoeding en opgroeien in verschillende gezinsvormen onder uiteenlopende sociaal-economische omstandigheden.

Onderzoeksvragen

- *Hoe verloopt opvoeden in Nederlandse gezinnen anno 2007?*
- *Welke invloed hebben samenstelling en sociaal-economische positie van een gezin op de opvoeding en ontwikkeling van kinderen?*
- *Welke hulpvragen hebben ouders in verschillende gezinssituaties en hoe sluit het aanbod daarop aan?*

Trend 2: *Het aantal kinderen dat lijdt onder de gevolgen van echtscheidingen neemt nog steeds toe*

Het aantal scheidingen leek zich de laatste jaren in ons land, na een scherpe stijging in de afgelopen decennia, te stabiliseren rond de 37.000 per jaar.¹⁰ Dat getal is vertekenend, aangezien het alleen scheidingen uit een officieel huwelijk betreft en niet van ongehuwd samenwonende paren. Omdat laatstgenoemde categorie groeit en er ook meer kinderen uit zulke relaties geboren worden, neemt het aantal kinderen dat geconfronteerd wordt met een scheiding nog steeds toe. Naar schatting gaat het om 50 à 60.000 per jaar.¹¹ Van hen was in 2003 20 procent jonger dan 5 jaar, eenderde tussen de 5 en 9 jaar en 31 procent tussen de 10 en 14 jaar.¹²

Sinds 1998 houden de ouders na echtscheiding het gezamenlijk gezag over de kinderen. In 2003 gold dat daadwerkelijk voor 92 procent van de gescheiden ouders. Die regeling heeft niet geleid tot een sterke toename van het aantal co-ouders.¹³ De meeste kinderen - 80 procent - blijven na de scheiding bij hun moeder wonen, een minderheid - 15 procent - trekt bij de vader in, terwijl de overigen afwisselend bij hun vader of moeder wonen of in een pleeggezin of kindertehuis terechtkomen.¹⁴ Voor meer dan 20 procent van de thuiswonende kinderen van gescheiden ouders geldt dat hun vader en moeder geen contact meer met elkaar hebben en ruim 30 procent van de gescheiden ouders hebben slecht contact.¹⁵

Het beeld dat uit nationaal en internationaal onderzoek naar voren komt van de gevolgen van echtscheiding voor kinderen is in zijn algemeenheid duidelijk: het pakt voor kinderen op alle leeftijden ongunstig uit en ze lijden vooral onder de voortdurende conflicten voorafgaand aan, tijdens en na de scheiding. In vergelijking met kinderen van niet-gescheiden ouders vertonen deze jongens en meisjes meer gedrags- en psychiatrische problemen, maken ze zich vaker schuldig aan crimineel gedrag, doen ze het slechter op school, hebben ze een negatiever zelfbeeld en hebben ze meer problemen met relaties.¹⁶ De kans dat ze later zelf scheiden is gemiddeld twee keer hoger dan bij andere kinderen. Hoe jonger een kind is als zijn ouders scheiden, hoe groter de kans dat hij zelf later ook gaat scheiden.¹⁷

Maatschappelijke opgave 2:

Zoveel mogelijk voorkomen en beperken van de negatieve gevolgen van echtscheiding voor kinderen

De gevolgen van scheiding voor kinderen - ook op langere termijn - krijgen, na een periode van een zekere onderschatting, weer meer aandacht. Bovendien is hun rechtspositie in het geding. Het kind heeft recht op een goede omgangsregeling met de uitwonende ouder, het recht op tijdige informatie over wat er in het gezin gebeurt, het recht daarbij betrokken te worden en het recht zijn voorkeur uit te spreken bij welke ouder hij of zij wil wonen.

Een al of niet verplichte 'afkoelperiode', counseling, en relatiebemiddeling kunnen ertoe leiden dat ouders uiteindelijk niet uit elkaar gaan. Het voor de scheiding uitgesproken is verplicht treffen van een ouderschapsregeling -

binnenkort wettelijk geregeld - kan voor ouders en kind duidelijkheid scheppen en voortgaand geruzie voorkomen. Speciaal op kinderen gerichte programma's als KIES (Kinderen in EchtscheidingsSituaties) bieden de mogelijkheid met lotgenoten de scheiding te verwerken, zelfvertrouwen te herwinnen en hulp in de eigen omgeving te activeren. De eerste resultaten van dit programma lijken positief.¹⁸

Naast ondersteuning van de kinderen is in veel gevallen ook steun gewenst aan de ouders die scheiden. Zo is er sprake van een toegenomen druk op gescheiden moeders met kinderen om betaald werk te aanvaarden. Hoe zorgen/opvoeden te combineren met werk is één van de problemen waarvoor alleenstaande ouders een oplossing moeten zien te vinden. Daarnaast missen velen van hen een partner of vertrouwenspersoon om zorgen en onzekerheden te kunnen delen over bijvoorbeeld de opvoeding van hun kind(eren).

Onderzoeksvragen echtscheiding

- Welke (juridische) maatregelen kunnen ertoe bijdragen dat gescheiden ouders optimaal vormgeven aan co-ouderschap waardoor de negatieve gevolgen van hun scheiding voor kinderen zo beperkt mogelijk blijven?
- Welke evidence based programma's bestaan er voor kinderen van gescheiden ouders om de negatieve gevolgen van scheiding te voorkomen dan wel te beperken?
- Wat is het effect van de in Nederland uitgevoerde programma's?

Trend 3: *Veel ouders ervaren opvoeden als een grote last en belasting*

Was de Nederlandse cultuur enkele decennia terug nog grotendeels gebaseerd op autoritaire verhoudingen, meer en meer is er sprake van democratische en gelijkwaardige verhoudingen. In de opvoeding zien we een verschuiving van bevels- naar onderhandelingshuishoudens, van autoritaire naar autoritatiev pedagogische relaties. In plaats van kinderen te bevelen wat ze moeten doen en laten leggen ouders uit waarom iets niet mag of ongewenst is en treden ze sturend op door een beroep te doen op de verantwoordelijkheid en zelfstandigheid van het kind. Ouders zijn zorgzaam en ondersteunend, maar stellen tegelijkertijd duidelijk grenzen.

Ouderwets, op macht gebaseerd gezag werkt bij de meeste kinderen niet meer. Ze gaan met elkaar en met anderen - ook volwassenen - steeds meer om op basis van gelijkwaardigheid. Ze hechten meer belang aan betrouwbaarheid en oprechte interesse dan aan opgelegde autoriteit.

De autoritatiev opvoedingsstijl biedt kinderen volgens onderzoek de beste ontwikkelings- en ontplooiingskansen. Bovendien kan het een leerschool voor sociale participatie en democratische moraal zijn.¹⁹

Hoewel de ontwikkeling naar autoritatiev pedagogische verhoudingen structureel lijkt en geldt voor alle groepen en vele landen - ook migrantengezinnen en moslimlanden - verloopt ze niet overal even snel, geleidelijk

en breed. Door die verschillende snelheden en gradaties, die ook nog eens kunnen variëren per domein, ontstaan makkelijk fricties en problemen. Zo worden in ons land met name Marokkaanse jongeren uit traditionele gezinnen geconfronteerd met verschillende pedagogische verhoudingen thuis, op school en in de publieke ruimte. Is er thuis vaak sprake van een autoritaire houding van vooral de vaders, op straat heerst daarentegen nogal eens een totaal 'gezagsvacuüm'.²⁰

Geldt voor sommige allochtone gezinnen dat hun opvoedingsstijl niet aansluit bij die van de dominante autochtone cultuur, veel autochtone ouders kampen met een andere vorm van opvoedingsonzekerheid. Jonge ouders moeten nu vaak opvoeden zonder dat ze beschikken over vergelijkingsmateriaal in hun directe omgeving. Vaak hebben ze zelfs nog helemaal geen ervaring met kleine kinderen. Als de opvoeding niet soepel verloopt en het hen niet lukt daar verbetering in te brengen, dan kan opvoeden tot last in plaats van lust worden. Door de nadruk die er - meer dan vroeger - ligt op individualisering en optimale ontplooiing van het kind, weten ouders vaak niet meer wat 'gewoon, goed en goed genoeg is' in de ontwikkeling van een kind.

Maatschappelijke opgave 3:

Opvoedingsondersteuning bieden in een vroeg stadium, op een laagdrempelige en vanzelfsprekende manier

Voor informatie, adviezen en cursussen over opvoeding bestaat een groeiende markt. Maar opvoedingsondersteuning is in Nederland geen vanzelfsprekende zaak. Ouders moeten meestal zelf het initiatief nemen en ze doen dat vooral als er al problemen zijn. Opvoedingsondersteuning wordt door ouders vaak als bevoogdend ervaren en niet aansluitend bij hun vraag. Bovendien is ze vaak individueel gericht, terwijl veel ouders - dat geldt met name sommige allochtone groepen - behoefte hebben aan contact met andere ouders in dezelfde of vergelijkbare omstandigheden. Inmiddels scharen steeds meer deskundigen en instanties zich achter de visie dat ondersteuning bij de opvoeding een basisvoorziening moet zijn die laagdrempelig aangeboden wordt en voor ouders makkelijk toegankelijk is. Als de ondersteuning start vanaf of kort voor de zwangerschap, kan deze ook ten goede komen aan een gezonde ontwikkeling van de foetus.²¹

'Het mooie in Nederland is dat we met het consultatiebureau een laagdrempelige voorziening hebben waar vrijwel alle ouders komen. De duur van een contact is echter teruggebracht van 17 naar 12 minuten, waardoor pedagogische onderwerpen niet meer zo makkelijk ter sprake komen. Een veel pro-actiever pedagogisch beleid kan enorm veel problemen en kosten voorkomen.'

Kete Kervezee, inspecteur-generaal van het onderwijs

Naast algemene opvoedingsondersteuning is er specifieke ondersteuning noodzakelijk voor risicogroepen zoals tienermoeders, ouders die sociaal geïsoleerd zijn of gezinnen waarin sprake is van (het vermoeden van) huiselijk en/of seksueel geweld. Bovendien zijn er extra inspanningen nodig om ouders te bereiken die nu, ondanks hun opvoedingsvragen, geen gebruik maken van de bestaande voorzieningen.

'In de gezinnen met jonge Antilliaanse moeders in mijn onderzoek is er nauwelijks sprake van opvoeding. Het taalaanbod is minimaal, zodat kinderen grote achterstand oplopen. Het gaat vaak om meisjes die kinderen krijgen om een jongen aan zich te binden, moeder zijn betekent dat je iemand bent en als je op je 15e een kind hebt, ga je gewoon niet meer naar school. Maar hoe je kind moet opvoeden hebben die meisjes niet geleerd. Slaan en geslagen worden vinden ze vaak heel gewoon en de moeders bevestigen hun zonen daar in. Ook de seksuele moraal van die jongens is erg los, wat hun betrokkenheid bij groepsverkrachtingen verklaart. Ook hier lijken moeders vaak neutraal tegenover te staan. Voor jonge Antilliaanse moeders zouden meer oppascentrales moeten komen, zodat ze naar school kunnen blijven gaan, en we ons vanuit het onderwijs en de kinderopvang actief met die meiden kunnen bemoeien.'

Marion van San, criminologe Erasmus Universiteit Rotterdam

Onderzoeksvragen opvoedingsondersteuning

- Is het doel van de opvoeding verder verschoven naar individualisering van het kind en zo ja, welke problemen brengt dat met zich mee?
- Ontwikkelen van een screeningsinstrument om de opvoedbelasting ouders met jonge kinderen te meten.
- Welke sociaal-economische maatregelen zijn in te zetten om de opvoedingsbelasting van jonge ouders te reduceren?
- Welke drempels ervaren ouders om hulp bij de opvoeding in te roepen en hoe kunnen we die verlagen?
- Welke risicogroepen dienen in ieder geval ondersteuning bij de opvoeding te krijgen?
- Uit welke onderdelen moet een basisprogramma opvoedingsondersteuning bestaan?
- Wat zijn de inverdieneffecten van het toepassen van zo'n programma?

Trend 4: *Er is een toenemende behoefte aan pedagogisering van het onderwijs en andere voorzieningen die voor of met jeugdigen werken*

Dat opvoeden niet alleen een taak is van ouders maar een gemeenschaps-taak, is een visie die (weer) wint aan aanhang.²² Over de invulling van de pedagogische rol van voorzieningen als het peuterspeelzaalwerk, de kinderopvang, het onderwijs, de jeugdzorg of de sportclub bestaat echter nog weinig duidelijkheid of overeenstemming. Volgens sommigen ontbreekt het nu vrijwel geheel aan zo'n pedagogische visie en praktijk en is er sprake van een 'pedagogisch vacuüm' waardoor het kinderen en met name jongeren ontbreekt aan ankers en ijkpunten. De pedagogische verantwoordelijkheid rust vrijwel geheel op de schouders van ouders die ook niet weten hoe het allemaal moet, terwijl buiten het gezin geen stelsel bestaat van normen en waarden die voor iedereen geldig en vanzelfsprekend zijn en waaraan de opvoeding in het gezin zich spiegelen kan.

Als een school of instelling wél pedagogische doelen heeft geformuleerd en in praktijk brengt, ontbreekt het dikwijls aan afstemming met de ouders en andere volwassenen waarmee leerlingen of pupillen dagelijks te maken hebben.

Medewerkers van veel scholen, peuterspeelzalen, jongerencentra, maar ook moskeeën worstelen oprecht met de vraag welke pedagogische taak ze hebben en hoe ze die in samenspraak met ouders en jongeren (maar die worden er niet altijd bij betrokken!) vorm moeten geven. Het debat over kinderopvang in Nederland gaat vooral over de kosten en de rol die deze voorziening kan leveren om participatie van vrouwen op de arbeidsmarkt te vergroten. Ouders daarentegen vragen zich vooral af wat het peuterspeelzaalwerk of de kinderopvang bijdraagt aan de ontwikkeling van hun kind en hoe hun zoontje of dochtertje daar bejegend (en opgevoed) wordt.

Het bijeenbrengen van verschillende instanties binnen één brede voorziening zoals een Centrum voor Kind en Gezin of de Brede School versterkt de noodzaak tot het ontwikkelen van een gezamenlijk pedagogisch beleid.

Tegelijkertijd maakt die samenbundeling dat waarschijnlijk ook makkelijker. In verschillende gemeenten is daar al ervaring mee opgedaan.

Als scholen meer aandacht geven aan hun pedagogische taak benaderen ze de relatie met ouders vaak eenzijdig. Zo willen ze van ouders graag ondersteuning bij schooltaken of hebben ze kritiek op ouders als hun gedrag tegen het belang van de school ingaat (kinderen zonder ontbijt naar school sturen). Voor de vraag wat scholen kunnen doen om ouders te helpen is veel minder aandacht. Een eerste stap om de relatie ouders - school te verbeteren is elkaar op de hoogte stellen van opvattingen over de opvoedkundige taak die beide hebben en de normen en waarden die ze daarbij hanteren.

Hoewel over een breed front het belang erkend wordt dat kinderen op moeten groeien tot democratische burgers binnen een multiculturele context, bestaat daarvoor geen uitgebreide, beproefde en systematisch ingevoerde en onderhouden praktijk. Wat er gebeurt, is afhankelijk van het eigen initiatief van een school, peuterspeelzaal of buurthuis. De Onderwijsraad wil wél

wettelijk vastleggen dat het onderwijs mede gericht moet zijn op bevordering van burgerschap, maar spreekt zich niet uit over het hoe, wat en in welke mate, omdat daarmee de vrijheid van onderwijs bedreigd zou worden.²³ Ook over het bestaan en ontstaan van een pedagogisch vacuüm bestaan geen algemeen gedeelde (of onderzochte) opvattingen. Een theorie met gezaghebbende aanhang stelt dat het mede aan de dominante gezinsopvoeding te wijten is dat de gemeenschap en jeugdvoorzieningen geen pedagogische rol vervullen.²⁴ Die opvoeding is zo sterk doorgesloten in zijn ik-gerichtheid dat de ze ten koste gaat van sociale verbinding en cohesie.²⁵ Van een sociale opvoeding is dan geen sprake meer. De keuze het ik en de individuele ontwikkeling van het kind centraal te stellen gaat bovendien gepaard met het bieden van bijna onbeperkte vrijheid en het stellen van weinig of geen grenzen.²⁶ Volwassenen zouden dat laatste ook niet meer dŭrven.

'Hét grote probleem in onze samenleving is het gebrek aan gemeenschap, aan het gezamenlijk nemen van verantwoordelijkheid voor het reilen en zeilen, dus ook voor de opvoeding en het functioneren van kinderen en jongeren. Als we een moeder met een dreinend en schreeuwend kind in de supermarkt zien, is de enige reactie misprijzend of neerbuigend kijken. Niemand die moeder of kind aanspreekt om te helpen of te corrigeren. Zelf herinner ik me een voorval van een aantal jaren terug. Ik kwam met een aantal andere gemeenteraadsleden het Stadhuis uit en zag hoe enkele jongens een bushalte vernielden. We stapten er niet op af.'

Johanna Haanstra, wethouder o.a. voor jeugdbeleid in Almere

Onder het mom van ruimte voor eigenheid en zelfstandigheid, laten we kinderen en met name pubers en adolescenten in feite aan hun lot over. Zo verwachten we in het nieuwe onderwijs van leerlingen veel meer zelfstandigheid en krijgen ze veel meer eigen speelruimte. Het streven van de school om meer vraag- en leerlinggestuurd te zijn, betekent veelal dat contacten met docenten en andere volwassenen minder intensief worden. Echter: de leerlingen lijken juist grote behoefte te hebben aan méér persoonlijke aandacht. De vraag is dan of leerlingen voldoende getraind worden in sociale vaardigheden en voldoende begeleiding krijgen in hun identiteitsontwikkeling om die grotere zelfstandigheid aan te kunnen.

Maatschappelijke opgave 4:

De pedagogische taak van de gemeenschap moet zodanig ingevuld worden dat jongeren daar als individu en de gemeenschap als geheel beter van worden

De pedagogische onzekerheid waar veel ouders mee worstelen, lijkt te gelden voor de samenleving als geheel. Er is behoefte aan een pedagogisch programma, maar over de inhoud daarvan en de vraag wie dat uit moet voeren, bestaan weinig uitgewerkte of breed onderschreven gedachten.

Onderzoeksvragen pedagogisering

- Welke opvattingen en praktijken bestaan er als het gaat om de pedagogische taak van de verschillende voorzieningen die zich richten op ouders, kinderen en jongeren?
- Hoe ontwikkel je voor brede voorzieningen waar peuterspeelzaal, kinderopvang, voorschoolse voorzieningen en onderwijs bijeengebracht zijn een gemeenschappelijk pedagogisch beleid?
- Aan welke vereisten moeten peuterspeelzaalwerk en kinderopvang voldoen om een gunstig effect te hebben op de ontwikkeling van kinderen?
- Hoe zorg je voor een effectieve wisselwerking en communicatie over opvoedingsvraagstukken tussen leerlingen, ouders en school vanuit een basis van gelijkwaardigheid?

Trend 5: *Er is sprake van een toenemende feminisering van de jeugdsector*

In de sectoren die zich richten op kind en gezin - van consultatiebureau tot bureau jeugdzorg, van kinderopvang tot basisschool - zijn vrouwen sterk oververtegenwoordigd. Die feminisering van het medewerkersbestand neemt alleen maar verder toe. Omdat ze vaak een kleine minderheid vertegenwoordigen, werken ook de aanwezige mannen in een overwegend feminiene cultuur.²⁷

Deze ontwikkeling lijkt haaks te staan op het besef dat biologische verschillen tussen jongens en meisjes er wel degelijk toe doen, ook in de activiteiten en rolmodellen die we hen aanbieden en de manier waarop we met ze communiceren.

Om drie voorbeelden te noemen: op de basisschool is weinig lichamelijke activiteit en kunnen met name jongens hun energie niet kwijt.

Omgangsvormen tussen jongens zijn anders dan tussen meisjes: meer competitief, maar ook meer elkaar ondersteunend om competenties te versterken. En: op de leeftijd dat we in Nederland differentiëren naar schooltype (12 jaar) - wat we in vergelijking met andere landen vroeg doen - zijn de (biologische) verschillen tussen jongens en meisjes vaak groot.

Maatschappelijke opgave 5:

*Het werknemersbestand van voorzieningen voor jeugdigen
zoveel mogelijk uit evenveel mannen als vrouwen laten bestaan*

Onderzoeksvragen feminisering

- Wat zijn de gevolgen van de feminisering van het werknemersbestand in voorzieningen voor 0- tot 12-jarigen voor de opvoeding en ontwikkeling van kinderen?
- Bestaat er een verband tussen de feminisering van het basisonderwijs en de geringe interesse van meisjes voor bètastudies?
- Hoe kunnen we het werken in kinderopvang, onderwijs en andere 'jeugdsectoren' aantrekkelijker maken voor mannen?

Gezondheid en leefstijl

Wat voor een groot deel van de volwassen Nederlandse bevolking geldt, geldt in sterkere mate voor veel kinderen en jongeren: ze drinken en eten ongezond, ze gebruiken te veel alcohol en drugs, ze bewegen te weinig en ze vrijen onveilig. Bovendien vertonen ze dit ongezonde gedrag op steeds jongere leeftijd. Hun gezondheid en ontwikkelingskansen worden ook bedreigd door een maatschappelijk verschijnsel waar ze zelf part noch deel aan hebben: de hoge leeftijd waarop Nederlandse vrouwen gemiddeld hun eerste kind krijgen.

2 *Hoe bevorderen we de fysieke gezondheid en een gezonde leefstijl van jeugdigen?*

Trend 6: *Het aantal kinderen met overgewicht en obesitas neemt snel toe*

Overgewicht is in ons land het belangrijkste probleem op het gebied van de volksgezondheid. Als de huidige ontwikkeling naar steeds meer Nederlanders die te zwaar of veel te zwaar zijn zich voortzet zal dat enorme negatieve gevolgen hebben voor onder andere de gezondheidszorg, de economie en de gemiddelde levensverwachting. Dat er alle reden is om ons zorgen te maken blijkt uit de stijging van het aantal kinderen met overgewicht en obesitas. Die verloopt sneller dan die onder volwassenen. Enkele cijfers: van de 4- tot 15-jarigen die door elf GGD'en zijn onderzocht in de periode 2002-2004 bleek ruim 10 procent te zwaar: 13,5 procent van de jongens en 16,7 procent van de meisjes.²⁸ Overgewicht doet zich in veel gevallen al voor op jonge leeftijd en met name voor de jonge kinderen geldt dat er meer meisjes dan jongens aan lijden: voor de 5-jarigen zijn de cijfers respectievelijk 14,6 procent (meisjes) tegenover 10 procent (jongens), voor de 8-jarigen 24,6 procent tegenover 17,3. Obesitas (ernstig overgewicht) kwam voor bij 2,9 procent van de 4- tot 15-jarige jongens en 3,3 procent van de meisjes in die leeftijdscategorie. Omdat meisjes al op jongere leeftijd dan jongens te dik zijn moeten preventie, signalering en behandeling van overgewicht bij hen al beginnen voor het 5e levensjaar. Het aantal kinderen met overgewicht en obesitas stijgt steeds sneller, zo blijkt uit de vergelijking met eerdere cijfers. Was in 1980 1 op de 15 9-jarige meisjes te dik, in 1997 (*Vierde Landelijke Groeistudie*) was dat 1 op de 7 en in 2002-2004 al 1 op de 4.

Voor andere leeftijdsgroepen is de toename minder dramatisch, maar een verdubbeling of verdrievoudiging sinds 1997 is geen uitzondering. Naar verwachting zullen in de komende jaren het aantal gevallen en de ernst van overgewicht verder toenemen, te meer omdat behandeling van overgewicht tot nu toe niet heeft geleid tot veel blijvende, positieve resultaten.²⁹

Kinderen en jongeren met (ernstig) overgewicht lopen meer gezondheidsrisico's: niet alleen de kans op het ontwikkelen van ouderdomsdiabetes neemt sterk toe, maar ook die op hart- en vaatziekten, galstenen, heup- en knieafwijkingen etcetera. 'Ouderdomsdiabetes' (type 2 diabetes) werd tot voor tien jaar vrijwel niet vastgesteld bij kinderen, nu moeten artsen de diagnose steeds vaker stellen.

Ook de maatschappelijke gevolgen van obesitas zijn niet gering. De gangbare maten van meubels, kleding en zitplaatsen in het openbaar vervoer zullen niet meer voldoen. De tilbelasting van ambulancepersoneel en verpleegkundigen wordt (veel) zwaarder en er zullen meer mensen werkloos raken louter vanwege hun overgewicht en de daarmee verbonden gezondheidsproblemen.

Te veel en ongezond eten en te weinig bewegen zijn twee kanten van dezelfde medaille. Kinderen groeien steeds vaker op in een 'obesogene' omgeving, dat wil zeggen dat er geen noodzaak is om te bewegen en geen prikkels zijn die hen daartoe uitdagen. Hetzelfde geldt voor volwassenen die daardoor geen goed voorbeeld kunnen geven. Bij het ontwikkelen van nieuwe wijken wordt bijvoorbeeld weinig of geen rekening gehouden met speelplekken voor kinderen, terwijl sportaccommodaties steeds vaker verhuizen naar de randen van de steden. Liefst 80 procent van de 8-jarigen speelt zelden of nooit buiten.

'Het werkt niet om alleen de burger te wijzen op zijn eigen verantwoordelijkheid voor zijn gezondheid als tegelijkertijd de voedselindustrie zijn gang mag blijven gaan om ongezonde producten als gezond aan te prijzen, als er in publieke voorzieningen ongezonde drank en voeding verkrijgbaar zijn - vaak zonder gezonde alternatieven -, en als er bij ruimtelijke ordening en bouwen geen rekening gehouden wordt met je lopend of fietsend verplaatsen. Preventie van obesitas lukt alleen als we maatregelen, gedragsregels en leefstijl combineren: én voldoende bewegen, én minder eten, én gezonder eten én uitgedaagd te worden om te bewegen. Zo lopen kinderen die opgroeien in een buurt met veel groen 15 procent minder kans om obesitas te ontwikkelen dan kinderen in een groenarme buurt, ook als we corrigeren voor de bevolkingssamenstelling in die buurt.'

Pauline Verloove, hoogleraar kindergeneeskunde LUMC / TNO Kwaliteit van Leven

Maatschappelijke opgave 6:***Terugdringen en voorkomen van overgewicht en obesitas bij kinderen met een evidence-based preventieprogramma***

Aan de aanpak van overgewicht wordt al veel gedaan. Zo heeft het Platform Jeugdgezondheidszorg een signaleringsprotocol vastgesteld en landelijk beschikbaar gesteld om op een uniforme wijze overgewicht en obesitas vast te stellen. Aan de Vrije Universiteit Amsterdam is met subsidie van het ministerie van VWS een *Kenniscentrum Overgewicht* opgericht.³⁰ Dat heeft tot doel de kennis met betrekking tot etiologie, preventie, behandeling en de gevolgen van overgewicht te vergroten. Samen met het Kenniscentrum ontwikkelt TNO Kwaliteit van Leven een *Monitor Overgewicht* die moet leiden tot een landelijke uniforme registratie.

Voor het tegengaan van overgewicht onder kinderen bestaat echter (nog) geen *evidence based* of gevalideerd preventieprogramma. Een door het kenniscentrum ontwikkeld landelijk 'Overbruggingsplan' dat zich baseert op *practice based* interventies moet overgewicht voorkomen en bestrijden zolang zo'n programma nog niet beschikbaar is. Het plan bestaat uit een combinatie van het bevorderen van gezonde voedingsgewoonten, het stimuleren van bewegen en het terugbrengen van zittend gedrag. Concreet komt dat neer op: stimuleren van borstvoeding (wat een preventief effect op het ontwikkelen van overgewicht in de kinderleeftijd lijkt te hebben), stimuleren van bewegen en buiten spelen, stimuleren van ontbijten (zo'n 90 procent van de jeugdigen eet te weinig groenten en fruit, 5 procent van de leerlingen in het primair onderwijs en 13 procent in het voorgezet onderwijs ontbijt niet), terugdringen van het drinken van (gezoete) frisdranken en ontmoedigen van voor tv of computer zitten. Natuurlijk bestaan er in ons land al vele projecten en campagnes om gezond eten en bewegen te bevorderen, maar van een samenhangend integraal preventieprogramma dat rekening houdt met verschillende doelgroepen is nog geen sprake. De jeugdgezondheidszorg is gezien zijn doelstellingen en bereik de aangewezen instantie voor signalering en preventieve interventies op individueel niveau.

Onderzoeksvragen overgewicht:

- Uit welke onderdelen dient een effectief preventieprogramma overgewicht en obesitas te bestaan dat rekening houdt met verschillende doelgroepen?
- Met welke overheidsmaatregelen en in welke sectoren kan overgewicht voorkomen en bestreden worden?

Trend 7: *Steeds meer Nederlandse jongeren gebruiken alcohol en ze beginnen daar steeds vroeger mee*

De Nederlandse jeugd drinkt veel. Dat blijkt uit nationaal onderzoek en internationale vergelijkingen. Verontrustend zijn met name de toename en frequentie van het *binge drinking* (vijf glazen of meer per keer) en de forse stijging sinds 1999 van alcoholgebruik onder 12- tot 14-jarige meisjes.

Het aantal tieners dat met alcoholvergiftiging opgenomen wordt in het ziekenhuis lijkt fors toe te nemen. Het actuele alcoholgebruik onder Marokkaanse en Turkse scholieren ligt zeer aanmerkelijk lager dan dat onder autochtone scholieren.

Meer beperkingen en een steviger opstelling van de overheid lijken noodzakelijk om het alcoholgebruik onder jongeren terug te dringen. Omdat ouders vaak het slechte voorbeeld geven en soms het alcoholgebruik van minderjarigen gedogen, moet voorlichting zich ook op hen richten. Zelfregulering door de producenten en horeca verloopt moeizaam.

Najaar 2006 is het Trimbos-instituut in samenwerking met het Nationaal Instituut voor Gezondheidsbevorderingen Ziektepreventie in opdracht van het ministerie van VWS gestart met de campagne *Alcohol en Opvoeding*. Dit project is erop gericht ouders bewust te maken van de belangrijke rol die ze kunnen spelen bij het uitstellen en verminderen van het alcoholgebruik van hun kinderen.³¹

Maatschappelijke opgave 7:

Ontwikkelen van effectieve preventie om het alcoholgebruik onder jongeren drastisch te verminderen

Onderzoeksvragen alcoholgebruik:

- Is het mogelijk een risicotaxatie-instrument alcoholgebruik te ontwerpen voor jongeren van 13 tot 16 jaar ?
- Hoe kan een nieuwe (preventie)aanpak de toenemende alcoholconsumptie onder jongeren terugdringen?
- Hoe kunnen ziekenhuisopnames van minderjarigen die gerelateerd zijn aan overmatig alcoholgebruik adequaat geregistreerd en gemonitord worden?

Trend 8: *Steeds meer moeders krijgen op (te) late leeftijd hun eerste kind*

Geboren worden uit een relatief 'oude' moeder (35 jaar of ouder) brengt voor een (eerste) kind extra gezondheidsrisico's met zich mee: meer vroeggeboorten met grotere kans op ontwikkelingsachterstanden en -stoornissen, meer chronisch zieke kinderen en meer aangeboren afwijkingen. Daardoor wordt er een groter beroep gedaan op voorzieningen als de gezondheidszorg, opvoedingsondersteuning, kinderopvang en speciaal onderwijs.

Nederland hoort met Italië en Spanje tot de Top 3 van landen waar vrouwen hun eerstgeborene krijgen op een leeftijd die hoger is dan in de rest van de wereld. De gemiddelde leeftijd van de moeder bij het eerste kind was in 2005 29,4 jaar (in 1970 was dat nog 24,2 jaar). Voor ruim 11 procent van de kinderen geldt dat hun moeder bij hun geboorte 35 jaar of ouder is (in 1970 was dat 2,5 procent).³² Het aantal prematuur geboren kinderen [na een zwangerschap van 36 weken en jonger] is sinds 1977 toegenomen van 5,4 tot 7,2 procent van alle borelingen.³³ Dat Nederlandse ouders het oudst zijn als ze hun eerste kind krijgen hangt vooral samen met de manier waarop ze

ouderschap kunnen inpassen in de levensloop en arbeidscarrière. Feit is dat voor veel (echt)paren pas op een relatief hoge leeftijd de zaken geregeld zijn die het krijgen van kinderen voor hen aantrekkelijk maken. Er moet sprake zijn van - of een gevoel aanwezig zijn van - voldoende bestaanszekerheid. Die omvat: het hebben van een partner, een opleiding voltooid hebben, enige carrière gemaakt hebben in het werk, beschikken over voldoende inkomsten en geschikte huisvesting.

Maatregelen en beleidsvoorstellen om de participatie van vrouwen op de arbeidsmarkt te verhogen, zoals uitbreiding van de faciliteiten voor kinderopvang en het gratis maken van die voorzieningen, zijn allereerst ingegeven door economische motieven. Ze hebben niet tot expliciet doel om de leeftijd omlaag te brengen waarop vrouwen hun eerste kind krijgen.

'In plaats van een 25-jarige gedurende vijf jaar alle faciliteiten te bieden om kinderen te kunnen krijgen, ontmoedigen werkgevers en anderen, inclusief de overheid, dat op alle mogelijke manieren. Kinderen zijn in Nederland eigenlijk niet gewenst. Als je een kind krijgt, is je leven voor vijf jaar beperkt.'

Pauline Verloove, hoogleraar kindergeneeskunde LUMC / TNO Kwaliteit van Leven

Maatschappelijke opgave 8:

Het makkelijker maken voor vrouwen én mannen om op jonge leeftijd kinderen te krijgen

Het moment waarop vrouwen en mannen besluiten een kind te willen, hangt van vele sociaal-economische, culturele en individuele factoren af. Faciliteren dat zij kinderen krijgen op een leeftijd die voor de gezondheid van de baby optimaal is, stuit op praktische en (wellicht) ethische bezwaren. Het voor ouders aantrekkelijk maken om op gemiddeld jongere leeftijd kinderen te krijgen kan niet zonder ingrijpende maatregelen en investeringen van overheid en bedrijfsleven. Die moeten zowel gericht zijn op het bevorderen van het levensgeluk van ouders en kinderen als op een zo gunstig mogelijke uitkomst van de demografische, sociaal-economische en sociaal-psychologische 'rekeningen' van de samenleving als geheel.³⁴

Het veranderen en beïnvloeden van het reproductiegedrag van mensen is echter nog altijd makkelijker dan het veranderen van hun genetische eigenschappen die ook gezondheidsrisico's met zich mee kunnen brengen.

'Individueen durven het risico dat de kans op vroeggeboorte en afwijkingen met een paar procent toeneemt wel te nemen, of ze redeneren het weg, maar op landelijke schaal is het een ramp.'

Henriette Delemarre, kinderendocrinologe VU Medisch Centrum

Onderzoeksvragen reproductiegedrag:

- Wat zijn de effecten op onder andere economie, arbeidsmarkt en gezondheidszorg als de faciliteiten voor vrouwen sterk verbeterd worden om op jonge leeftijd kinderen te krijgen en deel uit te blijven maken van de arbeidsmarkt?
- Wat is het inverdieneffect als het aantal vroeggeborenen met 1 procent kan worden teruggebracht?

Binding met de samenleving

Jongeren die de binding met de samenleving verliezen, hebben vaak al veel meer verloren: positieve ervaringen, zelfvertrouwen, een veilige, stabiele omgeving om op te groeien, een gunstig toekomstperspectief, vertrouwen in volwassenen. Er zijn veel trends die de kans op maatschappelijke uitval vergroten, maar gelukkig ook ontwikkelingen en kansen om jongeren weer blijvend aan de samenleving te binden.

3 Hoe zorgen we ervoor dat alle jongeren binding hebben en houden met de samenleving?

De meeste jongeren weten, soms met vallen en opstaan, een voor zichzelf en anderen bevredigende plaats in de samenleving te vinden. Ze volgen een opleiding, vinden werk, weten hun vrijetijd te besteden, hebben een relatie en/of bouwen een sociaal netwerk op. Kortom: ze hebben binding met de samenleving als geheel, participeren daarin en voelen zich daar ook betrokken bij.

Voor een kleine groep geldt dat ze 'maatschappelijk uitvallen': ze verlaten bijvoorbeeld voortijdig het onderwijs zonder startkwalificatie, ze nemen niet of nauwelijks deel aan de arbeidsmarkt, ze begeven zich op het criminele pad of ze trekken zich terug binnen een eigen subcultuur. In een beperkt aantal gevallen is daarbij sprake van politieke en/of religieuze radicalisering. Voor die uitval kunnen allerlei redenen bestaan: armoede, onderwijsachterstand, beperkte verstandelijke capaciteiten, discriminatie, psychiatrische problematiek, verslaving, verwaarlozing, (seksuele) mishandeling enzovoort. Wie het gevoel krijgt 'er niet bij te horen' kan makkelijk een onverschillig of zelfs vijandige houding ontwikkelen tegenover de samenleving van 'de anderen'.

Het voortbestaan van deze uitval is een des te acuter probleem, omdat het aantal jongeren afneemt en de samenleving hen in feite niet missen kan. Hoewel we de risicofactoren kunnen benoemen, bestaat er geen duidelijk geïntegreerd beeld van maatschappelijke uitval. Uitval vindt vaak plaats als jongeren 15 of 16 zijn, dus als ze het meest bezig zijn met hun adolescentie-ontwikkelingstaken.

Daarnaast is bekend dat overgangsmomenten in het leven van jeugdigen riskant kunnen zijn, zoals die tussen primair en voortgezet onderwijs, van

vmbo naar mbo, van opleiding naar werk of van jeugd- naar volwassenenzorg (als jongeren 18 worden). Al die momenten kunnen bij (op dat moment) kwetsbare kinderen en jongeren leiden tot uitval uit systemen en terugval in hun functioneren. Toch krijgen deze overgangsmomenten nog weinig (beleidsmatige) aandacht, mogelijk omdat het verschillende sectoren betreft. In veel jeugdbeleidsnota's wordt al jarenlang verwezen naar de 85 procent van de Nederlandse jeugd met wie het goed gaat en 15 procent die problemen heeft of veroorzaakt. Dit cijferpaar dateert inmiddels van vijftien jaar geleden en is inmiddels een geheel eigen leven gaan leiden. Of die tweedeling (nog) adequaat is en welke problemen achter de 15 procent schuil gaan, weten we niet.³⁵ Om algemeen beleid op te baseren zijn recentere cijfers en eenduidige definities noodzakelijk.

Onderzoeksvragen maatschappelijke uitval algemeen:

- Hoe ligt anno 2007 de verhouding jongeren met wie het goed gaat versus jongeren met problemen en om welke problematieken gaat het?
- Welke overgangsmomenten zijn voor welke kinderen riskant en hoe kunnen we die risico's beperken?
- Hoe kunnen we radicalisering (links, rechts en religieus) onder jongeren terugdringen, met speciale aandacht voor de groep jongeren met psychische of gedragsstoornissen die hier extra vatbaar voor lijkt?

Binnen het bestek van deze verkenning kunnen slechts enkele actuele trends genoemd worden die het risico op uitval vergroten dan wel tegen (kunnen) gaan. Ook de trends die in de andere hoofdstukken aan de orde komen horen daar veelal toe. In dit hoofdstuk gaat het met name om onderwijs, arbeid, vrije tijd en maatschappelijke participatie.

Trend 9: *Er is of dreigt een nieuwe tweedeling tussen arme en rijke gezinnen*

Voor kinderen vormen armoede en immigratie - vaak in combinatie - nieuwe risicofactoren. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de groei van het aantal jeugdige cliënten uit arme en migrantengezinnen in de ggz, het speciaal onderwijs en de justitiële jeugdinrichtingen. Er is in onze samenleving een groep die geen deel heeft aan groeiende welvaart en welzijn en die vaak verkeert in een sociaal isolement zonder veel perspectief daaruit te komen. Bovendien leven deze gezinnen vaak geconcentreerd in achterstandswijken.

Voor kinderen betekent opgroeien in armoede dat ze niet of minder kunnen deelnemen aan allerlei buitenschoolse educatieve en sportvoorzieningen waardoor ze minder sociaal en cultureel kapitaal verwerven dan velen van hun leeftijdsgenootjes.

Tussen 2002 en 2005 is het aantal gezinnen met een laag inkomen gestegen van 8,8 naar 11,1 procent van alle huishoudens.³⁶ Vanaf 2006 zet een daling in, maar die geldt vooral 65-plussers. Kinderen jonger dan 18 jaar leven iets vaker dan gemiddeld in een huishouden met een laag inkomen (ruim 12

procent, ofwel 430.000 kinderen). Ruim 200.000 huishoudens hebben te maken met langdurige armoede. Bij de Turkse, Antilliaanse en Marokkaanse groepen hadden ongeveer drie op de tien huishoudens in 2003 een laag inkomen. Dat is vier maal zo veel als bij autochtonen.

Een laag inkomen betekent dat mensen onvoldoende geld hebben om een bepaald minimum consumptieniveau te realiseren (voor een alleenstaande ging het in 2003 om 850 euro per maand). Vaak hebben ze meer schulden dan bezittingen. Het aantal gezinnen met schulden is sinds 2002 bijna verdubbeld.

Maatschappelijke opgave 9:

Voorkomen dat kinderen en jongeren opgroeien in armoedige omstandigheden die hun toekomstperspectief ernstig beperken

Onderzoeksvragen armoede

- Hoe beleven kinderen en jongeren het zelf om op te groeien in armoede?
- Hoe kunnen we de ontwikkeling bevorderen van kinderen en jongeren die opgroeien in armoede en hoe kunnen we de negatieve gevolgen daarvan zoveel mogelijk beperken?

Trend 10: ***Er is nog steeds een grote groep kinderen die met achterstand aan het onderwijs begint***

Het gaat dan met name om taalachterstand, soms ook om achterstand in de sociaal-emotionele en/of motorische ontwikkeling. Dat zijn elkaar versterkende condities die meestal te maken hebben met wat een kind van huis uit meekrijgt. De oplossing kan dan ook niet beperkt zijn tot uitsluitend het kind, maar moet zich nadrukkelijk met diens omgeving bezighouden. De constatering van die achterstand heeft ook grote consequenties voor de voorliggende voorzieningen, bijvoorbeeld de pedagogische kwaliteit van het peuterspeelzaalwerk en de kinderopvang.

Belangrijkste indicator voor risicokinderen is het opleidingsniveau van de ouders. Dat is onder allochtonen gemiddeld lager, dus daar lopen kinderen meer kans die achterstand op te lopen, maar ook de omvang van de autochtone groep met een lage opleiding is nog aanzienlijk. De laatste groep is door de tot voor kort bestaande 'gewichtenregeling' in het onderwijs lang verwaarloosd. Daarin telde een allochtone leerling op een basisschool voor 1,9 en een autochtone met laag opgeleide ouders voor 1,25. Om in aanmerking te komen voor een extra budget moest een school negen extra punten scoren, oftewel tien allochtone leerlingen tegenover 36 autochtone. Nu geldt voor de gewichtenregeling alleen het opleidingsniveau van de ouders, los van etnische afkomst, waardoor er een evenwichtiger spreiding ontstaat. De taalachterstand waarmee kinderen in het primair onderwijs komen geldt met name allochtone kinderen. Door aansluiting of integratie van voor- en vroegschoolse educatie met het primair onderwijs in combinatie met aan-

bod van taalles aan de ouders - vanaf de zwangerschap - kan voorkomen worden dat een kind thuis alleen opgevoed wordt in de moedertaal van zijn ouders en op school alleen in het Nederlands.

Maatschappelijke opgave 10:

Voorkomen dat kinderen het primair onderwijs ingaan met een achterstand, met name een taalachterstand

Onderzoeksvragen onderwijsachterstand

- Hoe kunnen we het sociale kapitaal van risicokinderen vergroten zodat ze zonder of met veel geringere achterstand het onderwijs instromen? Welke evidence based interventies zijn er?
- Kunnen we mogelijke achterstandswijken voorspellen (vroegsignalering) door koppeling van schoolgegevens van de Inspectie Onderwijs met de data van de Centrale Financiën Instellingen (betalingen aan scholen)?
- Welke bijdrage kan een aanbod naar behoefte van voor- en vroegschoolse educatie voor alle kinderen bieden aan de bestrijding van taalachterstand?
- Welke mogelijkheden bestaan er voor gemeenten om taalcurssussen Nederlands aan te bieden aan allochtone ouders die een kind verwachten en welke bijdrage kan zo'n aanbod leveren om taalachterstand bij aanvang van het primair onderwijs te voorkomen en te bestrijden?

Trend 11: ***Het aantal probleemkinderen in het onderwijs neemt toe***

Ongeveer één op de vijf kinderen op de basisschool heeft gedurende korte of langere tijd extra zorg en begeleiding nodig. Ze hebben bijvoorbeeld moeite met leren of gedragsproblemen. Maar ook hoogbegaafde leerlingen vragen specifieke aandacht. Sinds de invoering van Weer Samen Naar School krijgen kinderen die zorg en begeleiding zoveel mogelijk op de reguliere basisschool, gefinancierd in de vorm van een leerlinggebonden budget (rugzakje).

Lukt het niet op de gewone basisschool, dan gaan kinderen - vaak tijdelijk - naar het speciale basisonderwijs. Voor kinderen met lichamelijke of verstandelijke handicaps, langdurig zieke kinderen en zeer moeilijk opvoedbare kinderen bestaan verschillende vormen van speciaal onderwijs.

In regulier en speciaal onderwijs doen zich verschillende problemen voor: wachtlijsten voor de zwaardere vormen van speciaal onderwijs, een categorie kinderen die vrijwel niet plaatsbaar is, toename van problematisch gedrag onder 'gewone' kinderen en het reguliere onderwijs dat onvoldoende voorbereid lijkt op de beoogde integratie met onderwijs aan gehandicapte kinderen.

Onduidelijk is bovendien welke zorg kinderen ontvangen na het doorlopen van speciaal onderwijs. Gegevens hierover ontbreken, terwijl deze kinderen tot de hoogrisicogroepen behoren voor gedragsproblemen, verslavingsproblematiek, overlast en criminaliteit.

Een positieve ontwikkeling is dat er steeds meer samenwerking komt in de

samenwerking tussen de indicatieorganen voor jeugdzorg en speciaal onderwijs. In de aanbevelingen van Operatie Jong wordt aanbevolen deze te integreren.

Maatschappelijke opgave 11:

Alle kinderen, ongeacht hun problematiek of handicaps, de mogelijkheid bieden zonder beperkingen onderwijs te volgen

Onderzoeksvragen speciaal onderwijs:

- Neemt de problematiek van 'gewone' kinderen in het onderwijs toe?
- Welke kinderen zijn moeilijk plaatsbaar en waar ligt dat aan?
- Hoe verloopt de vervolghulp aan kinderen die het speciaal onderwijs doorlopen hebben?
- Hoe kan geïntegreerde indicatie voor speciaal onderwijs en jeugdzorg het best georganiseerd worden?

Trend 12: *De tegenstellingen tussen autochtone en allochtone jongeren nemen toe*

Een van de belangrijkste vormen van binding hebben met de samenleving is voor kinderen en jongeren dat ze contact hebben met elkaar, te beginnen in hun eigen omgeving: de buurt, de peuterspeelzaal, de school, de sportclub etcetera. Contacten en binding met leeftijdgenoten met dezelfde culturele en sociaal-economische achtergrond komen - mede door de contacten van de ouders - het makkelijkst tot stand. Voor binding met leeftijdgenoten met een andere achtergrond is meer nodig, zeker naarmate kinderen ouder worden, meer op zoek gaan naar hun identiteit en eigenheid en zich meer gelegen laten liggen aan het gedrag en de opvattingen van hun vrienden. Tot voor enkele jaren golden 'gemengd' samengestelde scholen, waar kinderen en jongeren van uiteenlopende etnische afkomst onderwijs volgen, als voorbeelden van de vanzelfsprekende manier waarop integratie en samenleven van culturen vorm konden krijgen. Of daar echt sprake van was, is nauwelijks onderzocht en na september 2001 tekenen er zich meer tegenstellingen af tussen autochtone en allochtone - en dan met name islamitische - leerlingen. In ieder geval spreken vertegenwoordigers van beide groepen zich daar vaker en meer uitgesproken over uit. Bovendien wijzen onderwijsgevend, jeugdwerkers en politieagenten in toenemende mate op een groeiende kloof tussen hun moslim- en andere leerlingen. Die tweedeling wordt versterkt door een voortgaande groei van typisch 'zwarte' en 'witte' scholen en wijken en door een bevestiging van etnische en religieuze tegenstellingen door politici en media. Relatief nieuw, maar volgens een recent rapport van de zogenaamde 'Interventieteams' verontrustend, zijn de rechtsextreme uitingen en interetnische spanningen tussen autochtone (zogenaamde 'Lonsdale-jongeren') en allochtone jongeren in plattelandsgemeenten en steden als Venray en Zoetermeer. Met name de lokale overheid blijkt vaak geen oor te hebben voor signalen van professionals die met jeugd werken of heeft geen

adequaat antwoord op de conflicten en spanningen die zich voordoen.³⁷ Ook jeugdculturen en uitgaansleven zijn (deels) via etnische indelingen gesegmenteerd. Sociale binding van jongeren onder elkaar is niet of niet meer vanzelfsprekend. Zelfs op basisscholen lijken de verhoudingen tussen groepen leerlingen zich te verscherpen en te verharderen en lijken er meer tegenstellingen tussen leerlingen te bestaan. Door gebrek aan onderzoek bestaan hierover echter nauwelijks ‘harde’ gegevens. Van vriendschapsrelaties en relatievorming onder kinderen en jongeren weten we trouwens sowieso weinig, behalve dat die veelal plaatsvinden langs lijnen van sekse, milieu, culturele en etnische achtergrond. Dat kinderen naar eigen groepjes trekken, is niets bijzonders en van alle tijden. Verontrustend wordt het als er sprake is van vooroordelen en/of een vijandige houding tegenover anderen. Die ontstaan makkelijker als contact en uitwisseling met andere jeugdigen ontbreken.

‘Als een leraar aan een leerling vraagt “Spreken jullie nog steeds Marokkaans thuis?”, dan zal die de indruk krijgen dat het niet goed is wat er bij hem thuis gebeurt. Het is maar één voorbeeld uit vele waarin verbinding tussen verschillende milieus waarin een kind opgroeit ontbreekt en ze elkaar eerder ondermijnen dan ondersteunen. Er is geen verbinding.’

Trees Pels, senior onderzoeker bij het Verwey-Jonker Instituut

Maatschappelijke opgave 12:

Bevorderen dat kinderen en jongeren van verschillende komaf en met verschillende culturele en religieuze achtergronden op een respectvolle, gelijkwaardige manier met elkaar omgaan en daaraan plezier beleven

Dat sociale integratie op school niet vanzelf gaat, wordt ook erkend door de minister van Onderwijs die een wetsvoorstel indiende waarin het bevorderen daarvan en van actief burgerschap mede als doelstellingen van het onderwijs worden genoemd. Onder sociale integratie verstaat de minister deelname van burgers (ongeacht hun etnische of culturele achtergrond) aan de samenleving ‘door deelname aan haar instituties en bekendheid met en betrokkenheid bij uitingen van de Nederlandse cultuur’. Hoe scholen dat invullen is aan hen zelf. De Onderwijsraad heeft in juli 2005 een advies uitgebracht met aanbevelingen om ook de sociale netwerken van jongeren zelf daarvoor te benutten.³⁸

Sociale integratie is natuurlijk niet alleen een zaak van het onderwijs, maar een opgave voor alle Nederlanders in alle sectoren van de samenleving. Met name daar waar verschillende bevolkingsgroepen elkaar toch al tegenkomen, omdat ze er allemaal gebruik van maken. De integratie van allochtone jongeren wordt voor een belangrijk deel voorbereid door de mate waarin hun ouders geïntegreerd zijn of binding hebben met de Nederlandse

samenleving. Integratie wordt bemoeilijkt door werkloosheid, gebrek aan kennis van de Nederlandse taal en cultuur, het wonen in een 'zwarte' wijk en een eenzijdig samengesteld sociaal netwerk en door stigmatisering en discriminatie van de kant van de autochtone meerderheid. Dit geldt nog in sterkere mate voor nieuwkomers, zij het dat zij verplicht zijn een inburgeringscursus te volgen.

'Wat mij betreft mogen de bestaande voorzieningen voor inburgering, zoals de ROC-cursussen, opgedoekt worden en vervangen worden door een volledig praktijkgerichte inburgering. De nieuwkomers doen dan 1.200 uur (vrijwilligers) werk en stages bij organisaties en ondernemers en krijgen ter plekke begeleiding en taalonderwijs naast alle kennis die ze zich terloops eigen maken. Dat systeem kan bijna kosteloos en levert een veel snellere inburgering op.'

Zeki Arslan, beleidsmedewerker onderwijs Forum

Onderzoeksvragen sociale integratie:

- Hoe beoordelen jongeren van verschillende culturele achtergronden elkaar? Waarop baseren ze hun oordelen? Hoe denken ze over sociale integratie en aan welke voorwaarden moet die volgens hen voldoen?
- Hoe is een verdere tweedeling tussen allochtoon - autochtoon, arm - rijk, moslim - niet-moslim in onderwijs en andere jeugdsectoren te voorkomen en te bestrijden? Welke good practices kunnen tot voorbeeld dienen?
- Welke factoren spelen gezien vanuit ontwikkelingspsychopathologisch perspectief een rol bij de integratie van allochtonen in de Nederlandse samenleving?
- Welke al of niet discriminerende beelden hebben werkgevers van jonge allochtonen en in welke mate dragen die bij aan slechte toegang tot de arbeidsmarkt?
- Dragen de inburgeringscursussen voor nieuwkomers met kinderen in voldoende mate bij aan sociale integratie of moeten we een effectievere, meer praktijkgerichte inburgering ontwikkelen?

Trend 13: De schooluitval onder Nederlandse scholieren blijft verontrustend hoog

Het toekomstperspectief van jongeren is voor een belangrijk deel afhankelijk van de opleiding die ze hebben voltooid. Voortijdig verlaten van het onderwijs zonder behalen van een diploma of startkwalificatie beperkt de mogelijkheden van jongeren in ernstige mate. Ze vinden moeilijker werk en als ze wel werk vinden dan is dat lager gekwalificeerd. Voortijdig schoolverlaters komen vaker uit eenoudergezinnen dan niet-voortijdig schoolverlaters en worden veel vaker verdacht van het plegen van een misdrijf. Er bestaat een

veelvuldig aangetoond verband tussen spijbelen, voortijdig schoolverlaten en criminaliteit.³⁹ Schooluitval staat meestal niet op zich, maar is meestal mede een symptoom van andere problematiek. Die moet dan ook serieuzer genomen worden als mogelijk signaal daarvan.

Zowel de individuele als maatschappelijke kosten van schooluitval zijn enorm hoog. Een forse investering in de bestrijding ervan leidt op lange termijn echter tot veel hogere baten.⁴⁰

Ook al is het aantal voortijdig schoolverlaters de laatste jaren gedaald, het blijft nog steeds onaanvaardbaar hoog. Hoewel veel leerlingen na aanvankelijke uitval weer terugkeren in het onderwijs, haalt 13,5 procent van de 18- tot 24-jarigen uiteindelijk niet het niveau van de startkwalificatie (diploma havo, vwo of mbo-2 of hoger).⁴¹

In het schooljaar 2004-2005 werden 57.000 nieuwe voortijdig schoolverlaters (tussen 12 en 23 jaar) aangemeld en bleken er ook nog eens 45.500 'oude' voortijdig schoolverlaters geregistreerd te staan. Van die in totaal 102.500 jongeren⁴² werden er bijna 29.500 herplaatst. Schooluitval komt vooral voor in het vmbo en het mbo en relatief meer onder allochtone dan onder autochtone leerlingen en meer onder jongens dan onder meisjes (57 - 43 procent).

Het aantal voortijdig schoolverlaters ligt in Nederland duidelijk hoger dan in veel andere lidstaten van de Europese Unie. Verlaat in Nederland zo'n 14 procent van de 18- tot 24-jarigen voortijdig het onderwijs, in bijvoorbeeld de Scandinavische landen en Oostenrijk ligt dat rond of onder de 10 procent.⁴³

In EU-verband heeft Nederland de 'Lissabon-doelstelling' onderschreven om uiterlijk 2010 het aantal jongeren zonder startkwalificatie te halveren.

Met het huidige beleid lijkt die doelstelling niet haalbaar. In vergelijking met andere Europese landen bestaat er in ons land een sterk gevarieerde maar regionaal versnipperde aanpak die zich veel minder dan elders richt op een structurele verbinding tussen onderwijs en werk.⁴⁴

Binnen het onderwijs zelf lijkt het dwingende gevoel vaak te ontbreken dat een school verantwoordelijkheid heeft alle leerlingen in huis te houden.

Scholen, zoals ROC's die leerlingen letterlijk of figuurlijk een huiskamer weten te bieden, slaan bij potentiële schooluitvallers aan. Ze willen gezien en gekend worden en niet onopgemerkt blijven in grote, anonieme schoolgemeenschappen. Leerlingen noemen zelf het schoolklimaat als belangrijke factor om te bepalen of ze zich al of niet thuis voelen op school.⁴⁵ Daarnaast kunnen een effectieve zorgstructuur, zogenaamde 'reboundvoorzieningen', een systematische aanpak van pesten, vormen van individuele *coaching* en begeleiding en mentorprojecten belangrijke bijdragen leveren in de ondersteuning van leerlingen die dreigen uit te vallen.

Een andere factor is dat leerkrachten om weten te gaan met de grote diversiteit in de leerlingenpopulatie. Er bestaat in de grote steden vaak een grote afstand tussen leerkrachten en leerlingen wat etniciteit en culturele achtergronden betreft. Studenten worden in lerarenopleidingen nauwelijks voorbereid op het omgaan met diversiteit, sociale problematiek van leerlingen en probleemgedrag.

Opvallend is dat sommige (vmbo-)scholen waar sprake is van onderwijskundig leiderschap en een visie op doelen van onderwijs en leerlingbegeleiding een veel lager percentage voortijdig schoolverlaters telt.

Maatschappelijke opgave 13:

Terugdringen van voortijdig schoolverlaten tot minimaal het niveau van de 'Lissabon-doelstelling'

Onderzoeksvragen schooluitval:

- Welke good practices bestaan er als het gaat om voorkomen van schooluitval, wat zijn daarin de bepalende factoren en hoe zijn die elders te implementeren?
- Welke factoren zijn bepalend voor effectief onderwijskundig leiderschap en zijn die te trainen?
- Op welke manieren kunnen leerlingen betrokken worden bij het schoolklimaat en de schoolorganisatie waardoor ze “burgers van hun school” worden?
- Welke good practices bestaan er als het gaat om het succesvol bemiddelen tussen opleidingen en bedrijfsleven en andere sectoren met als doel stages te creëren voor met name allochtone (v)mbo-leerlingen?

Trend 14: *Het aantal allochtone jongeren zonder werk blijft onevenredig hoog*

Het percentage allochtone jongeren dat hoger onderwijs volgt, is het laatste decennium fors toegenomen, dat geldt vooral voor Turkse en Marokkaanse studenten in het hbo.⁴⁶ Hun kansen op de arbeidsmarkt zijn daardoor een stuk beter dan die van lager opgeleide jongeren en van de generatie die hen voorging. Maar het volgen van onderwijs en het behalen van een diploma zijn onvoldoende voorwaarden om aansluiting te vinden bij de samenleving, te integreren of sociaal te stijgen. Er moet ook werk gevonden worden, bij voorkeur werk dat aansluit bij de opleiding en capaciteiten van jongeren. Veel allochtone jongeren hebben daar problemen mee en dat geldt voor laag opgeleide jongeren in nog veel sterkere mate dan voor hbo- of wo-studenten.

'In Overvecht, de wijk waar de meeste van onze leerlingen wonen, is steeds meer sprake van segregatie. De leerling hebben thuis, maar ook met vrienden, veel problemen. Er is sprake van een generatieconflict en in de stad - het centrum van Utrecht - voelen deze jongeren zich vaak niet welkom. Voor velen van is de school de veiligste plek die ze kennen. Maar uiteindelijk is toegang tot de arbeidsmarkt en daarmee de samenleving de enige uitweg uit hun isolement.'

Bart Engbers, directeur vmbo Vader Rijn College, Utrecht

Voor jongeren in een vmbo- en mbo-opleiding begint kennismaking met de arbeidsmarkt met het volgen van stages. Vooral allochtone leerlingen kunnen vaak geen of geen geschikte stageplaats vinden. Zeer waarschijnlijk spelen vooroordelen van de kant van de stagebedrijven daarbij een negatieve rol. Over de exacte omvang daarvan en van directe en indirecte discriminatie zijn geen betrouwbare gegevens bekend. Wel is duidelijk dat een deel van de werkgevers een aanmerkelijk negatiever beeld heeft van de inzetbaarheid en productiviteit van (jonge) allochtone werknemers dan van autochtone.⁴⁷ Waar stagebemiddelaars werkzaam zijn, hebben ze een erg grote *caseload*. Een goede *matching*, waardoor stages ook een hogere slaagkans hebben, is essentiëler dan het vaststellen en behalen van bepaalde quota. Daarover hoeft volgens FNV Jong ook helemaal niet moeilijk gedaan te worden als afgesproken wordt dat ieder bedrijf minimaal één stageplek beschikbaar stelt per vijftig medewerkers.

Allochtone jongeren hebben veel meer moeite om werk te vinden dan hun autochtone leeftijdgenoten, ook als we corrigeren voor het opleidingsniveau waarmee ze de arbeidsmarkt betreden. Tegenover 11 procent werkloze autochtone jongeren stond in 2005 26 procent werkloze allochtone jongeren, een percentage dat in de grootste gemeenten op kan lopen tot 40 procent. Vooralsnog profiteren allochtone jongeren niet van de aantrekkende economie.⁴⁸ Het werk van de Taskforce Jeugdwerkloosheid (Commissie - De Boer) heeft aangetoond dat het met een specifieke inspanning goed mogelijk is een groot aantal - in dit geval 30.000 - leer- en werkplaatsen te creëren. De operatie heeft ook duidelijk gemaakt dat bedrijfsleven en (beroeps)onderwijs vaak nog gescheiden werelden zijn en dat verdergaande samenwerking in beider belang is.

Steeds meer gemeenten proberen deelname aan opleiding of de arbeidsmarkt ook te bevorderen door tot een bepaalde leeftijd (meestal 23 jaar of ouder) jongeren geen recht op uitkering te geven. De jongeren krijgen wél een aanbod voor leer- en werkervaringsplekken die hen uiteindelijk moeten doen doorstromen naar de reguliere arbeidsmarkt. Gemeenten als Rotterdam en Gouda gaan ook actief op zoek naar de categorie 'onzichtbare' werkloze jongeren die nergens ingeschreven staan en ook geen uitkering ontvangen (en waarschijnlijk alternatieve - 'zwarte' en/of criminele - inkomstenbronnen hebben).

Maatschappelijke opgave 14:

Bevorderen dat iedere gemeente een sluitende aanpak jeugdwerkloosheid heeft die erin voorziet dat alle jongeren tot 25 jaar een opleiding volgen of werk of een werkervaringsplaats hebben

Onderzoeksvragen jeugdwerkloosheid

- Wat is de meest effectieve sluitende aanpak om alle jongeren onderwijs en/of werk te bezorgen?
- In welke mate draagt werkloosheid van jongeren bij aan psychosociale problematiek en problemen bij sociale integratie?
- Waarom kiezen jongeren niet voor de arbeidssectoren waar tekorten zijn of dreigen (zorg, techniek, onderwijs)? Hoe bevorderen we zo'n keuze?

Trend 15: *Het aantal zwerfjongeren neemt toe*

Zwerfjongeren zijn jongeren tot 25 jaar met meervoudige problemen, die dakloos zijn of in opvang verblijven. Zo luidt de definitie van het Ministerie van VWS die in 2004 in overleg met partijen uit het veld is vastgesteld. Zwerfjongeren vormen als het ware de personificatie van maatschappelijke uitval. Ze hebben geen vaste woon- of verblijfplaats, volgen geen opleiding, hebben meestal geen bron van inkomsten, maar wel een hoop problemen zoals verslaving, psychiatrische problematiek, prostitutie, armoede. Veel zwerfjongeren hebben een verleden in de jeugdzorg. Daarnaast lijken allochtone jongeren oververtegenwoordigd en is er een groeiende groep van uitgeprocedeerde alleenstaande minderjarige asielzoekers die rondzwerft. Omdat er geen betrouwbare registratie plaatsvindt, is het moeilijk vast te stellen of hun aantal toeneemt. Een indicatie voor de omvang van de groep zwerfjongeren en een mogelijke groei van hun aantal is het gebruik dat ze maken van opvangvoorzieningen en hulpverlening. Die nemen toe en het aantal opvangplaatsen schiet tekort. Volgens tellingen van de Algemene Rekenkamer zouden er in 2004 tussen de 3.200 en 5.000 zwerfjongeren zijn in ons land. Voor het maximum betekende dat een aanwas van 300 jongeren in vergelijking met het jaar daarvoor.⁴⁹ In zijn rapporten heeft de Algemene Rekenkamer de hulpverlening aan zwerfjongeren en met name het ontbreken van samenhang daarin in de meeste centrumgemeenten fors bekritiseerd. Deze jongeren vallen vaak tussen wal en schip, omdat zij zich bevinden op het grensvlak van de jeugdzorg (verantwoordelijk voor jongeren tot 18 jaar, onder regie van de provincie) en de maatschappelijke opvang (boven 18, onder regie van de gemeente). De samenwerking tussen de betrokken partijen en de informatie over zwerfjongeren zijn echter in de meeste gevallen nog gebrekkig. Voor de hulp aan zwerfjongeren is meer nodig dan uitbreiding van de opvangmogelijkheden en betere samenwerking tussen de betrokken voorzieningen en bestuursorganen. Veel kan worden bereikt door verbeteren van contactlegging, methodiek en begeleidingstrajecten. Het inzetten van leeftijd- en/of lotgenoten kan daarbij van grote waarde zijn.⁵⁰

Maatschappelijke opgave 15:

Opvang en begeleiding van zwerfjongeren richten op herstel van maatschappelijke binding (door huisvesting, opleiding en/of werk, zorg en behandeling)

Onderzoeksvragen zwerfjongeren:

- Welke positieve en negatieve betekenis hebben sociale netwerken voor jongeren om zich maatschappelijk te kunnen handhaven?
- Hoe beleven zwerfjongeren zelf de steun die ze krijgen, met name van hun leeftijdgenoten?
- Hoe zorgen we voor blijvend herstel van de binding van zwerfjongeren met de maatschappij?

Trend 16: *De pedagogische benadering van delinquente jeugd dreigt te verdwijnen*

Jeugdcriminaliteit kunnen we beschouwen als een vorm van maatschappelijke uitval. Immers: jongeren die zich schuldig maken aan crimineel gedrag wijken daarmee (bewust) af van sociale normen en waarden die ook wettelijk verankerd zijn. Zeker bij ernstige vormen van criminaliteit is hun perspectief op een normale ontwikkeling, het afronden van een opleiding en het vinden van werk behoorlijk verstoord. Bovendien geldt hun gedrag als schadelijk tegenover medeburgers en/of maatschappelijke instanties. Crimineel gedrag is daarnaast vaak uiting van een anti-sociale persoonlijkheid, forse gedragsproblematiek en aanzienlijke ontwikkelingsachterstanden. Signalen die kunnen wijzen op een criminele carrière zijn bij velen van deze jongeren onvoldoende vastgesteld of onvoldoende serieus genomen. Dat ze er wél waren en gezien hadden kunnen worden - door ouders, leerkrachten en medewerkers van bijvoorbeeld de jeugdzorg - blijkt uit de persoonlijke dossiers van veel criminele jongeren. Dat geldt met name allochtone jongeren en binnen die groep weer vooral Antilliaanse en Marokkaanse jongens die sterk oververtegenwoordigd zijn in de gedwongen hulpverlening en justitiële jeugdinrichtingen en ondervertegenwoordigd zijn in de vrijwillige hulpverlening.

In de reactie op jeugdcriminaliteit wordt in ons land vanouds gezocht naar een balans tussen straffen (vergelding en bescherming van de samenleving) en opvoeden (moreel herstel en resocialisatie). Die balans slaat nu eens de ene, dan weer de andere kant uit. Het laatste decennium neemt de repressie duidelijk toe, enerzijds door verhoging van de maximumstraffen in het jeugdstrafrecht en de roep om een 'harde aanpak', anderzijds door bezuinigingen op behandeling in justitiële jeugdinrichtingen en de jeugdreclassering.⁵¹ In Nederland lijkt de trend naar meer repressie nog eens versterkt worden door de versoering van het regime in de justitiële jeugdinrichtingen waar voor zorg en behandeling steeds minder middelen en menskracht beschikbaar zijn en de werkdruk voor de medewerkers enorm hoog is. Deze ontwikkeling staat haaks op de aandacht die er de laatste jaren is om alleen nog te (willen) werken met *evidence based* behandelingsvormen.

Daar horen alleen straffen en opsluiten en de bij sommige politici populaire heropvoedingsscholen en *boot camps* in ieder geval niet toe. Een wetenschappelijke accreditatiecommissie gaat alle interventies in ons land doorlichten op de gebruikte aanpak en de mogelijke effectiviteit. Maar de vraag blijft of überhaupt de voorwaarden aanwezig zijn - zoals een samenhangend beleid - om welke interventie dan ook effectief uit te kunnen voeren.

Als pedagogische bedoelde interventies zoals de werkstraffen van Halt voor jongeren tussen 12 en 18 jaar die een licht strafbaar feit plegen, blijken in zijn algemeenheid onvoldoende aantoonbaar te werken. Jongeren die een Halt-afdoening hebben gehad vertonen na een jaar geen ander recidivepatroon dan vergelijkbare jongeren die vrijgesteld zijn van een Halt-afdoening.⁵²

Wel bleken sommige aspecten van Halt voor een bepaalde groep jongeren werkzaam. Opvallend is dat jongeren die hun excuses aanbieden aan het slachtoffer, daarna minder en/of minder ernstige delicten begaan.

De laatste conclusie sluit aan bij het pleidooi van verschillende jeugd(strafrecht)-deskundigen om de aanpak en behandeling van daders meer te richten op hun morele gevoelens en empathie met het slachtoffer. Daarmee dient te worden voorkomen dat we daders aanspreken op hun schaamte. Dat werkt eerder contraproductief en roept een reactie van woede of zich afwenden op - zeker bij sommige niet-westers allochtone groepen, die ook nog eens oververtegenwoordigd zijn in de jeugdcriminaliteit.

‘Bij jonge criminelen wordt makkelijke geoordeeld dat er wel sprake zal zijn van een beperkte gewetensontwikkeling, zonder dat echt goed is nagegaan in hoeverre een jongere zich in kan leven in de gevoelens van anderen. Als je hem naar aanleiding van een tasjesroof vraagt: “hoe zou je reageren als je eigen moeder het slachtoffer was?”, nou dan krijg je echt wel authentieke, empathische reacties [...] Ook het niet toegeven van schuld beschouwen we vaak ten onrechte als teken van gewetenloosheid. Maar in sommige culturen is schuld erkennen gewoon iets wat je niet doet, ook al weet iedereen dat jij de dader bent. Misschien moeten we het in de rechtsgang met de dader vooral over zijn gevolgen hebben in plaats van die schuld kwestie centraal te stellen. Een beroep doen op het morele besef kan bovendien op allerlei momenten in de strafketen.’

Ido Weijers, hoogleraar jeugdrechtspleging Universiteit Utrecht

Maatschappelijke opgave 16:

Heroverwegen en innoveren van de aanpak van jeugdcriminaliteit door vooral gebruik te maken van effectief gebleken interventies

Onderzoeksvragen jeugdcriminaliteit

- Wat zijn de inverdieneffecten van het toepassen van evidence based interventies ter voorkoming en bestrijding van jeugdcriminaliteit?
- Wat is er bekend over interventies en sancties die een beroep doen op het morele besef en de empathische vermogens van jonge delinquenten?
- Welke interventies hebben onder specifieke groepen, zoals Antilliaanse jongeren, en met name jonge moeders in achterstandssituaties, kans van slagen om criminele carrières te voorkomen?

Trend 17: *Het (preventieve) belang van laagdrempelige voorzieningen op buurt- of wijkniveau wordt herontdekt*

Er is de laatste jaren een duidelijke trend aanwijsbaar om jeugdvoorzieningen weer dichtbij gezinnen te organiseren en te lokaliseren. Initiatieven als de Brede School en Centra voor Jeugd en Gezin en varianten daarop brengen voorzieningen als opvang, onderwijs, kinder- en tienerwerk, jeugdgezondheidszorg en opvoedingsondersteuning bij elkaar in laagdrempelige, redelijk kleinschalige organisaties op buurt- of wijkniveau. Ze zorgen voor samenhang tussen instellingen die vaak al overleggen en samenwerken in buurtnetwerken. Daarin zijn meestal ook andere instanties - al of niet op afroep - vertegenwoordigd als maatschappelijk werk, jeugdzorg, jongerenwerk, politie en justitie.

Burgers binden aan hun buurt vraagt om een nieuw soort professionals die een houding hebben van 'luisteren, begrijpen en ondersteunen' en die burgers - inclusief de jeugd - medeverantwoordelijk maken voor buurtraden, Eigen Kracht- conferenties en dergelijke.

Zulke wijkvoorzieningen kunnen zich verbreden naar alle gemeentelijke taken die vallen onder de nieuwe Wet Maatschappelijke Ondersteuning. Punt van zorg is dat de gemeente maar in beperkte mate de organisaties kan aansturen die op rijks- of provinciaal niveau worden aangestuurd zoals onderwijs, justitie en bureau jeugdzorg.

Behalve het gemak van de gebruikers en uitvoerders dienen zulke buurtvoorzieningen nog een ander, 'hoger' doel: burgers én voorzieningen opnieuw verbinden met hun directe woon- en leefomgeving. Dat kan bijvoorbeeld door gezamenlijk de verantwoordelijkheid te nemen voor de opvoeding van kinderen die wonen in de betreffende wijk (zie hoofdstuk 1). Om de betrokkenheid van buurtbewoners te bevorderen creëren gemeentes als Almere ontmoetingsmogelijkheden in de buurt en ondersteunen ze bewonersinitiatieven, onder andere door middel van specifieke budgetten. Want gebrek aan contact is, zeker als het gaat om buurtbewoners met een verschillende culturele achtergrond, vaak de voedingsbodem voor vooroordelen en haat.

Wellicht de lastigste groep om aan de buurt te binden zijn jongeren vanaf een jaar of 14, 15. Voor hen is er dikwijls weinig te doen en als ze op vaste plekken rondhangen beleven anderen dat al snel als overlast. Wijken zijn in steeds mindere mate ingericht op de aanwezigheid van spelende kinderen en al helemaal niet op die van jongeren. Dat geldt juist het sterkst voor die wijken waar we de meeste kinderen en jongeren op straat kunnen verwachten, namelijk wijken in de grote steden met veel allochtone, kinderrijke en vaak kleinbehuisde gezinnen.

Nu ontmoeten jongeren in zulke wijken elkaar vaak op basis van een gedeeld gevoel van 'er niet bij horen' of 'er niet meer toe doen'. Daar heeft het jeugd-beleid in veel gemeenten weinig tegenover te stellen, omdat het vooral gericht is op probleemgedrag en overlastreductie in plaats van op uitwisseling, omgang, buurtpedagogie en buurtontwikkeling waar jongeren zelf actief bij betrokken zijn.^{53 54} Dat komt ten dele ook omdat de professionals die daarbij het voortouw kunnen nemen, zoals kinder-, tiener-, jongeren- en straathoekwerkers, grotendeels verdwenen zijn.

Maatschappelijke opgave 17:

Van buurten weer gemeenschappen maken door de aanwezigheid van een aantal basisvoorzieningen voor kind en gezin en door het actief betrekken van buurtbewoners, inclusief oudere jeugd uit de buurt

Onderzoeksvragen buurtvoorzieningen

- Welke bijdrage kunnen buurtvoorzieningen en een buurtjeugd beleid leveren aan een positieve ontwikkeling van kinderen en jongeren?
- Wat zijn effectieve manieren om bewonersinitiatieven te stimuleren en te ondersteunen?
- Wat zijn effectieve manieren om in een buurt ruimte voor kinderen en jongeren te creëren die bijdraagt aan de leefbaarheid en aantrekkelijkheid van de buurt?
- Welke (buitenlandse) voorbeelden van community-praktijken zijn het waard om nader te onderzoeken voor hun mogelijke betekenis voor Nederlandse wijken?
- Hoe krijg je een buurt letterlijk en figuurlijk in beweging om een gemeenschap tot stand te brengen waarin alle bewoners zich veilig en betrokken voelen?
- Hoe leiden we medewerkers op die een spilfunctie vervullen in gemeenschapsdenken en gezamenlijke aanpak met betrekking tot opvoed- en opgroei problemen? Is daarvoor een soort kopstudie denkbaar en realiseerbaar?
- Wat betekenen de invoering van marktwerking en privatisering voor de dienstverlening aan (jeugdige) burgers? Zijn het markt- en communitymodel te verenigen?

Trend 18: *De preventieve en vormende functies van het jeugd- en jongerenwerk worden herontdekt*

De laatste twintig jaar is er in de meeste gemeenten en op landelijk niveau sterk bezuinigd op jeugd- en jongerenwerk. Dat heeft ertoe geleid dat de vrijetijdssector voor de jeugd grotendeels is geprivatiseerd of commercieel is geworden. Voorzover nog aanwezig zijn lokaal kinder-, tiener-, meiden- en jongerenwerk nogal marginaal en onzichtbaar geworden. Anno 2006 werken er in 458 gemeenten nog 1.700 jongerenwerkers (op vier miljoen jongeren tussen de 4 en 24 jaar).⁵⁵

Er lijkt echter een revival gaande, misschien nog niet in de praktijk, maar wel in de aandacht voor de functie die het jeugd- en jongerenwerk kan hebben voor een nuttige vrijetijdsbesteding, leefbare buurten, vroegtijdige probleemsignalering, coaching van en preventieve zorg voor kinderen en jongeren. Die functies zou het jeugd- en jongerenwerk moeten vervullen samen met aloude functies als vorming en aanvullende socialisatie van kansarme jeugd (die van huis uit niet meedoet aan clubjes en sportverenigingen) en training van toekomstig kader. Jeugd- en jongerenwerk kan een belangrijke rol spelen om dreigende uitvallers bij de samenleving te houden en om 'Franse toestanden' zoals in de banlieux van grote steden te voorkomen.

Volgens de MO Groep is er voor het vervullen van alle functies van het lokaal jeugdwerk een investering nodig van 550 miljoen euro per jaar. Daarvan zouden onder andere 2.500 extra jeugd- en jongerenwerkers betaald kunnen worden, 2.000 op mbo- en 500 op hbo-niveau.

Het jeugd- en jongerenwerk heeft een zwak imago, een lage status en het is methodisch nog onvoldoende onderbouwd. Er is nauwelijks sprake van evidence based praktijken, er is ook nauwelijks recent onderzoek naar gedaan. Het is ook moeilijk om het directe effect van bijvoorbeeld scouting, meidenwerk of straathoekwerk meetbaar te maken. Het is wel noodzakelijk het werk inzichtelijk te maken en te verantwoorden zodat helder is welke bindende functie het kan hebben voor de jeugd en de wijk. Ook moet er geïnvesteerd worden in opleidingen en professionalisering. Belangrijk is dat jongerenwerkers kinderen en jongeren actief opzoeken, hun cultuur (leren) kennen en als een soort buurtpedagogen verbindingen weten te leggen en te maken.

'Het welzijnswerk, of het nu gaat om jongerenwerk, opbouwwerk, straathoekwerk of vormingswerk is in de afgelopen decennia voor een groot deel verdwenen, terwijl het voor kwetsbare ouders en kinderen een enorme betekenis kan hebben. Het moet een soort tweede kolom naast het onderwijs zijn om de stenen die uit dat gebouw vallen terug te zetten.'

Zeki Arslan, beleidsmedewerker onderwijs Forum

Maatschappelijke opgave 18:

Als samenleving fors investeren in een vernieuwd jeugd- en jongerenwerk vanwege zijn preventieve en vormende functies

Onderzoeksvragen jeugd- en jongerenwerk:

- Welke rol kunnen vormen van welzijnswerk (jongerenwerk, straathoekwerk e.d.) spelen om sociale cohesie te bevorderen en etnische segregatie tegen te gaan en welke methodieken en projecten hebben bewezen daarvoor effectief te zijn?
- Bestaat er een politiek en maatschappelijk draagvlak voor het actieplan 'Nederland vraagt om sterk jeugdwerk' van de MO Groep? Aan welke voorwaarden moet voldaan worden wil dit gerealiseerd kunnen worden?

Trend 19: *Hoewel het belang van participatie en burgerschap van jongeren in het algemeen erkend worden, wordt er nog veel te weinig werk van gemaakt*

Het ontwikkelen en daadwerkelijk realiseren van kinder- en jeugdparticipatie lijkt te stagneren, ook al is er veel aandacht voor het belang van een goed lokaal en landelijk jeugdbeleid. Het recht van kinderen om hun visie te geven op alle zaken die hen aangaan (artikel 12 van het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind) is vaak nog een dode letter (zie voor trends rond kinderrechten hoofdstuk 5).

In veel gemeenten en instellingen is participatie nauwelijks van de grond gekomen of lijkt ze zelfs minder te worden. Vaak worden jeugdigen pas op het allerlaatste moment bij beleid betrokken als hun visie niet meer sturend maar hooguit marginaal corrigerend kan zijn. In sommige sectoren - zoals de jeugdzorg - verloopt cliëntenparticipatie nog moeizaam en voor sommige groepen - bijvoorbeeld chronische zieke jongeren - zijn extra inspanningen noodzakelijk om hen te laten participeren.

Internationaal gezien loopt Nederland zeker niet voorop als het gaat om jongerenparticipatie. In andere landen functioneren kinder- en/of jeugd-ombudslieden. Nederland kent die alleen her en der op lokaal niveau. Lokaal jeugdbeleid is nog te veel afhankelijk van bevoegde wethouders. In tegenstelling tot Vlaanderen, het Verenigd Koninkrijk en Suriname kent Nederland niet de verplichting om de Nationale Jeugdraad te vragen om te adviseren over beleid dat jeugd raakt. Op landelijke subsidie voor jeugdorganisaties is fors gekort en VWS heeft ook de bijdrage voor het Nationale Jeugddebat stopgezet.

Vele opvoeders, hulpverleners, politici, onderzoekers en beleidsmakers vormen zich opinies over jeugd, nemen besluiten die hen direct aangaan en doen onderzoek zonder zelf met kinderen en jongeren te praten of hun mening te vragen.

Jongeren zijn, anders dan veel media en politici ons willen doen geloven, wel degelijk betrokken bij de samenleving. We moeten hen misschien wel anders aanspreken dan vroeger. Zo associëren jongeren het begrip 'vrijwilligerswerk'

met 'duf' en 'onaantrekkelijk', terwijl 80 tot 85 procent van hen zegt best regelmatig iets te willen doen voor anderen. Het zelfde geldt voor de politiek. Die associëren jongeren met 'Den Haag' en dat vinden ze meestal niet interessant, terwijl ze zich wel betrokken voelen bij allerlei politieke en maatschappelijke kwesties.

'Jongeren laten zich veel meer gelegen liggen aan ouderen dan vaak wordt gedacht. Ze komen ook in verzorgingshuizen, ze maken zich druk om 'volwassen' problemen, ze denken na over hoe het zal zijn als ze zelf kinderen hebben.'

Paul Sikkema, directeur Orius, all about kids and teens

Mede onder invloed van de nieuwe media denken jongeren anders dan volwassenen, namelijk minder in structuren en hiërarchie. Jonge leden van de vakbond hechten meer waarde aan praktische ondersteuning in hun loopbaan dan aan collectieve belangenbehartiging. Politiek, vakbonden en andere organisaties sluiten slecht aan bij de egalisering van verhoudingen die kenmerkend is voor de manier waarop jongeren met volwassenen (willen) omgaan. Maatschappelijke organisaties die laten zien dat ze bezig zijn met zaken die jongeren ook bezighouden en dat doen op een niet-geforceerde manier spreken jongeren meer aan dan de traditionele politieke partijen en organisaties. Voorbeelden zijn: Miss Koop, Novib- Food Fair en het Rode Kruis.

Jongeren inschakelen om andere jongeren en kinderen te betrekken bij de samenleving werkt goed, zo blijkt uit verschillende mentor- en peergroep-projecten. Daarnaast kunnen maatschappelijke stages en een eventuele sociale dienstplicht daarvoor worden ingezet.

Maatschappelijke opgave 19:

Bevorderen dat participatie van kinderen en jongeren in alle relevante sectoren structureel en vanzelfsprekend wordt

Onderzoeksvragen jeugdparticipatie

- Hoe staat het er anno 2007 voor met de maatschappelijke participatie van kinderen en jongeren?
- Welke vormen en methodieken spreken jongeren aan en hebben effect om hun maatschappelijke betrokkenheid te versterken en hoe kunnen we die implementeren?
- Hoe organiseren we daadwerkelijke inspraak van jongeren - ook in rol van cliënten - bij beleid en praktijk van jeugdbeleid en zorg voor jeugd?

Effectieve zorg

De zorg voor jeugd staat onder grote druk en is tegelijkertijd enorm in beweging. Tegenover kritische rapporten en berichten over gebrek aan samenwerking, wachtlijsten, bureaucratie en falende hulpverlening staan tendensen, initiatieven en projecten om te komen tot evidence based werken, multidisciplinaire en intersectorale samenwerking, erkenningscommissies en professionalisering.

4 *Hoe zorgen we voor efficiënte en effectieve zorg voor jeugd?*

Professionele zorg voor jeugd vindt plaats in vele instellingen en organisaties: de jeugdgezondheidszorg, de zorgstructuren in en rond het onderwijs, de bureaus jeugdzorg, de zorg voor licht verstandelijk gehandicapten, medisch kleuterdagverblijven, de jeugd-ggz etcetera. Al die voorzieningen, waartussen allerlei samenwerkingsverbanden bestaan, bereiken jaarlijks duizenden kinderen en jongeren.⁵⁶

Van de 0- tot en met 4-jarigen wordt gemiddeld zo'n 95 procent gezien door de jeugdgezondheidszorg (JGZ).⁵⁷ Dit bereik geldt niet enkel voor autochtone gezinnen, het bereik van de consultatiebureaus JGZ onder Marokkaanse en Turkse gezinnen is vergelijkbaar.⁵⁸ Ongeveer 70 tot 85 procent van de kinderen lijkt zonder al te grote problemen op te groeien tot zelfstandige volwassenen.⁵⁹ Naar schatting doen echter jaarlijks zo'n 200.000 jeugdigen een beroep op de jeugdzorg, wat neerkomt op bijna 5 procent van alle minderjarigen in ons land. In 75.000 gevallen gaat het om nieuwe cliënten, de rest krijgt al hulp of begeleiding van een van de vele jeugdzorginstellingen. Er zijn vele redenen waarom kinderen en jongeren te maken krijgen met de jeugdzorg. Ze kunnen slachtoffer of dader zijn van mishandeling, pesten, huiselijk geweld of seksueel misbruik. Ze hebben last van leer-, ontwikkelings- of psychiatrische stoornissen zoals ADHD, depressiviteit of anorexia nervosa. Ze maken zich schuldig aan vandalisme, geweld en ander crimineel gedrag. Of ze hebben ouders die zelf grote problemen hebben, voortdurend ruziën, de opvoeding niet aankunnen en geen veilig thuis kunnen bieden. En vaak zijn er meerdere problemen tegelijk.

De jeugdzorg in Nederland is anno 2007 sterk in beweging. Door de media-aandacht rond enkele zaken waarin de jeugdzorg tekort zou zijn geschoten, door steeds weer nieuwe wachtlijsten, de invoering van het elektronisch

kinddossier, een toename van het aantal cliënten en van de ernst van de problematiek staat de sector onder grote druk. De invoering per 1 januari 2005 van de nieuwe Wet op de jeugdzorg - waarbij bureau jeugdzorg de centrale toegang werd tot de geïndiceerde hulpverlening - ging en gaat gepaard met veel organisatorische en procedurele wijzigingen en nieuwe knelpunten. De invoering van het elektronisch kinddossier in de jeugd-gezondheidszorg laat nog op zich wachten tot 2008.

Tegelijkertijd is er een breed gedragen streven om de zorg voor jeugd te professionaliseren, de kwaliteit en effectiviteit van procedures en behandelmethoden te onderzoeken en te verbeteren, interventies waarvan reeds aangetoond is dat ze werken te implementeren, richtlijnen hiervoor op te stellen en efficiënter samen te werken. Maar om al die voornemens van overheden, de brancheorganisaties MO Groep, Actis en GGD Nederland, beroepsverenigingen, cliëntenorganisaties en jeugdzorginstellingen te verwezenlijken moet er nog heel veel gebeuren.

Trend 20: *Er is sprake van toenemende en dringende aandacht voor evidence based interventies*

Te lang is er in de Nederlandse zorg voor jeugdigen gewerkt met allerlei interventies en behandelmethoden waarvan eigenlijk niet bekend is wat het effect is, zeker niet op langere termijn. Van de minstens 1.500 interventies in het veld van jeugd en opvoeding is slechts één procent volgens streng wetenschappelijk onderzoek *evidence based* en dat geringe aantal wordt ook nog eens door weinig instellingen toegepast.⁶⁰ Gezien omvang en ernst van de problematiek en de grote kosten die ermee gemoeid zijn, is dat in feite onaanvaardbaar. Van veel kanten wordt daarom gepleit om zoveel mogelijk te gaan werken met bewezen effectieve vormen van preventie, signalering, begeleiding, behandeling en nazorg.

'We moeten er eerst voor zorgen dat we beschikken over interventies die werken, waarbij de meest intensieve zorg voorrang zou moeten hebben. Signaleren van problemen komt nu op de tweede plaats. Juist door gebrek aan effectieve interventies worden er minder problemen gemeld.'

Jo Hermanns, deeltijd hoogleraar opvoedkunde en zelfstandig gevestigd adviseur

Welke factoren tot een verhoogd of verlaagd risico leiden voor het ontstaan van allerlei problemen van kinderen en gezinnen is vaak al lang bekend. Ook de kennis welke aanpak dan effect oplevert, is in veel gevallen aanwezig. Alleen: die kennis en kunde dringen lang niet altijd door in de zorg voor de jeugd, ook al wijzen onderzoekers daar keer op keer op.⁶¹ Voor dat gebrek aan wetenschappelijke onderbouwing van de jeugdzorgpraktijk zijn verschillende oorzaken aan te wijzen. Vanouds her was de jeugdzorg in ons

land vrijwel geheel een zaak van het particuliere initiatief en was er van controle door de overheid op kwaliteit en effectiviteit nauwelijks sprake. Die kwam en komt pas in actie als er berichten de ronde doen over vermeende misstanden.⁶² Pas sinds enkele jaren is er een (voornemen van) beleid om de programma's van jeugdzorginstellingen te toetsen op effectiviteit zoals gebeurt door de erkenningscommissie justitiële gedragsinterventies. Het Ministerie van Justitie heeft enkele jaren geleden het voornemen uitgesproken om alleen nog effectieve of veelbelovende interventies te subsidiëren.⁶³ Een tweede oorzaak voor het geringe aantal effectief gebleken programma's in de jeugdzorg is het ontbreken in ons land van een structurele en langdurige samenwerking tussen wetenschap en praktijk. In feite zijn het uiteindelijk vooral bestuurders en ambtenaren die de inhoud van de jeugdzorg bepalen en spelen wetenschappers tot nu toe vooral een aanvullende, bescheiden rol. Er is geen traditie van grote, langdurige onderzoeksprogramma's op het gebied van de zorg voor jeugd en de wetenschappelijke aandacht voor de sector was gering. Bovendien beschouwden veel wetenschappers op de praktijk gericht en door de praktijk gestuurd onderzoek als (wetenschappelijk) minder interessant dan meer fundamenteel en theoriegeleid onderzoek. Onderzoek binnen de jeugdzorg is in de loop der jaren steeds meer verschoven van universitaire naar particuliere onderzoeksbureaus. Daardoor kwam er wel meer aandacht voor praktijkgestuurd onderzoek, maar het betreft meestal kortdurend, beperkt onderzoek in opdracht van steeds verschillende opdrachtgevers. Voorzover de jeugdzorg nu nog academisch verankerd is, gaat het om bijzondere leerstoelen van deeltijd-hoogleraren die meestal ook onderzoeksprojecten moeten zien te verwerven voor hun eigen instituut of bureau. Het ontbreekt niet alleen aan een traditie van structurele wetenschappelijke aandacht voor de jeugdzorg, het ontbreekt ook aan systematische implementatie van onderzoeksresultaten in de praktijk. Toepassing van die resultaten is zelden het vanzelfsprekende vervolg op een onderzoeksprogramma. In die gevallen waarin geïnventariseerd is wat we uit onderzoek weten over effectiviteit van interventies wordt er óf weinig of niets mee gedaan óf verloopt de implementatie zeer traag en moeizaam.⁶⁴ Met name uitvoerende beroepskrachten twijfelen - gezien de ervaringen niet altijd ten onrechte - of investeren in onderzoek hun beroepspraktijk uiteindelijk wel ten goede komt. Instellingen lijken lang niet altijd geïnteresseerd in interventies die elders bewezen hebben effectief te zijn. Of hulpverleners weten onvoldoende welke *evidence based* interventies er bestaan en hoe ze die systematisch in kunnen passen in hun instelling. Zogenaamde 'doorbraakprojecten', waarbij instellingen gestimuleerd en gefaciliteerd worden om in korte tijd een nieuwe werkwijze en/of behandelmethodede in te voeren, vinden alleen nog plaats op kleine schaal.

Toch lijkt het tij te keren. ZonMw, het Nederlands Jeugdinstituut en RIVM / Centrum Jeugdgezondheid voorzien in zowel effectiviteitsonderzoek als in ontwikkeling en ondersteuning bij de implementatie van effectieve interventies. Op de website www.jeugdinterventies.nl kan iedereen in de *Databank*

effectieve jeugdinterventies zien welke programma's en methodieken bewezen hebben te werken of veelbelovend lijken.

Alom klinkt de roep om *evidence based* te werken steeds luider. Volgens sommigen zelfs te luid. Zij vinden dat de aanhangers van het 'evidencebeest' onvoldoende rekening houden met 'niet-meetbare waarden, zoals inzicht, ervaring en invoelend vermogen' en met het feit dat 'goede hulpverlening gebaat kan zijn met de ervaring en betrokkenheid van hulpverleners, en met de inbreng van cliënten'. De neiging om alle handelingen van jeugdhulpverleners te protocolliseren lijkt nogal eens ten koste te gaan van hun vrijheid om te handelen op basis van kennis en kunde.

Een ander bezwaar dat wordt ingebracht tegen de pleitbezorgers van *evidence based* interventies is dat ze zich (te) eenzijdig oriënteren op Amerikaanse programma's die vooral succes hebben binnen een context waarin nauwelijks andere (basis)voorzieningen aanwezig zijn en die slecht vergelijkbaar is met de Nederlandse situatie.⁶⁵

Naast de resultaten op het individuele niveau van de cliënt is er ook steeds meer aandacht voor de kosteneffectiviteit of de zogenaamde 'inverdieneffecten': wat bespaart de samenleving zich op langere termijn aan kosten als effectieve programma's worden ingezet? Met andere woorden: hoeveel levert iedere bestede euro op den duur op aan besparing van andere kosten? Een ander financieel argument om meer aandacht te besteden aan effectiviteit, is het groeiende beroep dat er op de zorg voor jeugd wordt gedaan.

Maatschappelijke opgave 20:

Het gebruik bevorderen van evidence based protocollen, programma's en interventies in de zorg voor jeugd in het belang van alle betrokkenen

Onderzoeksvragen evidence based interventies:

- Welke instrumenten, protocollen en interventies - van preventie en vroeg-signalering tot behandeling en nazorg - in de jeugdsector gelden (internationaal) als evidence based?
- Hoe onderbouwen we een uniform pakket van basistaken, bijvoorbeeld in de jeugdgezondheidszorg, met evidence based instrumenten?
- Op basis van welke signalen kunnen we risicovolle opgroei- en opvoedings-situaties inschatten en uitfilteren zonder 'overdiagnostiek'?
- Wat is de effectiviteit van bestaande interventies in de Nederlandse zorg voor jeugd?
- Wat zijn de (minimale) kwaliteitscriteria waaraan interventies dienen te voldoen?
- Aan welke eisen dient de uitvoering van evidence based interventies te voldoen willen programma-integriteit, kwaliteit en continuïteit voldoende gewaarborgd zijn?
- Zijn de belangrijkste evidence based interventies ook geschikt voor specifieke groepen zoals allochtone cliënten, licht-verstandelijk gehandicapten en cliënten met co-morbiditeit?
- Welke inspanningen en voorwaarden zijn vereist om effectieve interventies breed te kunnen invoeren?
- Wat is het inverdien-effect van belangrijke evidence based interventies? Wat weten we daar al van? Hoe ziet een betrouwbaar model eruit om dat te berekenen?
- Wat zijn de grenzen van evidence based werken? Welke invloed hebben factoren als inzicht, ervaring en empathie van de hulpverleners?

Trend 21: *De ernst van de problematiek van cliënten in de jeugdzorg neemt toe*

Hoewel harde cijfers ontbreken - een manco waarmee de sector al decennialang kampt - bestaat de sterke indruk onder vele betrokkenen dat de problematiek van cliënten van de jeugdzorg ernstiger wordt. Er zou met name sprake zijn van een toename van gedragsproblemen zoals autisme en ADHD. Ook in het onderwijs - waar leerlingen zo lang mogelijk op de eigen school blijven - klinken deze geluiden door. Over de mogelijke oorzaken bestaat nog geen duidelijkheid. Heeft het te maken met een overmaat aan prikkels, met de hoge prestatiedruk, met minder structuur en regelmaat in de opvoedingssituatie, met een combinatie van factoren of worden gedragsstoornissen eenvoudigweg eerder gesignaleerd en beter gediagnosticeerd?

'We weten niet of de toename van prikkels - die staat buiten kijf - al of niet gezond is. Interessant is dat prikkelreductie een positief effect heeft op het gedrag van huilbaby's. Dat je bij zuigelingen prikkels beperkt, vindt iedereen wel logisch, bij peuters en kinderen veel minder.'

Pauline Verloove, hoogleraar kindergeneeskunde LUMC / TNO Kwaliteit van Leven

Met kinderen en jongeren met gedragsproblemen weet de jeugdzorg niet altijd raad. Het zijn cliënten die vaak moeilijk plaatsbaar zijn of waarvoor onvoldoende specialistische, psychiatrische hulp beschikbaar is. Dit geldt met name jongeren in justitiële jeugdinrichtingen. Er komen weliswaar specifieke gesloten voorzieningen voor civielrechtelijk geplaatste jeugdigen met gedragsproblemen, maar het is nog de vraag of daarmee ook de strafrechtelijk geplaatste voldoende gediend zullen zijn (doordat ze de aanwezige capaciteit van hulpverlening binnen hun instelling niet meer hoeven delen met andere cliënten). Aangezien bekend is dat risicovolgedrag (zoals veel delinquent gedrag) in combinatie met gedragsproblematiek een belangrijke voorspeller is van recidive moeten resocialisatie en nazorg van juist deze groep jongeren veel aandacht krijgen.

Nieuwe inzichten over gedragsproblematiek - bijvoorbeeld kennis van de genetische en biologische factoren die een rol spelen - zijn lang niet bij iedere betrokkene in de jeugdzorg bekend. En wie neemt dan de stap om bij kinderen die lijden onder hevige stress hun niveau van stresshormonen te meten?

Een andere groep cliënten die niet de aandacht krijgen die ze verdienen, zijn kinderen en jongeren met geïnternaliseerde problemen. Omdat ze meestal geen directe overlast veroorzaken, vallen ze minder op en krijgen hun problemen - bijvoorbeeld depressiviteit - minder prioriteit.

Maatschappelijke opgave 21:

Extra investeren in de hulpverlening aan jeugdzorgcliënten met gedragsproblemen en geïnternaliseerde problematiek

Onderzoeksvragen (gedrags)problematiek

- Neemt de ernst van de problematiek van jeugdzorgcliënten toe en zo ja, hoe valt die toename te verklaren?
- Hoe moeten richtlijnen voor 'stepped care' voor jonge kinderen met druk gedrag eruit zien om ADHD vroegtijdig op te sporen?
- Wat zijn de inverdien-effecten van vroegtijdige signalering en behandeling van gedragsproblemen?
- Hoe staat het met de recidive van delinquente jongeren en in hoeverre bestaat er een samenhang tussen recidive en gedragsproblemen?

Trend 22: *Samenwerking tussen verschillende instellingen en sectoren binnen en buiten de jeugdzorg neemt weliswaar toe, maar laat nog veel te wensen over*

Hoewel er nog steeds geklaagd wordt over de versnippering in de jeugdzorg, werken organisaties - veel meer dan een decennium geleden - intensiever samen in preventie, signalering, diagnostiek en hulpverlening. Dat gebeurt in talloze multidisciplinaire netwerken en overleggen op wijk-, lokaal en regionaal niveau, maar ook in gezamenlijke indicatieorganen, preventie- en behandelprogramma's en casemanagement. Die samenwerking beperkt zich niet tot instellingen binnen de jeugdzorg alleen, maar vindt zeker zo vaak plaats met organisaties in 'aanpalende' sectoren als het onderwijs, de jeugdgezondheidszorg, het welzijnswerk, de politie en justitie. In initiatieven als Centra voor Jeugd en Gezin en Brede Scholen worden voorzieningen die tot voor kort grotendeels gescheiden waren fysiek bij elkaar gezet en/of geïntegreerd.

In sommige projecten als gezinscoaching en vormen van crisishulpverlening gaat de samenwerking zo ver dat bevoegdheden makkelijk worden overgedragen of per casus wordt bekeken wie de coördinatie en eindverantwoordelijkheid op zich neemt. Te vaak blijven dit soort initiatieven echter beperkt tot tijdelijke projecten of vinden ze, door gebrek aan geld, draagvlak of politieke urgentie geen verdere verbreiding.⁶⁶

Ook voor onderwijs en jeugdzorg geldt dat beide sectoren steeds verder naar elkaar toegroeien en samen een adequate onderwijszorgstructuur weten te ontwikkelen, maar tegelijkertijd nog veel werk moeten verzetten om een vanzelfsprekende en efficiënte praktijk van alledag te realiseren. Opvallend zijn ook hier de regionale verschillen die er bestaan in de mate en wijze van samenwerken.⁶⁷

Door reorganisaties, zoals de vorming van bureaus jeugdzorg, zijn functies en taken die eerst gescheiden waren, nu samengebracht of dicht naast elkaar gezet, zoals die van bureau jeugdzorg waarin het Advies- en Meldpunt Kindermishandeling is opgegaan en de Raad voor de Kinderbescherming. Maar ook daar laat de samenwerking, behoudens spoed- of crisismeldingen, nog te wensen over.⁶⁸

Een hardnekkig knelpunt is de aansluiting tussen bureau jeugdzorg en de jeugd-ggz. Huisartsen maken nog vaak gebruik van de mogelijkheid om kinderen rechtstreeks door te verwijzen naar de riagg of de kinder- en jeugdpsychiatrie, waardoor er naast indicatie door bureau jeugdzorg een tweede traject blijft bestaan. Cliënten die bureau jeugdzorg doorverwijst naar de jeugd-ggz moeten vaak opnieuw een indicatie(achtige)procedure doorlopen, óf omdat de indicatie door bureau jeugdzorg onvoldoende duidelijk is óf omdat de ggz daar onvoldoende waarde aan hecht. Samenwerkingsproblemen doen zich ook voor in het verwijzingstraject. Ervaringen van jeugdartsen en verpleegkundigen in de jeugdgezondheidszorg maken duidelijk dat hun verwijzingen van cliënten naar de jeugdzorg vaak niet het beoogde effect hebben. Kinderen en jongeren komen terecht op een wachtlijst, op de verkeerde plek of ouders laten het erbij zitten als ze eerst nog langs de huisarts moeten. Jeugdartsen op hun beurt nemen zich

vaker voor om te verwijzen dan ze daadwerkelijk doen.⁶⁹ Ook verwijzingen naar medisch specialisten blijken beter en veel sneller te kunnen als de jeugdarts de tussenstap van de huisarts over kan slaan.⁷⁰

Niet alleen het indicatie- en verwijzingstraject levert problemen op. De vraag is gerechtvaardigd of de scheiding tussen de jeugdzorg die zich steeds meer op de (gezins)context van de cliënt richt en de jeugd-ggz die zich nog vooral richt op de individuele jeugdige nog wel houdbaar is. Hoewel beide sectoren zich meer en meer ontwikkelen in de richting van systeemgericht werken, gebeurt dat veelal nog via gescheiden wegen. Volgens een recent inspectierapport is er in de meeste regio's hooguit sprake van een 'vreedzame coëxistentie' tussen bureau jeugdzorg en de jeugd-ggz en niet van samenwerking zoals bedoeld in de zin van de Wet op de jeugdzorg.⁷¹

“De jeugd-ggz zou vanuit maatschappelijk perspectief onder een betere aansturing moeten komen, met rechtstreekse politieke verantwoordelijkheid. Nu is de sector ongrijpbaar en beroept men zich te veel op zijn ‘eigen’ status”.

Peter Boonen, programmaleider jeugd Provincie Limburg.

De verbinding tussen de medische zorg en de jeugdzorg lijkt, in strijd met de algemene tendens, zelfs onder druk te staan. Enerzijds is er sprake van verdergaande specialisatie binnen beide sectoren en anderzijds zijn de professionals die bij uitstek de aansluiting tot stand kunnen brengen in veel gevallen wegbezuinigd. Het gaat dan met name om kinderpsychologen in ziekenhuizen en kinderartsen in de jeugdzorg.⁷² Op contactmomenten in consultatiebureaus is sterk beknipt, terwijl het de goedkoopste vorm van zorg is.

Somatische problematiek wordt binnen de jeugdzorg slecht herkend. We weten niet hoeveel kinderen en jongeren binnen de jeugdzorg kampen met gezondheidsproblemen en welke problemen dat zijn en we weten evenmin in hoeverre somatische klachten oorzaak zijn van gedragsproblemen. Gedragswetenschappers zijn niet opgeleid om zulke signalen te herkennen. En binnen de medische wereld bestaat vaak een 'blinde vlek' als het gaat om psychische problematiek waarvan de oorzaak ligt in lichamelijke klachten. Het voornemen om de jeugdgezondheidszorg een grotere taak te geven als voorziening om problemen bij kinderen te signaleren kan dan weer leiden tot een (ongewenste) medicalisering. Een integrale kijk op het kind en daarop getrainde professionals die gebruik kunnen maken van een adequaat signaleringsinstrumentarium zijn daarom gewenst.

Een minder institutionele, maar zeker zo belangrijke vorm van samenwerking betreft uniformiteit in het antwoord op hulpvragen waarvoor adviezen en behandelingen beschikbaar zijn die op hun effectiviteit getoetst zijn. Zoals artsen beschikken over richtlijnen voor de behandeling van allerlei

ziekteverschijnselen en de ggz in toenemende mate voor de behandeling van veel voorkomende psychische stoornissen, zo kunnen er ook richtlijnen opgesteld worden, voorzover nog niet voor handen, voor de meest gangbare opvoed- en opgroei problemen.

Tot slot staat of valt samenwerking met adequate informatieverzameling, registratie en uitwisseling. Instrumenten die daarvoor ontwikkeld worden zoals het Elektronisch Kinddossier, een Verwijsindex en op algemener niveau een Landelijke Jeugdmonitor moeten daaraan maximaal bijdragen.

Maatschappelijke opgave 22:

Beter samenwerken in de jeugdsector zodat de zorg en dienstverlening aan jeugdigen en opvoeders sneller, efficiënter en effectiever plaatsvindt

Onderzoeksvragen samenwerking:

- Welke factoren belemmeren c.q. stimuleren samenwerking tussen voorzieningen in de jeugdsector?
- Wat is er nodig om tot een effectieve samenwerking te komen tussen bureau jeugdzorg en de jeugd-ggz?
- Hebben hulpverleners voldoende kennis van psychiatrische problemen van jongeren en dragen ze kennis over en delen ze die met belangrijke anderen?
- Is er sprake van een groeiende kloof tussen medische zorg en jeugdzorg en zo ja, hoe kan die gedicht worden?
- Hoe kunnen geslaagde vormen van samenwerking op lokaal en regionaal niveau bredere verspreiding krijgen?
- Welke multidisciplinaire richtlijnen zijn er voor de belangrijkste opvoed- en opgroei problemen beschikbaar c.q. te ontwikkelen?
- Welke instrumenten en voorwaarden voor het verzamelen, registreren, uitwisselen en overdragen van cliëntgegevens zijn het meest geëigend voor een effectieve zorg waarin het belang van de cliënt voorop staat?
- Welke verbeteringen zijn wenselijk en mogelijk in de verwijzingen vanuit de jeugdgezondheidszorg naar de jeugdzorg en de medisch specialisten?

Trend 23: *Belangrijke taken van de jeugdzorg verschuiven naar het lokale niveau*

De regie voor de jeugdzorg ligt in ons land op provinciaal of grootstedelijk niveau. De provincie of een grootstedelijk bestuursorgaan (in de gewesten Amsterdam, Rotterdam en Haaglanden) stuurt bureau jeugdzorg aan. Dat heeft mede tot taak een samenhangend voorzieningennetwerk tot stand te brengen met lokale voorzieningen voor bijvoorbeeld maatschappelijk werk, opvoedingsondersteuning, gezondheidszorg etcetera.

Eind 2006 kreeg de zogenaamde 'Inventgroep' van de staatssecretaris van VWS de opdracht om voorstellen te doen voor instrumenten en procedures om problemen in het opvoeden en opgroeien tijdig te signaleren, voorstellen te doen voor effectief gebleken interventies en voor een infrastructuur waarin signalering en interventie effectief en efficiënt kunnen plaatsvinden.

Het gunstig ontvangen rapport van de commissie van drie hoogleraren gaf een extra stimulans aan de pleidooien voor *evidence based* werken in de jeugdzorg.⁷² Bovendien leidde het tot voorstellen om kleinschalige lokale centra in te richten voor opvoedingsondersteuning, en het ontvangen, beoordelen en afhandelen van signalen van gedrags- en opvoedingsproblemen. De Commissie- Van Eijck (Operatie Jong) nam de belangrijkste voorstellen over en ging nog een stapje verder. Ze adviseerde het kabinet Balkenende II om bij de inmiddels Centra voor Jeugd en Gezin gedoopte voorzieningen ongeveer alle taken van bureau jeugdzorg onder te brengen.⁷³ Daarmee zouden ook die gezinnen bereikt kunnen worden voor wie de drempel van de bestaande voorzieningen nog te hoog is of waar wantrouwen bestaat jegens de jeugdzorg.

Het vorige kabinet nam het idee over van de centra om daarmee zoveel mogelijk vrij toegankelijke voorzieningen laagdrempelig dicht bij de cliënt te organiseren. Het kabinet sprak zich niet uit over het advies van Operatie Jong om dan ook maar de regie van de jeugdzorg bij de gemeenten onder te brengen. Overnemen daarvan leidt volgens betrokken van bureaus jeugdzorg slechts tot een nieuwe, verlamdende en vertragende stelselwijziging.⁷⁴ Hoe het ook zij, de Centra voor Jeugd en Gezin, waarvan in verschillende gemeenten al varianten bestaan of in ontwikkeling zijn, passen in een bredere tendens om taken en functies op lokaal niveau te organiseren. Zo werken sommige bureaus jeugdzorg ook met 'vooruitgeschoven' posten in het onderwijs en gezondheidscentra of huisartsenpraktijken. Daarnaast zijn gemeenten in het kader van de Wet maatschappelijke ondersteuning ook verantwoordelijk voor een aantal ondersteuningstaken die in samenhang gebracht moeten worden met de jeugdzorg.

Maatschappelijke opgave 23:

Preventie, signalering, advies en lichte vormen van hulpverlening zo dicht mogelijk bij de cliënt organiseren in samenhang met de taken van bureau jeugdzorg

Onderzoeksvragen lokale zorg voor jeugd:

- Op welke wijze en schaal kunnen de Centra voor Jeugd en Gezin het best georganiseerd worden willen ze laagdrempelig zijn en een groot bereik krijgen?
- Hoe organiseer je op lokaal niveau effectieve vormen van vroegsignalering? Wat zijn de best practices?
- Hoe zorg je dat de lokale overheid geprikkeld wordt in te zetten op preventie als de jeugdzorg vooral provinciaal en de justitiële voorzieningen (repressie) vooral landelijk georganiseerd zijn?

Trend 24: *Er is een toenemende aandacht voor het (gezins)systeem waar jeugdige cliënten deel vanuit maken*

Steeds meer dringt het besef door dat ondersteuning en behandeling van kinderen en jongeren weinig zoden aan de dijk zet als daar ook niet hun ouders, de rest van het gezin en in voorkomende gevallen hun vrienden, leerkrachten en andere relevante volwassenen bij betrokken zijn. Vormen van systemisch werken nemen een grote vlucht, zowel in de jeugdhulpverlening als de kinder- en jeugdpsychiatrie en de jeugdreclassering. Algemeen wordt erkend dat niet alleen de oorzaak van de problemen van jeugdige cliënten vaak (mede) in het gezin en zijn omgeving liggen, maar dat daar in veel gevallen ook de oplossing te vinden is.

Het belang van het gezin voor de ontwikkeling van kinderen wordt ook erkend door de plaatsing van kinderen die uit huis geplaatst zijn in pleeggezinnen. Jaarlijks verblijven ruim 17.000 kinderen kortere of langere tijd in een pleeggezin en voor zo'n 40 procent van hen gaat het om langdurige plaatsing omdat hereniging met de biologische ouders onmogelijk of onwenselijk is. Pleegzorg kent inmiddels vele varianten. Kinderen kunnen verblijven in het gezin van bekenden ('netwerkplaatsingen', dat geldt voor ruim een derde van de pleegkinderen) of van onbekenden, ze zijn daar tijdelijk (crisis- en *time out*-situaties of alleen tijdens weekenden of vakanties) of permanent, kort- of langdurend. Dan zijn er nog pleeggezinnen voor specifieke groepen zoals licht verstandelijk of lichamelijk gehandicapte kinderen. Meer aandacht komt er voor pleeggezinnen als therapeutische setting, bijvoorbeeld als alternatief voor verblijf in de klinische psychiatrie.

De wettelijke positie van pleegouders is zwak. Ook al maakt de overheid onderscheid tussen een opvoedings- en een hulpverleningsvariant, waarbij in het eerste geval herstel van de oorspronkelijke gezinssituatie niet vooropstaat en in de tweede wel, toch lijkt in beide gevallen terugkeer naar de biologische ouders het achterliggende doel. Dit leidt bij veel pleegouders en pleegkinderen tot veel onzekerheid en frustraties. Pleidooien om uit te gaan van het (ontwikkelings)belang van het kind en de rechten van de biologische ouders daaraan ondergeschikt te maken, kregen tot nu toe bij de overheid geen gehoor.

Maatschappelijke opgave 24:

Het recht van kinderen waarborgen om op te groeien en zich te ontwikkelen in een gezin of gezinsachtige situatie. Dit betekent dat het nodig is dat de jeugdzorg zich richt op kind én gezin als dat in het belang is van de ontwikkeling van en hulpverlening aan het kind of de jongere

Onderzoeksvragen systeembenadering zorg voor jeugd:

- Welke effectieve vormen van systemisch werken voor welke doelgroepen bestaan er in ons land of verdienen implementatie?
- Waaruit bestaat gezinsgerichte diagnostiek? Welke instrumenten zijn daarvoor beschikbaar of moeten ontwikkeld worden?
- Welke criteria hanteren kinderbescherming en kinderrechtshouders om te besluiten tot uithuisplaatsing? Zijn die adequaat en wetenschappelijk onderbouwd?
- Wat is de effectiviteit van uithuisplaatsing in vergelijking met ambulante gezinsbehandeling?
- Welke knelpunten doen zich voor in de pleegzorg? Moet er eerder besloten kunnen worden tot overdracht van het ouderlijk gezag naar pleegouders?

Trend 25: *Allochtone jeugdigen blijven ondervertegenwoordigd in de 'lichte' vormen van jeugdzorg en oververtegenwoordigd in de 'zware' vormen*

Alle kinderen hebben in gelijke mate recht op jeugdzorg. Echter: de jeugdzorg bereikt niet alle kinderen in gelijke mate en niet alle gezinnen en jongeren weten in gelijke mate de weg naar de jeugdzorg te vinden. Vooral het verschil tussen autochtone en niet-westerse allochtone jeugdigen is groot. De laatste treffen we veel minder aan in de vrij toegankelijke, ambulante en vrijwillige vormen van jeugdzorg en juist veel meer - tot 60 procent van het totaal - in de zwaardere repressieve vormen: de justitiële jeugdzorg en de forensische jeugdpsychiatrie (in de 'gewone' kinder- en jeugdpsychiatrie zijn ze juist weer ondervertegenwoordigd).

De (mogelijke) oorzaken hiervan zijn velerlei en moeten zowel gezocht worden bij allochtone gezinnen als bij de professionals en de organisaties in de jeugdzorg.⁷⁵

De hulpverlening aan allochtone jongeren en gezinnen die wel in de jeugdzorg terecht komen is minder effectief: er is vaker sprake van voortijdige uitval en jongeren in het justitiële circuit vervallen vaker in recidive.

Maatschappelijke opgave 25:***Onevenwichtige vertegenwoordiging van allochtone cliënten
in de verschillende vormen van jeugdzorg tegengaan*****Onderzoeksvragen allochtone cliënten jeugdzorg:**

- Hoe zijn allochtone cliënten anno 2007 vertegenwoordigd in de verschillende vormen van jeugdzorg?
- Wat zijn verklaringen voor onder- en oververtegenwoordiging? Wat is de ervaring en mening van de betrokken allochtone groepen zelf?
- Hoe staat het met de interculturalisatie van de jeugdzorg? Welke successen en knelpunten zijn er te melden?
- Moeten voor (niet-westerse) allochtone cliënten andere normen gelden of andere instrumenten en methodieken gebruikt worden voor signalering en screening?

**Trend 26: *Er is een sterke roep om de kwaliteit van de jeugdzorg te verbeteren
en de sector verder te professionaliseren***

De in 2005 overleden psychiater Andries van Dantzig placht te zeggen dat de jeugdzorg in ons land qua ontwikkeling en professionalisering 'op het niveau staat van de geneeskunde in de middeleeuwen'. Dat lijkt gechargeerd, maar het is overduidelijk dat er veel te winnen valt.

Allereerst bestaat er geen specifieke opleiding of specialisatie voor de jeugdzorg. Gezien de omvang en het belang van de sector en de specifieke vakinhoudelijke kwaliteiten die gevraagd worden, is dat hoogst merkwaardig. Het 'leren van het vak' wordt daardoor voor een belangrijk deel verplaatst naar het begin van een betrekking, terwijl de grote werkdruk er veelal toe leidt dat nieuwe medewerkers vrij snel in het diepe worden gegooid. Naast de mbo- en hbo-opleidingen zijn er geen specifieke academische jeugdzorgspecialisaties (behoudens de psychiatrie).

De samenwerking tussen opleidingen en werkveld is nogal willekeurig en 'losjes' en heeft - mogelijk uitzonderingen daargelaten - geen dwingend of urgent karakter. Bureaus jeugdzorg en zorgaanbieders formuleren nog onvoldoende wat ze van de opleidingen verwachten en welke eisen ze stellen aan afgestudeerden. Hoewel er steeds meer tijd en geld wordt uitgetrokken voor intervisie, supervisie, bijscholing en deskundigheidsbevordering, blijven die nog achter bij wat noodzakelijk of wenselijk zou zijn. Er is, door de grote werkdruk en krappe personeelsbestanden, weinig of geen ruimte voor experimenten of innovaties. In sommige sectoren - bijvoorbeeld justitiële jeugdinstituten - werken te weinig hoog-opgeleide en/of ervaren beroepskrachten.

Het personeelsbestand van de jeugdzorg vormt geen representatieve vertegenwoordiging van de Nederlandse bevolking en het is vaak moeilijk om vacatures in te vullen. Er is geen sprake van een eenduidige beroepsstructuur met kwaliteitseisen. Er zou een certificering en wettelijke registra-

tie ingevoerd moeten worden zoals verpleegkundigen en andere beroeps-groepen die kennen. Een eigen tuchtrecht, beroepsverenigingen en vakbon-den kunnen bijdragen aan verhoging van de status van jeugdhulpverleners, verbetering van hun rechtspositie en groei van hun beroepstrots.

Maatschappelijke opgave 26:

Professionaliseren van de opleidingen voor en het beroep van jeugdhulpverlener en de aantrekkingskracht hiervan op een brede groep kandidaten vergroten

Onderzoeksvragen professionalisering jeugdzorg:

- Wat is de noodzakelijke opleidingsstructuur voor functies in de jeugdzorg en hoe kan die gerealiseerd worden?
- Aan welke professionele en vakinhoudelijke eisen moeten medewerkers in de jeugdzorg voldoen?
- Hoe is het gesteld met inter- en supervisie, bijscholing en deskundigheidsbevordering? Wat moet er gebeuren om te voldoen aan de minimale eisen daarvoor?
- Hoe moet een beroepstructuur voor de jeugdzorg eruit zien?
- Welke mogelijkheden bestaan er om de sector te professionaliseren door de oprichting van beroepsverenigingen en vakbonden en door invoering van certificering en registratie?
- Kan er een wervingscampagne ontwikkeld worden om voldoende en voldoende-verschillende nieuwe medewerkers voor de jeugdzorg te werven? Wat weerhoudt potentiële kandidaten nu om in de jeugdzorg te gaan werken?

Belang en rechten

De rechten van jeugdigen krijgen in ons land steeds meer aandacht, maar de praktijk van overheden, instellingen en opvoeders voldoet lang niet altijd aan de wettelijk vastgelegde rechten van het kind.

Door mishandeling, seksueel misbruik en huiselijk geweld worden met name de fysieke en psychische integriteit van duizenden jeugdigen jaarlijks geschonden.

5 *Hoe waarborgen we het belang en de rechten van het kind?*

Het Verdrag inzake de Rechten van het Kind van de Verenigde Naties (verder IVRK) is in Nederland van kracht sinds 1995. Het verdrag verplicht de ruim 190 landen die het ondertekend hebben om de rechten van kinderen in eigen land wettelijk en beleidsmatig vast te leggen. Het IVRK is naast een juridisch instrument een (mogelijke) basis voor beleid en voor een pedagogische houding voor wie met kinderen een jongeren werkt. Het IVRK is onderdeel van het Nederlandse recht en dat dient weer in overeenstemming te zijn met het IVRK.

Het IVRK geldt als een juridische vertaling van pedagogische opvattingen over de wenselijke omgang met kinderen. Artikel 3 van het verdrag geldt als een kernartikel, omdat het voorschrijft dat het belang van kinderen voorop moet staan bij alle besluiten en maatregelen die hen direct of indirect aangaan. Bovendien stelt het tweede lid van dit artikel dat de staat passende wettelijke en bestuurlijke maatregelen moet nemen om kinderen bescherming en zorg te bieden. Andere belangrijke artikelen verwijzen naar de plichten en verantwoordelijkheden van ouders en familie (artikel 5), het recht op (over)leven en ontwikkeling (artikel 6) en het recht op participatie en inspraak overeenkomstig leeftijd en rijpheid (artikel 12).

Enkele belangrijke artikelen uit het IVRK⁷⁶

- Artikel 2. Alle rechten gelden voor alle kinderen zonder uitzondering. De staat mag geen enkel recht schenden en moet actief zijn in het bevorderen van de rechten van kinderen.
- Artikel 3. Alle maatregelen betreffende kinderen moeten genomen worden in het belang van het kind. De staat moet voorzien in passende zorg, wanneer ouders of anderen die verantwoordelijk zijn, tekort schieten.
- Artikel 5. De staat is verplicht de rechten en verantwoordelijkheden van ouders en de familie te respecteren.
- Artikel 6. De staat erkent het recht op leven en ontwikkeling
- Artikel 12. De staat verzekert het recht van een kind om zijn eigen visie te geven in alle zaken die het kind aangaan.

Op de vraag hoe 'het belang van het kind' juridisch moet worden uitgelegd bestaat nog geen eenduidig antwoord. Er lijkt wel consensus te bestaan dat we dit belang vooral moeten interpreteren in termen van optimale ontwikkelingskansen en -voorwaarden.⁷⁷ Die kansen en voorwaarden worden dan ook steeds vaker als leidraad gebruikt om te toetsen of beleid en praktijk daaraan bijdragen.

Trend 27: *Bij het ontwikkelen van beleid en praktijk gericht op jeugdigen staat hun belang steeds meer centraal*

Bij belangrijke vernieuwingsoperaties in jeugdbeleid en jeugdzorg staat het belang van het kind steeds meer voorop, al of niet onder verwijzing naar het IVRK. Zo schrijft de Commissie - Van Eijck (Operatie Jong) in haar eerste sturingsadvies *Koersen op het kind*: 'De overheid draagt aanvullend op en ondersteunend aan deze taken van ouders en kinderen ook een eigen verantwoordelijkheid. Bij de invulling van de overheidstaken zijn de behoeften van het kind aan begeleiding, ondersteuning en bescherming het vertrekpunt. Dit sluit aan bij het Verdrag inzake de Rechten van het Kind. Het Verdrag regelt dat bij alle maatregelen voor kinderen de belangen van het kind de eerste overweging vormen. Ongeacht door wie deze maatregelen worden genomen, bijvoorbeeld door openbare instellingen of rechterlijke instanties.'⁷⁸ In zijn reactie op het advies verwijst het kabinet zelf ook naar het belang van het kind als centraal uitgangspunt voor beleid, overigens zonder te verwijzen naar het IVRK.⁷⁹ Bij de uitwerking van de Wet op de jeugdzorg werden met name de cliëntenrechten ontleend aan het IVRK en eerder beriepen de samenwerkende Bureaus Jeugdzorg en de zorgaanbieders zich in hun visiedocumenten al op het verdrag als basisdocument.⁸⁰ Hetzelfde deden verschillende gemeenten bij het ontwikkelen van een integraal jeugdbeleid. Een zelfde verschuiving naar het belang van het kind als leidraad voor het handelen vinden we bij het Integraal Toezicht Jeugdzaken. Daarin werken de inspecties van onderwijs, jeugdzorg, gezondheidszorg en openbare orde en veiligheid samen vanuit het perspectief en de behoeften

en vragen van het kind, terwijl in de onderzoeken van de afzonderlijke inspectiediensten nog vooral de instellingen centraal stonden en staan. Integraal toezicht vindt vooralsnog alleen plaats op verzoek van lokale overheden en beperkt zich nog tot het gemeentelijke niveau. De capaciteit van de inspecties is momenteel te klein om aan de vraag daarnaar te voldoen. Papier is geduldig en de vraag is gerechtvaardigd of de praktijk van overheden en instellingen die het IVRK tot richtsnoer hebben genomen een even positief beeld laat zien. In het toezicht op de naleving van het VN-Verdrag, dat in handen is van een internationaal Comité Rechten van het Kind, komt Nederland er immers niet altijd even goed af. In de laatste evaluatie werden met name kritische noten gekraakt over het Nederlandse jeugdstrafrecht en het Vreemdelingenbeleid die in sommige opzichten in strijd (kunnen) zijn met de rechten van minderjarigen.⁸¹ Met de uitkomsten van die evaluatie en de aanbevelingen die daaruit voortvloeien wordt volgens insiders niet veel gedaan. Hetzelfde geldt voor de conclusies van de Europese Commissie ten aanzien van het Nederlandse jeugdbeleid.

'Het verdrag dat door de VN aangenomen is in 1989, niet toevallig kort na het vallen van de Muur, sluit aan bij belangrijke democratische stromingen in de samenleving. Het is vooral opgesteld met de situatie in ontwikkelingslanden voor ogen, wat betekent dat de "ontwikkelde" landen zich te weinig hebben gerealiseerd hoe ingrijpend voor hen zelf de betekenis is van ratificering.'

Stan Meuwese, directeur Defence for Children International Nederland

Naast de overheden en instellingen die het IVRK en/of het belang van het kind als richtsnoer voor beleid en handelen geformuleerd hebben, zijn er nog vele die dat niet of niet expliciet gedaan hebben. Vaak is in denken en handelen de traditie, dat wil zeggen het gezinsrecht, nog dominant en is een omslag naar kinderrechten nog niet of onvolledig gemaakt.

Maatschappelijke opgave 27:

Operationaliseren van het beleid en de praktijk van overheden, organisaties en instellingen uitgaande van de rechten van het kind zoals geformuleerd in het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind van de Verenigde Naties

Onderzoeksvragen toepassing belang van het kind:

- Vormt het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind leidraad voor het doen en laten van Nederlandse instellingen die met of voor jeugdigen werken en hoe kan het IVRK hiervoor verder geoperationaliseerd worden?
- Zijn het model en de vragenlijst opgesteld door Kalverboer en Zijlstra daarvoor bruikbaar?⁸²
- Waarborgt Nederland in voldoende mate de rechten van kinderen? In hoeverre is met name (de praktijk van) het vreemdelingenbeleid in strijd daarmee?
- Hoe zet je internationale afspraken, zoals het IVRK, om in lokaal (jeugd)beleid?
- Heeft integraal toezicht jeugdzaken een aantoonbare meerwaarde en zo ja hoe kan bredere toepassing daarvan gerealiseerd worden?

Trend 28: *De rechten van jeugdigen als cliënt van de jeugdzorg zijn in de praktijk lang niet altijd gewaarborgd*

Volgens de Wet op de jeugdzorg kan een jeugdige cliënt na een positief indicatiebesluit aanspraak maken op jeugdzorg. De provincie moet ervoor zorgen dat hij of zij die aanspraak ook tot gelding kan brengen. De mogelijkheid bezwaar aan te tekenen tegen een indicatiebesluit en in beroep te gaan versterken de rechtspositie van cliënten ten opzichte van de oude wet. De positie van cliënten wordt echter ondermijnd door wachtlijsten waardoor een aanspraak op zorg niet of niet tijdig geëffectueerd kan worden.

Bovendien is er sprake van 'gedwongen winkelnering': Bureau Jeugdzorg heeft in feite een monopoliepositie in een provincie en een cliënt kan geen contra-expertise aanvragen of overstappen naar een ander bureau. Het is een van de punten die volgens het Landelijk Cliënten Forum Jeugdzorg aanleiding zijn tot aanpassing van de Wet op de jeugdzorg.⁸³ Ook de versnipperde aansturing van het jeugdbeleid verzwakt de positie van met name jeugdige cliënten.⁸⁴ Verder hebben ze te lijden onder de alomtegenwoordige bureaucratie in de jeugdzorg.⁸⁵ Aan hun recht op inzage in dossiers, toegankelijke informatie en inspraak wordt vaak getornd door ontoegankelijk taalgebruik, (juridisch) jargon en klant-onvriendelijke procedures en formulieren. De waarde van het recht om eigen dossiers in te zien wordt daardoor nogal relatief.

Bureaus Jeugdzorg en zorgaanbieders hebben daarnaast in veel gevallen moeite om cliënten te betrekken bij hun beleid door middel van de wettelijk voorgeschreven cliëntenraad. Het is lastig, zeker bij een steeds wisselend cliëntenbestand, om leden te werven voor zo'n orgaan. In het algemeen

geldt dat autochtone ouders daar het makkelijkst voor te vinden zijn, maar dat het veel moeilijker is om allochtone ouders of jongeren te interesseren voor deelname. De begeleiding die jongeren nodig hebben om daadwerkelijk actief te kunnen participeren is lang niet altijd beschikbaar.

Landelijke gegevens over het functioneren van cliëntenraden zijn overigens nauwelijks beschikbaar, maar de algemene indruk bestaat dat de raden niet representatief zijn voor het cliëntenbestand, moeilijk te bemensen zijn en slechts beperkt invloed hebben op beleid en praktijk van jeugdzorginstellingen.⁸⁶

Er is geen gevalideerd landelijk instrument beschikbaar om cliënttevredenheid bij jeugdzorginstellingen te toetsen. De door de Stichting Alexander ontwikkelde C-toets wordt, met ondersteuning van de MO Groep, weliswaar gebruikt door enkele tientallen instellingen, maar de toets heeft geen wetenschappelijke pretenties en is niet voor alle groepen jeugdige cliënten bruikbaar. De C-toets is niet bedoeld om uitkomsten van verschillende instellingen op kwantitatieve basis met elkaar te vergelijken. De toets is vooral praktijkgericht en wordt op verschillende manieren op verschillende momenten en in verschillende, zelf aangevulde varianten door instellingen afgenomen. Op instellingsniveau kan de toets een bijdrage leveren aan dialoog over en verbetering van de kwaliteit van de hulpverlening aan en bejegening van cliënten.⁸⁷ In de gezondheidszorg wordt inmiddels geëxperimenteerd met de CQ-index. Dit staat voor de Consumer Quality Index en is een gestandaardiseerde systematiek voor het meten, analyseren en rapporteren van klantervaringen in de zorg. De CQ-index richt zich vooralsnog enkel op volwassen cliënten.⁸⁸

Maatschappelijke opgave 28:

Via landelijke en gecoördineerde inspanning versterken en verbeteren van de rechten en participatie van cliënten in de jeugdzorg is noodzakelijk

Onderzoeksvragen positie cliënten jeugdzorg:

- Hoe is het gesteld met het waarborgen en realiseren van de rechten van cliënten, met name kinderen en jongeren, in de jeugdzorg?
- Welke good practices bestaan er en onder welke voorwaarden zijn die breed te implementeren?
- Hoe moet een landelijk bruikbaar instrument eruit zien om de tevredenheid van cliënten te toetsen? In hoeverre is de bestaande C-toets of de CQ-index daarvoor te gebruiken en verder te ontwikkelen?

Trend 29: *De aandacht voor en kennis van kindermishandeling en huiselijk geweld nemen toe, maar het aantal kinderen dat slachtoffer daarvan is, blijft onaanvaardbaar hoog*

Het mishandelen en misbruiken van kinderen zijn zeer ernstige vormen van aantasting van hun lichamelijke en geestelijke integriteit en daarmee grove overtredingen van hun rechten zoals vastgelegd in het IVRK. Ook het indirect blootstellen van kinderen aan huiselijk geweld - als regelmatig ooggetuige en potentieel slachtoffer - moeten we daartoe rekenen. Om die reden komen kindermishandeling en huiselijk geweld in dit hoofdstuk aan de orde.⁸⁹

Hoe vaak kinderen in Nederland mishandeld worden, is niet bekend. In 2005 is een eerste landelijk onderzoek gestart uitgevoerd door de Universiteit Leiden en de Vrije Universiteit Amsterdam. Een gangbare schatting - op basis van meldingen en Amerikaans onderzoek - gaat uit van 50.000 à 80.000 kinderen die jaarlijks slachtoffer zijn van mishandeling. Daaronder verstaat de Wet op de jeugdzorg 'elke vorm van voor een minderjarige bedreigende of gewelddadige interactie van fysieke, psychische of seksuele aard, die de ouders of andere personen ten opzichte van wie de minderjarige in een relatie van afhankelijkheid of van onvrijheid staat, actief of passief opdringen, waardoor ernstige schade wordt berokkend of dreigt te worden berokkend aan de minderjarige in de vorm van fysiek of psychisch letsel'. Jaarlijks moeten circa 50 kinderen dat geweld met de dood bekopen.⁹⁰ Behalve directe mishandeling en seksueel misbruik worden ook fysieke en psychische verwaarlozing tot kindermishandeling gerekend. Verder ondervinden veel kinderen de kwalijke gevolgen van huiselijk geweld als getuige of mede-slachtoffer (naar schatting in 30 tot 70 procent van de gevallen waarin mishandelde vrouwen ook kinderen hebben).

Mishandeling en misbruik heeft voor kinderen - ondanks hun overlevensdrang en veerkracht - ernstige gevolgen. De invloed van langdurige mishandeling kan het fysiologisch evenwicht van kinderen blijvend verstoren. Het getuige zijn van geweld gericht tegen gezinsleden kan eveneens tot ernstige schade leiden, bijvoorbeeld in de vorm van levenslange trauma's.

Kindermishandeling heeft de afgelopen jaren veel aandacht gekregen. RAAK (Reflectie- en Actiegroep Aanpak Kindermishandeling) heeft door middel van manifesten, studiedagen en acties vele malen aandacht gevraagd voor de omvang en ernst van kindermishandeling en gepleit voor betere signalering, melding en met name preventie in de vorm van opvoedingsonderwijs en -ondersteuning voor (aanstaande) ouders en verzorgers.⁹¹ Daarmee kunnen de uit buitenlands onderzoek bekende risicofactoren die kunnen leiden tot mishandeling en misbruik zoveel mogelijk verminderd worden.

Het ministerie van VWS heeft de invoering van een meldcode en -protocol bevorderd over hoe te handelen bij een vermoeden van kindermishandeling. De campagne was gericht op peuterspeelzalen, de kinderopvang, de jeugdgezondheidszorg en het primair en voortgezet onderwijs. Een evaluatie-onderzoek naar de implementatie concludeert voorzichtig positief dat er een trend op gang is gebracht om zo'n meldcode ook daadwerkelijk in te voeren op een manier dat alle medewerkers in een sector daarmee vertrouwd zijn.

Vooraf in het onderwijs moet daarvoor echter nog het nodige gebeuren.⁹² Twee jaar geleden heeft de staatssecretaris van VWS het voornemen uitgesproken om gebruik van de meldcode verplicht te stellen voor alle beroepskrachten die in hun werk in contact komen met kinderen. Een meldplicht wees ze af, omdat die tot veel valse meldingen aanleiding zou kunnen geven en tot vermijden van contacten met artsen en hulpverleners door mishandelende ouders.⁹³

Optreden tegen en hulpverlening bij huiselijk geweld heeft de laatste jaren specifiek aandacht gekregen van politie en hulpverleningsinstellingen. In sommige regio's heeft dit geleid tot structurele samenwerking tussen bijvoorbeeld politie en bureau jeugdzorg. In september 2006 heeft de Tweede Kamer een wetswijziging goedgekeurd die een bepaling aan het Burgerlijk Wetboek toevoegt die gebruik van lichamelijk of geestelijk geweld tegen kinderen in de opvoeding afkeurt.

Ondanks al deze maatregelen en beleidsmatige aandacht blijft het aantal gevallen van kindermishandeling of vermoedens daarvan bijzonder hoog. In 2005 kregen de Advies- en Meldpunten Kindermishandeling (AMK's) 38.000 maal een vermoeden van kindermishandeling voorgelegd, een stijging van 12 procent ten opzichte van het jaar daarvoor. Onbekend is of die stijging toe te schrijven is aan een grotere alertheid in de signalering en grotere bereidheid om te melden of aan een stijging van het aantal reële gevallen van mishandeling. In ruim 11.000 gevallen leidde het contact met het AMK tot een daadwerkelijke melding. Dat betekent dat het overgrote deel van de mishandelingen nog steeds ongezien of niet-gemeld blijft.

'Een succesvolle campagne als "Over geheimen moet je praten" duurde maar een paar maanden, terwijl er eigenlijk continu aandacht voor signalering en melden moet zijn. Maar als we dat doen, dan krijgen we een enorme hulpvraag waar de jeugdzorg niet aan kan voldoen.'

Stan Meuwese, directeur Defence for Children International Nederland

Het traject na een melding verloopt in veel gevallen bepaald niet vlekkeloos. Als ouders niet mee willen werken, schakelt het AMK de Raad voor de Kinderbescherming in voor nader onderzoek.⁹⁴ Op basis van het raadsrapport en het verslag van het AMK kan de kinderrechter besluiten tot een kinderschermingsmaatregel. Met deze procedure gaat vaak veel kostbare tijd verloren door wachtlijsten bij de Raad, slechte afstemming tussen AMK en Raad en vasthouden aan formele procedures door de betrokken instanties en beroepskrachten.⁹⁵

Maatschappelijke opgave 29:

Zoveel mogelijk terugdringen van kindermishandeling in alle vormen door adequate preventie, signalering, melding, indicatie en hulpverlening

Onderzoeksvragen kindermishandeling:

- Wat werkt in (primaire) preventie van kindermishandeling bij de algemene populatie, risicogroepen, daders en slachtoffers?
- Welke effectieve methodieken zijn er te ontwikkelen voor de keten van signalering - behandeling - interventie van seksueel misbruik en kindermishandeling? Hoe kunnen somatische zorg, geestelijke gezondheidszorg en jeugdzorg daarin het best samenwerken?
- Welke elementen moet een uniform risicotaxatie-instrument kindermishandeling bevatten?
- Welke gevolgen heeft geweld in gezinnen op gezinsleden?
- Welke knelpunten doen zich voor in de taakverdeling bij melding en onderzoek van kindermishandeling tussen bureau jeugdzorg (AMK) en de Raad voor de Kinderbescherming? Kunnen die verholpen worden door hun taken en functies te integreren in één traject?

Mediawijsheid

Kinderen en jongeren van nu vormen een digitale generatie met vrijwel onbeperkte toegang tot een groot aantal media. Ze gebruiken andere media en bestaande media gebruiken ze anders dan de meeste volwassenen. Die maken zich ongerust over de invloed van het digitale of virtuele milieu en de gevolgen van multi-tasking, het tegelijkertijd gebruiken van meerdere media.

6 Hoe bevorderen we de mediawijsheid van jeugd in onze moderne informatie- en communicatiemaatschappij?

Trend 30: *Nooit eerder groeide er een generatie op met toegang tot zo'n enorm aantal informatie- en communicatiebronnen*

Nooit eerder in de geschiedenis hadden kinderen en jongeren in ons land zoveel communicatiemiddelen tot hun beschikking, toegang tot zoveel informatie en nooit eerder hadden ze tegelijkertijd zoveel privacy. De ene telefoon op de gang - makkelijk te controleren door ouders en andere gezinsleden - heeft al lang plaats gemaakt voor de eigen mobiele telefoon waarover inmiddels 98 procent van de Nederlandse jongeren beschikt. Die wordt niet alleen gebruikt om te bellen, maar vooral om sms'jes te verzenden en - als een jongere een geavanceerd toestel bezit - foto's te maken en direct naar vrienden door te sturen. Naast een mobiele telefoon maakt 71 procent van de 6- tot 11-jarigen en 96 procent van de 12- tot 14-jarigen minimaal één keer per week gebruik van internet.⁹⁶ Al in 2001 had 42 procent van de 12- tot 18-jarigen een pc op de eigen kamer.⁹⁷ Populairste bezigheid op internet is communiceren met vrienden, bekenden en onbekenden via MSN (Microsoft Messenger). Ruim 90 procent van de Nederlandse jongeren tussen 15 en 24 jaar maakt daar gebruik van en hij of zij heeft daar gemiddeld 113 'vrienden' of 'kennissen'. 59 procent van hen gebruikt bovendien regelmatig een webcam.⁹⁸ Het liefst hebben jongeren contact binnen een voor anderen afgeschermd vriendenkring van leeftijdgenoten die ze meestal ook 'live' kennen.⁹⁹

Internetcommunicatie neemt toe met leeftijd. Met de wijdverbreide toegang tot internet zijn Nederlandse gezinnen koplopers binnen Europa, mogelijk omdat ouders ook oog hebben voor de educatieve mogelijkheden van internet. Er is wel sprake van een generatiekloof - jongeren zijn veel vertrouwder met het omgaan met moderne media en de nieuwste snufjes daarin -, maar dat is waarschijnlijk een tijdelijk fenomeen. Nieuwe media leiden niet tot het opheffen van sociale scheidslijnen, maar lijken die eerder te versterken. Kansarme burgers maken minder en op een beperkte manier gebruik van (digitale) media, bijvoorbeeld alleen voor vermaak, terwijl kansrijken de media ook 'kansrijk' gebruiken, bijvoorbeeld om kennis op te doen.¹⁰⁰ Internet biedt jeugdigen veel kansen op uiteenlopende contacten met verschillende mensen. Toch gaat slechts 14 procent bewust op zoek naar leeftijdgenoten met een andere achtergrond. Veel jongeren maken wel een profiel aan op chat- en datingsites als *CU2*, *Partypeeps* of *Sugababes*, maar ze maken daar na korte tijd meestal niet veel gebruik meer van.¹⁰¹ En in plaats van het aannemen van een virtuele identiteit (bijvoorbeeld door vermelden van een andere naam, uiterlijk, leeftijd, activiteiten, soms zelfs sekse) lijken jongeren steeds meer een waarheidsgetrouw profiel op te stellen.

'Kinderen gebruiken internet steeds meer als een soort telefoon.'

Patti Valkenburg, hoogleraar Kind en Media UvA

Internet doet een beroep op en ontwikkelt de sociale vaardigheden van jongeren. Het effect lijkt positief: kinderen die interactief zijn op internet maken makkelijker vrienden en zijn assertiever dan kinderen die geen internet gebruiken. Het causaal verband is nog onduidelijk, want het is (nog) niet bekend of dat verschil tussen deze groepen ook al zonder internet bestaat. Globaal bestaan er twee visies op internetgebruik door kinderen en jongeren. Volgens de ene biedt het sociale compensatie. Verlegen en/of eenzame kinderen blijken bijvoorbeeld op internet intiemer te kunnen zijn dan daarbuiten en daardoor weer minder verlegen en/of eenzaam te worden. Volgens de andere versterkt internet juist sociale verschillen.

Internet biedt voor jongeren veel mogelijkheden om eigen gevoelens uit te zoeken. Zo kunnen homojongeren veel makkelijker dan in het recente verleden hun identiteit verkennen. Zelfhulp via internet groeit snel: iedereen kan anoniem en met veel minder schaamte zijn problemen proberen op te lossen. Daarnaast bieden verschillende vormen van professionele *E-Therapy* een laagdrempelige, digitale aanvulling op het behandelaanbod van instellingen in de jeugd-ggz. Kinderen die aan huis of ziekenhuis gebonden zijn door ernstige (chronische) ziekte of handicaps kunnen dankzij internet toch veel contacten onderhouden.

Jongeren creëren ook eigen sites, tegenwoordig veelal in de vorm van 'blogs', en verspreiden zelf informatie. Die is soms dubieus of gevaarlijk, zoals de

informatie die gegeven wordt op de sites van enkele anorexiapatiënten. Jongeren gebruiken internet vaak als een democratische medium om bijvoorbeeld muziek- en videobestanden met anderen te delen en uit te wisselen (*sharing*).

Overigens wordt de internetbekwaamheid van jongeren vaak overschat. Ze hebben bijvoorbeeld vaak moeite om de gewenste informatie te vinden. Ook hierin zijn (grote) verschillen tussen verschillende groepen, onder andere tussen hoog- en laag-opgeleiden.

Door het veelvuldig gebruik van mobiele telefoon en internet kunnen jongeren voortdurend met anderen communiceren zonder dat hun ouders of andere volwassenen de inhoud van al die gesprekken en boodschappen kennen. Ouders en beroepskrachten maken zich met name vaak zorgen over het gebruik en de invloed van internet. Wat jongeren op internet doen, onttrekt zich grotendeels aan hun waarneming. Hun ongerustheid geldt vooral de communicatie via internet en in veel mindere mate de, vooral onder jongens populaire *games*. Dit ondanks het feit dat die games verslavend kunnen werken en bij gewelddadige varianten net als tv-geweld kunnen leiden tot agressiever gedrag onder kinderen.¹⁰²

De zorg van volwassenen richt zich met name op ongewenste en schadelijke informatie en contacten waarmee kinderen geconfronteerd kunnen worden. Op internet lopen immers in een virtuele wereld entertainment, informatie en reclame door elkaar. De commercialisering van het media-aanbod en de vermenging van fictie en realiteit in digitale media zijn twee van de zes knelpunten die volgens een recent wetenschappelijk advies dan ook vragen om beleidsmaatregelen om kinderen tegen de schadelijke effecten te beschermen.¹⁰³ Een, althans in Nederland, vrij recente ontwikkeling is dat bedrijven die zich richten op kinderen aangesproken worden op hun maatschappelijke verantwoordelijkheid (bijvoorbeeld dat hun producten bijdragen aan overgewicht bij kinderen).¹⁰⁴

De meeste kinderen en jongeren weten de verschillende soorten informatie op internet, soms door schade en schande, wel uit elkaar te houden. Jonge adolescenten (13-15 jaar) lopen het meeste gevaar vanwege hun normale leeftijdsgebonden (experimenteer)gedrag zoals pesten, het opzoeken en soms overschrijden van grenzen en het impulsief aangaan van contacten. De gevaren bestaan uit het blootgesteld worden aan extreme seks en geweld, gepest worden, *on line* en *off line* in contact komen met volwassenen met verkeerde (seksuele) bedoelingen, het makkelijk weggeven van privacygegevens en het aangaan van financiële verplichtingen. Ook jongere kinderen lopen deze risico's. Van een onschuldige site ben je binnen een paar klikken op een seks- en geweldpagina. Dan kan het gebeuren dat een 8-jarige porno-beelden te zien krijgt, terwijl hij nog geen besef heeft wat 'gewone' seks inhoudt. Filterprogramma's bieden daar - een meestal niet waterdichte - bescherming tegen. Op internet bestaan enkele sites die specifiek voorlichting en advies geven aan ouders en leerkrachten over internetgebruik door kinderen.¹⁰⁵

Jongeren creëren eigen media, hun eigen virtuele omgeving waarin ze bijna voortdurend *on line* zijn en in contact (kunnen) staan met anderen. Wat daarvan de (langere termijn) effecten zijn, bijvoorbeeld op hun identiteitsontwikkeling en op hun beleving van de fysieke ‘werkelijke’ wereld, is nog nauwelijks bekend.

‘Door de nieuwe media creëren jongeren nieuwe vormen van contact. Wat nieuw is dat jongeren andere media gebruiken dan volwassenen of bestaande media anders gebruiken. Daardoor ontstaat een eigen digitale leefwereld waarin minder behoefte bestaat aan de volwassen media als krant, radio en televisie. Of de informatie bijvoorbeeld op internet betrouwbaar is, is voor jongeren geen issue, ze denken weinig na over manipulatie.’

Paul Sikkema, directeur Qrius, all about kids and teens

Maatschappelijke opgave 30:

***Kinderen leren omgaan met de moderne informatie- en communicatiemedi
zodat ze deze optimaal kunnen gebruiken en inzicht hebben in de werking en
waarde ervan***

Zowel het Sociaal en Cultureel Planbureau als de Raad voor Cultuur stellen dat de overheid een zorgplicht heeft om burgers ‘mediacompetent’ of ‘mediawijs’ te maken.¹⁰⁶ Pleitte de Raad in een eerder advies (1996) nog voor introductie van het vak media-educatie in alle vormen van onderwijs, nu zou ‘mediawijsheid’ onderdeel moeten zijn van burgerschapsonderwijs. Daarnaast moeten mediacoaches scholen begeleiden bij mediaonderwijs en het aangaan van media-samenwerkingsprojecten met derden. Het is op dit moment nog onbekend of media-educatie überhaupt een plaats krijgt in het onderwijscurriculum en of het breed ingezet zal worden of alleen gericht op risicogroepen.

‘Dat kinderen van 10 tot 12 jaar en soms zelfs jonger al jongerengedrag gaan vertonen, heeft zeker te maken met invloed van marketing door het bedrijfsleven. Dat ontwikkelt bijvoorbeeld al dure kledinglijnen, met veel bloot, voor 8- en 9-jarigen en producten voor personal care. Dat vind ik geen goede ontwikkeling, omdat kinderen al heel vroeg in een sfeer van prestaties, consumptie en competitie terecht komen, tendensen die toch al sterk toenemen. Er blijft weinig ruimte en tijd over om kind te zijn.’

Paul Sikkema, directeur Qrius, all about kids and teens

Onderzoeksvragen nieuwe media:

- Hoe worden (nieuwe) media gebruikt? Welke kinderen / jongeren gebruiken welke media waarvoor?
- Hoe profiteren verschillende groepen van die media, bijv. als het gaat om identiteitsontwikkeling, educatie etc.?
- Hoe moet een programma mediawijsheid of media-educatie eruit zien? Wat is het effect van bestaande programma's?
- Hoe kunnen nieuwe media effectief ingezet worden in de informatie en hulpverlening aan jongeren? Welke best practices bestaan er in binnen- en buitenland?

Trend 31: *Jongeren gebruiken in toenemende mate meerdere media tegelijkertijd (multitasking)*

Het gebruik van radio, tijdschriften en dagbladen is de laatste jaren teruggelopen, vooral onder de groep boven de 15 jaar. Door internet zijn jongeren vanaf 15 jaar ook minder tv gaan kijken. Als tv en computer in één ruimte staan, zetten ze vaak beide apparaten tegelijk aan en verdelen ze hun aandacht. Twee derde van de Nederlandse kinderen en jongeren is regelmatig bezig met *multitasking*, het gebruik van meerdere media op hetzelfde moment (met name de combinatie tv + pc).¹⁰⁷

Multitasking is een van de voorbeelden van de voortdurende stroom aan prikkels waaraan kinderen en jongeren tegenwoordig bloot staan. De vrees bestaat dat de toename van het aantal prikkels, impulsen en keuzemomenten gepaard gaat met drukte en onzekerheid bij kinderen. Ook wordt wel verband gelegd met een toename van gedragsstoornissen, zoals ADHD.

'Als er onophoudelijk nieuwe prikkels worden aangeboden heeft het kind geen mogelijkheid om het nieuwe te verwerken [...] Het onophoudelijk aanbieden van "uitdagend materiaal" gaat voorbij aan de natuurlijke vorm van leren - door rijping - van een kind vanuit zichzelf.'

Martine Delfos, psychologe in Het maakbare kind. Opvoeding als (ver)gissing ¹⁰⁸

Onderzoeksvragen multitasking:

- Worden kinderen aan steeds meer prikkels blootgesteld en wat zijn daarvan de gevolgen? Bestaat er een verband met een toename van specifieke gedragsstoornissen?
- Wat zijn de (cognitieve) effecten van multitasking (tegelijk met meerdere media / communicatiekanalen bezig zijn)?

Epiloog

Door Mariken Leurs

Een veelheid aan trends, maatschappelijke opgaven en kennisvragen heeft deze verkenning opgeleverd. Inmiddels komen de contouren van de ZonMw jeugdprogramma's duidelijker in beeld – en ook de meerwaarde daarvan voor Jeugd en Gezin.

De opgestelde - en door de ZonMw-programmacommissie Jeugd i.o. goedgekeurde¹⁰⁹ - missie en bijbehorende doelen geven een heldere richtlijn welke maatschappelijke opgaven wel en welke niet tot het domein van het beoogde programma *Zorg voor Jeugd* gaan behoren.

Algemene missie ZonMw-programma Zorg voor Jeugd

Kennisontwikkeling voor professionals om de psychische en sociale ontwikkeling van jeugd te bevorderen en veilig te stellen daar waar deze ontwikkeling wordt bedreigd.

Deze missie is gericht op de psychische en sociale component van gezondheid zoals gedefinieerd door de wereldgezondheidsorganisatie (WHO) en is inclusief emotioneel welbevinden. Ook aandacht voor somatische invloeden op en gevolgen van de psychische en sociale ontwikkeling van kinderen hoort hierbij. De missie omvat het gehele zorgcontinuüm van collectieve, populatiegerichte interventies (zoals opvoedingsvoorlichting & -advies) tot zeer selectieve individuele behandelmethoden. Het programma beoogt met kennis de professionalisering van het jeugddomein te versterken.

Doelen ZonMw-programma Zorg voor Jeugd

De missie is vertaald in algemene doelen voor kennisontwikkeling in de periode 2007-2013:

- Kennisontwikkeling over de effectiviteit van interventies*
- Kennisontwikkeling, innovatie en ontwikkeling daar waar geen veelbelovende of bewezen effectieve interventies voor handen zijn.
- Kennisontwikkeling over implementatie van bewezen effectieve interventies in de beroepspraktijk
- Bevorderen van de multidisciplinaire en intersectorale kennisinfrastructuur jeugd

* Voorlopige definitie van 'interventie': inzet van (vroeg)signaleringsinstrumenten, screeningsinstrumenten, diagnostische instrumenten, gedragsinterventies, behandelingen en therapieën. Definities worden nog gesynchroniseerd met de in ontwikkeling zijnde Thesaurus voor kennis in de jeugdsector.

Inhoudelijke prioriteiten voor het kennisprogramma worden mede gesteld op basis van de voorliggende verkenning maatschappelijke opgaven jeugd. Deze prioriteiten zijn tevens onderwerp van gesprek met het programma-ministerie voor Jeugd & Gezin en zijn partners.

De te ontwikkelen kennis moet sowieso bijdragen aan de missie. Jeugd in deze missie strekt zicht uit van 1 jaar voor de geboorte tot en met 23 jaar. Het gaat hierbij in beginsel om alle kinderen met een intelligentie die minimaal ligt op het niveau van een licht verstandelijke handicap – voor zover aantoonbaar. Dit betekent dat kennisontwikkeling ten behoeve van jeugd met een zware verstandelijke handicap in beginsel buiten het programma *Zorg voor Jeugd* valt. Bij kennisontwikkeling omtrent kindermishandeling of –verwaarlozing vervalt dit onderscheid.

Kennisontwikkeling ten behoeve van kinderen met een lichamelijke beperking of een chronische aandoening waarbij de psychische en sociale ontwikkeling (ook) is bedreigd, behoort daarentegen wel volledig thuis in dit programma. De gesignaleerde kernvragen over fysieke gezondheid en media vallen weer buiten de reikwijdte van het beoogde ZonMw-programma *Zorg voor Jeugd*, tenzij ze een directe relatie hebben met de psychische en sociale ontwikkeling van jeugd. Denk bijvoorbeeld aan eetstoornissen en cyberpesten.

De uitwerking van de kernvragen in trends, maatschappelijke opgaven en kennisvragen in deze rapportage maakt ook duidelijk dat een programma met een focus op de effectiviteit van interventies in de jeugdsector veel vragen geheel of deels onbeantwoord zal laten. Het gaat daarbij onder andere om de meer epidemiologische vragen waarbij breedscalige monitorstudies nodig zijn en organisatorische vragen over de jeugdsector zoals de vraag over een nieuwe beroepenstructuur.

Deze verkenning van de ‘Maatschappelijke Opgaven Jeugd’ is daarmee een breed overzicht geworden waar niet alleen de jeugdprogramma’s van ZonMw maar ook tal van andere programma’s binnen én buiten ZonMw hun voordeel mee kunnen doen!

Vanuit het programmabeleid Jeugd en Gezin maakt ZonMw hiervoor haar agenda op in samenwerking met het Nederlands Jeugdinstituut / NJi - voor de aanleg van de nationale kennisbank over jeugd en opvoeding - en het RIVM / Centrum Jeugdgezondheid - voor de verzameling en implementatie van kennis voor gebruik in de jeugdgezondheidszorg.

*ZonMw, het Nederlands Jeugdinstituut en RIVM / Centrum
Jeugdgezondheid werken graag met u allen samen aan betere
zorg voor jeugd door het beantwoorden van diverse kennisvragen
gesteld in deze rapportage, door deze nieuwe kennis breed te
verspreiden en het gebruik ervan te bevorderen.*

Over de makers van deze rapportage

Maurice van Lieshout (1953) is zelfstandig gevestigd publicist en projectleider. Daarvoor was hij werkzaam als hoofdredacteur van *o|25*, vaktijdschrift voor beroepskrachten in de jeugdsector en als eind- en plaatsvervangend hoofdredacteur van *Jeugd en samenleving*. Hij studeerde Nederlandse taal- en letterkunde en algemene literatuurwetenschap. In laatstgenoemde discipline werkte hij ook enkele jaren als parttime docent aan de Universiteit van Amsterdam. Hij publiceerde talloze artikelen over jeugdzorg, jeugdbeleid, jeugdcultuur en aanverwante thema's en over uiteenlopende historische en literaire onderwerpen. Daarnaast is hij de auteur, samensteller of eindredacteur van verschillende boekuitgaven op die terreinen. Meest recente publicatie: *Raad en daad. De vele gezichten van bureau jeugdzorg* (Utrecht / Amsterdam, Nederlands Jeugdinstituut / SWP Uitgevers, 2007).

Mariken Leurs (1970) is sinds voorjaar 2006 programmacoördinator Jeugd bij ZonMw. Opgeleid in de gezondheidswetenschappen met aandacht voor gezondheidsbevordering/GVO en bewegingswetenschappen, is zij haar loopbaan gestart bij NOC*NSF waar zij diverse functies heeft bekleed ten behoeve van de campagne *Nederland in Beweging!* Na de functie van campagneleider is ze hoofd van de afdeling Strategie Lokaal Sportaanbod/ Innovatie & Ontwikkeling Breedtesport geworden. Vervolgens is ze overgestapt naar de Jeugdgezondheidszorg bij de GGD in Maastricht. Daar heeft ze met de Universiteit Maastricht en het NIGZ de schoolslag-werkwijze ontwikkeld, tezamen met diverse scholen en regionale organisaties als Bureau Jeugdzorg Limburg, RIAGG Maastricht, Mondriaan Zorggroep en Trajekt – ondernemen in welzijn. Deze ontwikkeling heeft zij begeleid met onderzoek waarop zij in 2007/2008 hoopt te promoveren.

Bijlage 1 – Geraadpleegde personen

Interviews

Met de volgende deskundigen werden ten behoeve van deze publicatie gesprekken gevoerd:

- Zeki Arslan, beleidsmedewerker Forum, Instituut voor Multiculturele Ontwikkeling
- Dorien Baerends *, algemeen directeur Bureau Jeugdzorg Utrecht
- Stephan Bogaerts *, afdelingshoofd Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum Ministerie van Justitie
- Peter Boonen *, programmaleider jeugd Provincie Limburg
- René Bruijn *, hoofdinspecteur Inspectie Jeugdzorg
- Henriëtte Delemarre, kinderendocrinologe Vrije Universiteit Medisch Centrum
- Martine Delfos, klinisch psychologe, onderzoeker, publicist en zelfstandig gevestigd therapeut bureau PICOWO
- Marjolijn Distelbrink, stafmedewerker Nederlandse Gezinsraad
- Steven van Eijck, regeringscommissaris jeugd- en jongerenbeleid / Operatie Jong
- Hans van Ewijk, lector sociaal beleid, innovatie en beroepsontwikkeling Hogeschool Utrecht
- Bart Engbers, directeur Vader Rijn College, openbare school voor vmbo Utrecht
- Henk Geelen *, stafmedewerker jeugd en jongeren Trajekt, welzijnsorganisatie in Maastricht en omstreken (plaatsvervanger van Roger Hageman†, destijds voorzitter dienstverlening & welzijn van de MO-groep)
- Johanna Haanstra, wethouder, o.a. voor jeugdbeleid, gemeente Almere
- Jo Hermans *, deeltijd hoogleraar opvoedkunde Universiteit van Amsterdam, zelfstandig gevestigd adviseur CO ACT Consult & lid ZonMw-programmacommissie Jeugd i.o.
- Jan Janssens *, hoogleraar opvoedings- en gezinsondersteuning Radboud Universiteit Nijmegen & lid ZonMw-programmacommissie Jeugd i.o.
- Marlies Kennis, beleidsambtenaar jeugdbeleid gemeente Gouda
- Kete Kervezee, inspecteur-generaal van het onderwijs
- Joop van Londen *, sociaal psychiater en voorzitter Landelijke Commissie Toezicht Indicatiestelling
- Paul van Maanen *, voorzitter College van Bestuur Hogeschool Leiden, voormalig programmadirecteur Operatie Jong
- Stan Meuwese, directeur Defence for Children International Nederland
- Pauline Naber **, lector Leefwerelden van Jeugd, Hogeschool INHOLLAND
- Hans Nieukerke, voorzitter MO Groep en algemeen directeur Hoenderloo Groep

- Jeroen Onstenk **, lector Geïntegreerd Pedagogisch Handelen in de Grootstedelijke Samenleving Hogeschool INHOLLAND
- Trees Pels *, onderzoeker / themacoördinator multiculturele vraagstukken Verwey-Jonker Instituut
- Judith Ploegman, voorzitter FNV Jong
- Menno Reijneveld *, hoogleraar sociale geneeskunde Rijksuniversiteit Groningen & lid ZonMw-programmacommissie Jeugd i.o.
- Marion van San, criminologe, senior onderzoeker Rotterdams Instituut voor Sociaal-wetenschappelijk BeleidsOnderzoek Erasmus Universiteit Rotterdam
- Paul Schnabel, directeur Sociaal en Cultureel Planbureau
- Bert Schuurig *, voorzitter cliëntenraad William Schrikker Groep & lid ZonMw-subcommissie systeeminterventies Jeugd
- Paul Sikkema, directeur Qrius, all about kids and teens
- Folmer Speerstra, directeur Nationale Jeugdraad
- Marion Suijker, wethouder, o.a. voor jeugdbeleid, gemeente Gouda
- Pauline Verloove, hoogleraar kindergeneeskunde Leids Universitair Medisch Centrum / TNO Kwaliteit van Leven
- Annemiek Verviers *, pleegmoeder en voormalig gezinsvoogd & lid ZonMw-subcommissie systeeminterventies Jeugd
- Gerrit Visser, bestuurslid jeugdbeleid en politiek Nationale Jeugdraad
- Wilma Vollebergh *, hoogleraar algemene sociale wetenschappen Universiteit Utrecht & lid ZonMw-programmacommissie Jeugd i.o.
- Joke de Vries *, hoofdinspecteur Inspectie Jeugdzorg
- Guido Walraven **, lector Dynamiek van de Stad, Hogeschool INHOLLAND
- Ido Weijers, hoogleraar jeugdrechtspleging, faculteit sociale wetenschappen Universiteit Utrecht
- Micha de Winter *, hoogleraar maatschappelijke opvoedingsvraagstukken Universiteit Utrecht
- Elke Zeijl, wetenschappelijk medewerker Sociaal en Cultureel Planbureau

* Gesprek gevoerd door Mariken Leurs, programmacoördinator jeugd ZonMw

** Gesprek gevoerd door Mariken Leurs en Maurice van Lieshout
Overige gesprekken gevoerd door Maurice van Lieshout

Workshops

Tijdens de volgende workshops hebben deelnemers hun kenniswensen voor het Programma Jeugd van ZonMw ingebracht:

- 9 november 2006: workshop tijdens het Jaarcongres 2006 'Samen werken' van de Jeugdgezondheidszorg in Ede, ca. 40 deelnemers; onder leiding van Mariken Leurs (ZonMw)
- 15 november 2006: workshop 'Kennisonwikkeling voor Jeugd' bij ZonMw Den Haag, ca. 30 deelnemers; onder leiding van Ineke van der Zande (programmacommissie Jeugd io) en Jetty Hoeksema (ZonMw)
- 8 december 2006, drie workshops tijdens de Manifestatie JeugdZorg Zo! in Nieuwegein met in totaal ca. 40 deelnemers; onder leiding van Mariken Leurs en Marjolijn Mercx (beiden ZonMw)

Naast congresdeelnemers, had ZonMw de volgende organisaties direct uitgenodigd voor deelname aan de workshops van 9 november en 8 december 2006:

ActiZ (voorheen Z-org)	AJN (jeugdartsen in de JGZ)
APS (onderwijsadvies – rebound)	Balans
BOINK	BOKA (Orthopedagogen en Klinisch Pedagogen)
Expertisecentrum Kind en Ontwikkeling	GGD Nederland
GGZ Nederland	Groepsleiders in de jeugdZorg / BMJ
Inspectie voor de Gezondheidszorg	IPO
JSO – jeugd, samenleving en opvoeding	Family Facts
KNOV (Verloskundigen)	Landelijk Cliëntenforum JeugdZorg
Landelijk platform Peuterspeelzalen	Landelijk kenniscentrum LVG
NVDA (doktersassistenten in de JGZ)	NVK (Ned. Vereniging voor Kindergeneeskunde)
NVPG (Gezondheidsbevorderaars)	LVSV (sociaal verpleegkundigen in de JGZ)
LVW (wijkverpleegkundigen)	MO-groep
NHG (huisartsen)	NIP/NVO (psychologen en orthopedagogen)
NUSO (speeltuinwerk en jeugdrecreatie)	NVMW (maatschappelijk werkenden)
NVO (pedagogen en onderwijskundigen)	NVP (Nederlandse Vereniging voor Pleeggezinnen)
NVRG (gezins- en relatietherapeuten)	NSDSK (Ned.stichting dove & slechthorende kind)
NIGZ (Ned. Inst. v Gezondheidsbevordering)	Nederlands Jeugdinstituut
Nationale Jeugdraad	Phorza (sociaal-pedagogische hulpverleners)
Pharos (stichting voor vluchtelingen hulp)	RIVM Centrum Jeugdgezondheid

Sociaal-agogische werkers in de jeugdzorg	STING (o.a. kraamzorg)
TNO Kwaliteit van Leven	Trimbos-instituut
Vereniging Gehandicaptenzorg Nederland	Vereniging Nederlandse Gemeenten
Vereniging voor kinder- en jeugd-psychotherapy	William Schrikker Groep
Verwey-Jonker instituut	

Voor de workshop van 15 november, welke meer een onderzoeks karakter had, waren een kleine 100 wetenschappers (waaronder alle projectleiders van reeds gehonoreerde jeugdprojecten) uitgenodigd. Ook leden van reeds geïnstalleerde jeugdcommissies en contactpersonen van betrokken ministeries waren welkom. De volgende personen waren in de gelegenheid aanwezig te zijn en input te leveren:

Prof.dr. F. Boer	AMC Dept of Child and Adolescent Psychiatry
Prof.dr. P. Cuijpers	VU
Prof.dr. M. Dekovic	UU - ITP & Ouders van tegendraadse jeugd
Drs. E. Erfteemeijer	Adviesbureau Van Montfoort – Ontwikkeling Nieuw Zorgaanbod
Drs. N.C. Hilhorst	DSP Groep
Prof.dr. R. Hirasings	VUMC / TNO KvL
Prof.dr. A.M. Korebrits	RU / AzM / JJI Het Keerpunt
Dhr. H. Krooi	Adviesbureau Van Montfoort – Ontwikkeling Nieuw Zorgaanbod
Prof.dr. F. Lamers-Winkelman	VU
Prof.dr. P. van der Laan	NSCR/UvA – Spoedhulp
Dr. F.J.M. van Leerdam	VU Medisch Centrum – Voorzorg (Academisch Werkplaats)
Dr. I.W.H.M. Maas	Ned. Vereniging Kindergeneeskunde
Dr. G. de Meer	UMCG, Gezondheidswetenschappen
Prof.dr. R.B. Minderaa	RUG
Prof.dr. Ch. van Nieuwenhuizen	GGZ Eindhoven
Prof.dr. A. Oudesluys Murphy	LUMC Willem Alexander kinder- en jeugdkliniek
Dr. M.Y.A.H te Poel	Fontys Hogeschool
Dr. H.M. Pijnenburg	Praktikon – Families First & Evaluatie Nieuw Zorgaanbod
Drs. A.H. Roosma	Jeugdzorg Drenthe – Working as intended
Dr. S.P. Scheuring	Onderwijsraad
Dr. R. Scholte	Radboud Universiteit Nijmegen

Drs. P.J.A.M. van der Smissen	GGD West Brabant - Bemoeizorg (methode Roosendaal)
Dr.ir. L.M.J. de Sonnevile	VUMC / Universiteit Leiden
Drs. L.A. van Staa	Hogeschool Rotterdam
Dr. G.J. Stams	Universiteit van Amsterdam
Prof.dr. S.P. Verloove-Van Horick	TNO & Ned. Vereniging Kindergeneeskunde
Dr. G.H.W. Verrips	TNO Kwaliteit van Leven
Prof.dr. T.A. van Yperen	NIZW - Ouders van tegendraadse jeugd
Drs. C. van Gorp	VWS directie Jeugdbeleid
Drs. S. Potting	VWS directie Publieke Gezondheid
Drs. C.C. Carati	VWS directie Jeugdbeleid
Drs. J.M. Kramers	Ministerie van Justitie/ Erkennings- commissie
Dr. I. van der Zande	Hulpverleningsdienst Kennemerland – PC Jeugd i.o.
Prof.dr. J.M.A.M. Janssens	RU – programmacommissie Jeugd i.o.
Mw. A. Verviers	Ouders Nabij - subcommissie MST/FFT
Drs. W. Joosten	De Oosterpoort – subcommissie MST/FFT
Drs. S. Postma	RIVM Centrum Jeugdgezondheid – werk- groep standaarden JGZ (waarnemer namens VWS)

Internet

Op de website van ZonMw en via formulieren verspreid op diverse congressen konden bezoekers hun kenniswensen bekend maken. Daarvan hebben 38 mensen – anoniem – gebruik gemaakt. Zij gaven antwoord op de volgende vragen:

1. Wat zijn, volgens u, de belangrijkste uitdagingen waarvoor het jeugddomein zich de komende jaren gesteld ziet? (maximaal 5)
2. Wat zijn daarbij de grootste obstakels volgens u?
3. Welke kenniswensen heeft u voor het jeugddomein?

De Nederlandse Vereniging voor Kindergeneeskunde en de Artsen Jeugdgezondheidszorg Nederland hebben daarnaast schriftelijk input geleverd voor deze verkenning Maatschappelijke Opgaven Jeugd (brief AJN d.d. 28 december 2006; brief NVK d.d. 2 januari 2007).

Bijlage 2 - Noten

- 1 Zie o.a. Steven van Eijck, *Koersen op het kind. Kompas voor het nieuwe kabinet. Sturingsadvies deel 2*. Den Haag, Projectbureau Operatie Jong, November 2006. Andere adviezen en rapporten op www.operatie-jong.nl
- 2 Zie voor een overzicht www.zonmw.nl
- 3 Vooruitlopend op het programma jeugd heeft ZonMw in opdracht van VWS reeds een aantal effectiviteits- en evaluatieonderzoeken uitgezet plus enkele 'doorontwikkel-' en implementatietrajecten gefinancierd. Twee beoogde onderdelen van het programma jeugd zullen op verzoek van het ministerie vervroegd van start gaan: a) onderzoek naar vroegtijdige signalering van (dreigende) problemen bij opvoeden en opgroeien en interventies om gesignaleerde risico's en/of problemen te verhelpen; en b) ontwikkelen van standaarden voor de jeugdgezondheidszorg.
- 4 Een inspiratiebron voor deze publicatie vormde: Jacomine Ravensbergen, *Maatschappelijke Opgaven Volksgezondheid en Gezondheidszorg. Leidmotief voor de kennis- en innovatieagenda voor de gezondheidssector*. Den Haag, Ministerie van VWS, maart 2006. Uiteindelijk wijken de werkwijze voor en presentatie van de informatie in deze 'Maatschappelijke Opgaven' nogal af van dat voorbeeld.
- 5 Hoewel in overweging genomen, is ervoor gekozen om het materiaal niet in te delen volgens de meer institutionele clusters die Operatie Jong onderscheidt: opvang, educatie en werk; opvoeding en bescherming; gezondheidszorg; veiligheid; vrije tijd.
- 6 Met 'we' bedoelen we hier de auteur en medewerkers van ZonMw.
- 7 Een enkele maal zijn tegenovergestelde meningen van informanten weergegeven (de verwachtingen m.b.t. *evidence based* interventies) en in één geval is een aantoonbaar onjuiste bewering over een ontwikkeling in de gezondheidszorg niet opgenomen.
- 8 Marjolijn Distelbrink, Nicole Lucassen en Erna Hooghiemstra, *Gezin Anno Nu*. Den Haag, Nederlandse Gezinsraad, september 2005 (werkdokument 9) en: Marjolijn Distelbrink en Erna Hooghiemstra, *Allochtone gezinnen. Feiten en cijfers*. Den Haag, Nederlandse Gezinsraad, 2005.

- 9 J. Rispens, J.M.A. Hermanns en W.H.J. Meeus (redactie), *Opvoeden in Nederland*. Assen, Van Gorcum, 1996 plus een reeks studies over opvoeden in respectievelijk Turkse, Marokkaanse, Surinaams-Creoolse en Chinese gezinnen, later met elkaar vergeleken in: Trees Pels (redactie), *Opvoeding en integratie. Een vergelijkende studie van recente onderzoeken naar gezinsopvoeding en de pedagogische afstemming tussen gezin en school*. Assen, Van Gorcum, 2000.
- 10 Gegevens CBS 2005.
- 11 A. de Graaf, 'Scheiden: motieven, verhuisgedrag en aard van de contacten', in: *Bevolkingstrends* 53 (2005) nr.4, p.39-46.
- 12 N. Steenbrink, en C.Wang, 'Echtscheiding treft 35 duizend minderjarige kinderen in 2003', in: *CBS Webmagazine* 28 juni 2004.
- 13 Marjolijn Distelbrink en Wilma de Jongh, *Ouders en scheiding. Juridische aspecten van scheiding en stiefouderschap*. Den Haag, Nederlandse Gezinsraad, maart 2006.
- 14 A. de Jong, 'Ruim 400 duizend alleenstaande ouders', in: *CBS Webmagazine* 10 juni 2003.
- 15 De Graaf, a.w.
- 16 E. Spruijt, 'De tijd heelt niet alle wonden. Onderzoek naar de gevolgen van echtscheiding voor kinderen', in: *Pedagogiek in praktijk* 9 (2003) nr.15, p.20-24.
- 17 L. Steenhof en K. Prins, 'Echtscheiding van ouders en kinderen', in: *Bevolkingstrends* 53 (2005) nr.4, p.47-52.
- 18 Ed Spruijt e.a., *Effect van het volgen van KIES*. Universiteit Utrecht, Kinder- en jeugdstudies [2005], zie: www.klassenwerk.com
- 19 Micha de Winter, 'Opvoeding en onderwijs in het algemeen belang: De noodzaak van een democratisch-pedagogisch offensief' 2005 en: 'Democratie-opvoeding versus de code van de straat', in: Micha de Winter, Thomas Schillemans en Rienk Janssens (redactie), *Opvoeding in democratie*. Amsterdam, SWP, 2006, p. 11-32.
- 20 Trees Pels, *Respect van twee kanten. Een studie over last van Marokkaanse jongeren*. Van Gorcum, 2003.
- 21 Zie verder hoofdstuk 4.

- 22 Ook in breder verband heeft dit onderwerp de aandacht. Een van de projecten van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid is 'Toekomst van de jeugd' dat beoogt een pedagogische visie op het jeugdbeleid te formuleren en waarin drie thema's centraal staan: 1) Hanteert de overheid een adequate theoretische pedagogische grondslag voor een algemeen beleid? 2) Zo ja, werkt die op een goede manier door in beleid dat vorm geeft aan de pedagogische infrastructuur en aan de jeugdzorg in Nederland? 3) Hoe is de verantwoordelijkheidsverdeling voor opvoeden en opgroeien verdeeld tussen ouders, overheid en samenleving? Publicaties zijn te verwachten in de loop van 2007. Zie Werkprogramma 2005-2007 op www.wrr.nl
- 23 De Winter, a.w.
- 24 O.a. aangehangen door De Winter en Delfos.
- 25 De Winter, a.w. en andere publicaties; Martine F. Delfos, *Het maakbare kind. Opvoeding als (ver)gissing*. Comeniuslezing 2006. Amsterdam, SWP, 2006.
- 26 Zie bijvoorbeeld: Martine Delfos, 'Gooi kinderen niet voor de wolven, maar stel grenzen en trotseer protesten', in: *NRC Handelsblad* 2 september 2006, p.17.
- 27 In de gesprekken en workshops die ten grondslag liggen aan deze publicatie is de ondervertegenwoordiging van allochtone medewerkers in bepaalde jeugdvoorzieningen niet als trend of vraagstuk naar voren gebracht.
- 28 Deze en volgende cijfers zijn afkomstig uit: K. van den Hurk e.a., *Prevalentie van overgewicht en obesitas bij jeugdigen 4-15 jaar in de periode 2002-2004*. Leiden, TNO Kwaliteit van Leven, februari 2006.
- 29 A.M.W. Bulk-Bunschoten, C.M. Renders, F.J.M. van Leerdam en R.A. Hirasing, *Overbruggingsplan voor kinderen met overgewicht. Methode voor individuele primaire en secundaire preventie in de jeugdgezondheidszorg*. [Amsterdam], EMGO, september 2005.
- 30 Dit Kenniscentrum is een gezamenlijk initiatief van verschillende disciplines Zie www.overgewicht.org
- 31 Zie www.trimbos.nl en www.alcoholinfo.nl
- 32 Gijs Beets, 'De timing van het eerste kind: een overzicht', in: *Bevolking en Gezin* 33 (2004), 1, 115-142 en gegevens Centraal Bureau voor de Statistiek

- 33 G.J. Kloosterman, *De voortplanting van de mens*. Haarlem, Uitgeversmaatschappij Centen, 1977; *Perinatale zorg in Nederland 2003*. Bilthoven, Stichting Perinatale Registratie Nederland, juli 2006
- 34 Idem, 137.
- 35 Jaap van Kampen, 'De 85 - 15 - verdeling', in: *0|25 Tijdschrift over jeugd 5* (2000) nr.7, september, p.16-17.
- 36 Cok Vrooman, Arjan Soede, Henk-Jan Dirven, en Rens Trimp, *Armoedemonitor 2005*. Den Haag, SCP en CBS, 2006; F. Otten, W. Bos, C. Vrooman en S. Hoff, *Armoedebericht 2006*. Den Haag, SCP en CBS, 2006.
- 37 De vier Interventieteams zijn in december 2004 geïnstalleerd door de minister voor Vreemdelingenzaken en Integratie met als doel gevraagd en ongevraagd te interveniëren op lokaal niveau door het geven van advies en ondersteuning inzake kwesties m.b.t. interetnisch samenleven. Zie: *Vrijblijvenheid voorbij. Eindrapportage Interventieteams 2005-2006*. Utrecht, Forum, 2007.
- 38 *Sociale vorming en sociale netwerken in het onderwijs. Jongeren en ouders als medespelers*. Den Haag, Onderwijsraad, juli 2005.
- 39 F.M. Weerman en P. van der Laan, 'Het verband tussen spijbelen, voortijdig schoolverlaten en criminaliteit', in: *Justitiële Verkenningen 32* (2006) nr.6, p.39-53.
- 40 Roel in 't Veld, Wout Korving, Yasmine Hamdan en Martijn van der Steen, *Eindrapport 'Kosten en Baten van Voortijdig Schoolverlaten'*. Z.p., Taskforce Jeugdwerkloosheid / Ministerie OCW, mei 2006.
- 41 Zie voor deze en volgende cijfers: *Factsheets Voortijdig Schoolverlaten*. Ministerie OCW, april 2006.
- 42 Dit is niet het totaal aantal voortijdig schoolverlaters. Dat ligt met 180.000 15- tot 23-jarigen nog beduidend hoger.
- 43 L. Herweijer, 'Voortijdig schoolverlaten. Aantallen, knelpunten en risicogroepen', in: *Justitiële Verkenningen 32* (2006) nr.6 p. 22-38.
- 44 Loes van Tilborg en Wander van Es, *Aanpak van het voortijdig schoolverlaten in zes Europese landen*. Utrecht, Sardes, april 2006.
- 45 Maurice van Lieshout, *Voorkomen beter dan herstellen. Jongeren over de oorzaken en aanpak van voortijdig schoolverlaten*. Antwerpen / Apeldoorn, Garant, 2003.

- 46 Percentages van de verschillende bevolkingsgroepen waarvan jongeren het eerste jaar van een hbo-opleiding volgen: autochtonen 37, Turken 24, Marokkanen 27, Surinamers 31, Antillianen / Arubanen 40 procent. In het wetenschappelijk onderwijs blijft het aantal Turkse en Marokkaanse studenten nog achter - 9 en 7 procent tegenover 19 bij autochtonen -, maar dat aantal is in het laatste decennium wel meer dan verdubbeld. Het percentage niet-westerse allochtone studenten dat de studie niet afsluit met een diploma ligt overigens wel een stuk - zo'n 20 procent - hoger dan bij autochtone studenten. Dat geldt met name de jongens. Zie: Lex Herweijer, 'Op weg naar een hoger onderwijs-diploma', in: *Investeren in vermogen. Sociaal en cultureel rapport 2006*. Den Haag, SCP, 2006, p.21-51.
- 47 E.W. Kruisbergen en Th. Veld, *Een gekleurd beeld. Over beelden, beoordeling en selectie van jonge allochtone werknemers*. Assen, Van Gorcum, 2002.
- 48 Recente cijfers en ontwikkelingen worden beschreven in: *Niet de afkomst maar de toekomst. Naar een verbetering van de arbeidsmarktpositie van allochtone jongeren. Ontwerpadvies*. Den Haag, Sociaal-Economische Raad, 11 januari 2007.
- 49 *Opvang zwerfjongeren 2004*. Algemene Rekenkamer, december 2004; *Rapport [Algemene Rekenkamer] Zwerfjongeren 2005*. StukkenTweede Kamer, vergaderjaar 2005-2006, 30 416, nr.2.
- 50 Marc Noom en Micha de Winter, *Op zoek naar verbondenheid: zwerfjongeren aan het woord over de verbetering van de hulpverlening*. Utrecht, Universiteit Utrecht / Nederlands Platform Zwerfjongeren, 2001.
- 51 Van de mogelijkheid om 16- of 17-jarigen te berechten volgens het volwassenenstrafrecht maken rechters de laatste jaren gemiddeld 200 keer per jaar gebruik, wat aanzienlijk minder is dan voor 1995, toen het jeugdstrafrecht herzien werd. Er is geen tendens aanwijsbaar dat rechters steeds meer het gewone strafrecht zouden toepassen bij jeugdige daders. Zie: Ido Weijers, 'Geen volwassen straf voor jeugdige dader', in: *NRC Handelsblad* 24 mei 2005, p.9.
- 52 H. Ferwerda en A. Hauber, *Halt: Het Alternatief? De effecten van Halt beschreven*. Den Haag, Boom Juridische uitgevers / Advies- en Onderzoeksgroep Beke / WODC, 2006.
- 53 Micha de Winter, *Beter maatschappelijk opvoeden. Hoofdlijnen van een eigentijdse participatie-pedagogiek*. Assen, van Gorcum, 2000; Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling, *Aansprekend opvoeden*. Den Haag, RMO, juni 2001.

- 54 Zo komen projecten waarin jongeren zelf in wijkwinkelcentra zorgen voor veiligheid stevast voort uit bestrijding van overlast door diezelfde (groep) jongeren!
- 55 *Nederland vraagt om sterk jeugdwerk. De jeugd verdient het.* Utrecht, MO Groep, november 2006.
- 56 In dit hoofdstuk is in het algemeen sprake van 'zorg voor jeugd' als het geheel van zorgvoorzieningen bedoeld wordt en in beperktere zin van 'jeugdzorg' als het gaat om de instellingen die vallen onder de werking van de Wet op de jeugdzorg zoals bureaus jeugdzorg en instellingen voor specialistische jeugdhulpverlening. Omdat bijvoorbeeld jeugdgezondheidszorg en onderwijszorg al in andere hoofdstukken aan bod komen, ligt in dit hoofdstuk de nadruk op de jeugdzorg in engere zin.
- 57 R.J.F.Burgmeijer e.a., *Op weg naar volwassenheid. Evaluatie Jeugdgezondheidszorg 1996.* Leiden/Maarssen, TNO Preventie en Gezondheid en KPMG N.V., 1997.
- 58 F. Öry e.a., *Toegankelijkheid van de Ouder- en Kindzorg voor Marokkaanse en Turkse gezinnen.* TNO, 2003.
- 59 Jo Hermanns, Ferko Öry en Guus Schrijvers, *Helpen bij opvoeden en opgroeien: eerder, sneller en beter. Een advies over vroegtijdig signaleren en interventies bij opvoed- en opgroeipoblemen.* Z.p., Inventgroep, september 2005.
- 60 Tom van Yperen en Jan Willem Veerman (redactie), *Zicht op effectiviteit. Bronnenboek voor praktijkgericht effectonderzoek in de jeugdzorg.* [Utrecht], NIZW / Praktikon / Ministerie van VWS, 2006 [vooralnag alleen als 'nulversie' in te zien op www.jeugdinterventies.nl]
- 61 Zie bijv.: J.D. van der Ploeg, *Knelpunten in de jeugdzorg. Onderbelichte onderwerpen.* Rotterdam, Lemniscaat, 2003 of op het terrein van jeugdcriminaliteit: Rolf Loeber, N. Wim Slot en Joseph A. Sergeant (redactie), *Ernstige en gewelddadige jeugddelinquentie. Omvang, oorzaak en interventies.* Houten / Diegem, Bohn Stafleu Van Loghum, 2001.
- 62 Niet zelden via het traject: klachten van ouders, jeugdigen of beroepskrachten -> berichten in media -> Kamervragen aan de minister -> onderzoek door de Inspectie jeugdzorg.
- 63 *Jeugd terecht. Actieprogramma aanpak jeugdcriminaliteit 2003 - 2006.* Den Haag, Ministerie van Justitie, December 2002.

- 64 Een voorbeeld van het eerste is het werk van de interdepartementale Commissie Jeugdonderzoek die eind jaren negentig in opdracht van het ministerie van VWS de wetenschappelijke kennis bijeenbracht en integreerde voor wat betreft enkele belangrijke 'jeugditems'. Dat resulteerde in vijf publicaties - in fraaie cassette - onder de verzamelnaam *Zicht op jeugd* (Assen, Van Gorcum, 1999). Met de aanbevelingen van een commissie van deskundigen die alle resultaten nog eens bestudeerde op hun consequenties voor beleid en onderzoek is vervolgens vrijwel niets gedaan. Een voorbeeld van het tweede is de in noot 61 vermelde inventarisatie van de aanpak van jeugdcriminaliteit.
- 65 Uitspraken van respectievelijk de (revalidatie)arts Harald Laman: 'Het evidencebeest', in: *Medisch Contact* 61 (2006) nr.8, 24 februari, p.322, en de pedagoog Micha de Winter: 'Het evidence-beest', in: *o|25 Vaktijdschrift voor jeugdwelzijn, jeugdzorg, jeugdbeleid* 11 (2006) nr.5 (juni) p.11.
- 66 Zie bijv. Maurice van Lieshout (redactie), Pierre Mehlkopf en Sonja Troisfontaine, *Dwars door alle verbanden. Gezinscoaching voor multi-probleemgezinnen*. Antwerpen / Apeldoorn, Garant, 2005.
- 67 Naar de samenwerking tussen onderwijs en jeugdzorg heeft het Landelijk Centrum Onderwijs en Jeugdzorg vele onderzoeken verricht. Zie voor informatie en publicaties: www.onderwijsjeugdzorg.nl
- 68 *Zorgen voor het bedreigde kind. Onderzoek naar de samenwerking tussen Raad voor de Kinderbescherming en Bureau Jeugdzorg*. Utrecht, Inspectie jeugdzorg, november 2006.
- 69 E. Zeijl e.a., *Kinderen in Nederland*. Den Haag / Leiden, SCP / TNO, 2005.
- 70 A.M.T. Buiting, 'Onnodige omweg: laat jeugdgezondheidszorg rechtstreeks verwijzen naar de tweede lijn', in: *Medisch Contact* 62 (2007) nr.7, p 272-275.
- 71 *Toegang naar jeugd-GGZ kan sneller en beter. Thematische toezichtronde samenwerking BJZ- jeugd-GGZ*. Amsterdam / Utrecht, Inspectie voor de Gezondheidszorg / Inspectie jeugdzorg, september 2006.
- 72 Zie noot 59: Hermanns, Öry en Schrijvers a.w.
- 73 S.R.A. van Eijck, *Sturingsadvies deel 1: Koersen op het kind*. Den Haag, Projectbureau Operatie Jong, 2006.
- 74 Zie bijv. Maurice van Lieshout, *Raad en daad. De vele gezichten van bureau jeugdzorg*. Amsterdam, Uitgeverij SWP, Amsterdam, 2007, p. 97-98.

- 75 Voor een overzicht van gegevens over allochtone jeugdigen in de jeugdzorg zie: Bram van Dijk en Alice van de Vooren, *Koersen op het kind: Diversiteit in het jeugdbeleid*. Den Haag, Projectbureau Operatie Jong, November 2006, p.16-19. Zij constateren dat we voor de situatie anno 2006 af moeten gaan op indrukken, omdat recente cijfers niet voor handen zijn. Sinds de opheffing van de Stichting Registratie Jeugdvoorzieningen in 2002 is de eis tot registratie van etniciteit komen te vervallen. In het justitiële circuit wordt etniciteit wel geregistreerd.
- 76 De tekst van de artikelen is in niet-juridische taal samengevat. Zie voor de officiële tekst: www.defenceforchildren.nl
- 77 Margrite Kalverboer en Elianne Zijlstra, *Het belang van het kind in het Nederlands recht. Voorwaarden voor ontwikkeling vanuit een pedagogisch perspectief*. Amsterdam, Uitgeverij SWP, 2006. Kalverboer en Zijlstra werken het belang uit in een operationalisatie van optimale ontwikkelingscondities voor kinderen. Bovendien presenteren zij een algemene 'Vragenlijst belang van het kind en voorwaarden voor ontwikkeling' die later uitgewerkt wordt voor juridische besluitvormingsprocedures in verschillende rechtsgebieden die (de belangen van) kinderen raken.
- 78 Steven van Eijck, *Sturingsadvies deel 1. Koersen op het kind*. Den Haag, Operatie Jong, april 2006.
- 79 *Kabinetsreactie op Koersen op het kind en Gemeentelijke regie in de jeugdketen*. [Den Haag] juni 2006
- 80 Respectievelijk: Maurice van Lieshout, *Aandacht, ondersteuning, bescherming en toezicht. Visiedocument Bureaus Jeugdzorg*. Utrecht, MO Groep, maart 2003 en: Maurice van Lieshout (eindredactie), *Bewust, betrokken, betrouwbaar. Visiedocument zorgaanbieders in de jeugdzorg*. Utrecht, MO Groep, augustus 2003.
- 81 Internationaal Comité voor de Rechten van het Kind, *Behandeling van rapporten ingediend door staten die partij zijn ingevolge artikel 44 van het Verdrag. Slotopmerkingen van het Comité voor de Rechten van het Kind. Het Koninkrijk der Nederlanden (Nederland en Aruba)* 30 januari 2004.
- 82 Kalverboer en Zijlstra, a.w.
- 83 Landelijk Cliënten Forum Jeugdzorg, *Aanpassingen in de Wet op de Jeugdzorg*. Te vinden op: www.lcfj.nl

- 84 Melanie van den Berg, *De Wet op de jeugdzorg vanuit het perspectief van de (potentiële) cliënt belicht*. Diss. Universiteit van Tilburg. Nijmegen, Wolf Legal Publishers, 2006.
- 85 *Slotrapportage Jeugdzorgbrigade*. Den Haag, Ministerie van VWS, juni 2006.
- 86 Zie bijv. Van Lieshout, *Raad en daad [...]* p. 87-91. De daar beschreven cliëntenraad, die van Bureau Jeugdzorg Haaglanden, telde begin 2005 zeven leden en had twee vacatures (voor jongeren). Bij Bureau Jeugdzorg Noord-Holland stapten begin 2006 drie van de vijf leden op van de cliëntenraad (die dus al vier lege plekken telde).
- 87 Kitty Jurrius, Geeske Strating en Leo Rutjes, *De C-toets in perspectief. Ervaringen, evaluatie en nieuwe plannen*. Amsterdam, Stichting Alexander, mei 2006.
- 88 Bron: website www.zonmw.nl ; Vanaf 2007 worden ervaringen van klanten met de gezondheidszorg gemeten en gepubliceerd volgens een landelijke meetstandaard: de CQ-index.
- 89 Afhankelijk van het gekozen perspectief hadden deze thema's ook onderdeel kunnen zijn van de hoofdstukken 1 en 4.
- 90 Zie voor deze en andere gegevens: www.kindermishandeling.info een website van het Expertisecentrum Kindermishandeling, onderdeel van het Nederlands Jeugdinstituut.
- 91 *RAAK Manifest 2007*. [Amsterdam 2007]. Zie: www.stopdekinder mishandeling.nl
- 92 Nanny Schoenmakers e.a., *Implementatie meldcode kindermishandeling. Eindrapportage*. Utrecht, Capgemini Nederland bv, maart 2006.
- 93 Brief aan de Tweede Kamer 4 maart 2005.
- 94 De Raad voor de Kinderbescherming heeft met het in werking treden van de Wet op de jeugdzorg een tweedelijnsfunctie gekregen, wat betekent dat meldingen van kindermishandeling - behoudens nood-situaties - niet meer direct aan de Raad kunnen worden doorgegeven.
- 95 Van Lieshout, *Raad en daad [...]* p.53-54.
- 96 Paul Sikkema, *Jongeren 2005*. Amsterdam, Qrius, 2005. Gebruik op school niet meegerekend.

- 97 Jos de Haan en Frank Huysmans, *Van huis uit digitaal. Verwerving van digitale vaardigheden tussen thuismilieu en school*. Den Haag, SCP, 2002.
- 98 Dit blijkt uit onderzoek van Newrulez Research & Marketing onder 1.300 jongeren tussen de 15 en 24 jaar (persbericht 3 oktober 2006).
- 99 Het belang van *chatrooms* waar meer met onbekenden gecommuniceerd werd, is sterk teruggelopen. Zie Sikkema, a.w.
- 100 Frank Huysmans, Jos de Haan en Andries van den Broek, *Achter de schermen. Een kwart eeuw lezen, luisteren, kijken en internetten*. Den Haag, SCP, 2004.
- 101 Sikkema, a.w.
- 102 Patti Valkenburg, *Beeldschermkinderen. Theorieën over kind en media*. Amsterdam, Boom, 2002.
- 103 De andere vier zijn: a) het toenemende gebruik van media voor sociale interactie, b) de recente trend om media te gebruiken ter definiëring van de persoonlijke identiteit, c) de verhoogde privacy van kinderen, waardoor hun mediagebruik meer buiten het gezichtsveld van ouders plaatsvindt, en d) het groeiende fenomeen van 'multitasking' onder kinderen. Zie: Patti M.Valkenburg, *Schadelijke Media en Weerbare Jeugd: Een Beleidsvisie 2005-2010*. Amsterdam, ASCoR, juli 2005. Het rapport werd opgesteld op verzoek van de Commissie Jeugd, Geweld en Media van de ministeries van OICW, VWS en Binnenlandse Zaken.
- 104 Paul Sikkema, 'Het kind als consument', in: *Justitiële Verkenningen* 31 (2006) nr.5, p.77-84.
- 105 www.mijnkindonline.nl en www.mijnleerlingonline.nl. Deze sites zijn nu van Planet Internet, maar het initiatief lag bij respectievelijk oudersonline en KPN (in samenwerking met het KPC en een school). De organisaties geven ook boekjes uit als *Verliefd op internet - over het internetgedrag van pubers*. Een derde initiatief - www.reclamerakkers.nl - beoogt met speciale programma's de mediawijsheid en het commerciële bewustzijn van kinderen op de basisschool te vergroten.
- 106 Huysmans e.a., a.w.; *Mediawijsheid. De ontwikkeling van nieuw burgerschap*. Den Haag, Raad voor Cultuur, juli 2005.
- 107 Sikkema, a.w.
- 108 Zie noot 25.

- 109 Vergadering programmacommissie Jeugd i.o. van ZonMw, d.d. 15 december 2006. Onder voorbehoud van wijzigingen als gevolg van vaststelling door het Bestuur van ZonMw – voorjaar 2007 – en de goedkeuring door de minister voor Jeugd en Gezin.

“De verkenning Maatschappelijke Opgaven Jeugd is de opmaat naar kennisontwikkeling waar jeugd-professionals in Nederland daadwerkelijk iets aan hebben.

We hebben veel mensen gesproken om een beeld te krijgen van de trends die we in de maatschappelijke ontwikkelingen kunnen waarnemen als het om opgroeien en opvoeden van jeugd in Nederland gaat. Voor welke maatschappelijke opgaven stelt ons dat? Welke gevolgen heeft dat voor de prioriteiten die we stellen voor de kennisontwikkeling voor de professionals die zich met kinderen en jongeren bezighouden?

Al onze gesprekspartners zijn van mening dat er meer kan en moet gebeuren om de ontwikkeling van alle kinderen in Nederland te bevorderen. Het belang van het kind staat daarbij voorop: een mooie taak voor de nieuwe minister voor Jeugd en Gezin.”

Dr. Ineke van der Zande
Voorzitter voorbereidingcommissie
ZonMw programma *Zorg voor Jeugd*

ZonMw, het Nederlands Jeugdinstituut en RIVM / Centrum Jeugdgezondheid werken graag met u allen samen aan betere zorg voor jeugd door het beantwoorden van diverse kennisvragen gesteld in deze rapportage, door deze nieuwe kennis breed te verspreiden en het gebruik ervan te bevorderen.

ZonMw

Laan van Nieuw Oost Indië 334

Postbus 93245

2509 AE Den Haag

T 070 349 5111

F 070 349 5389

www.zonmw.nl/jeugd